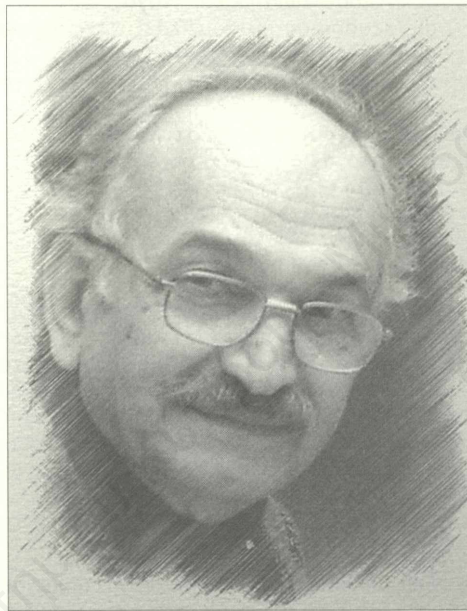

μικροφιλολογικά τετράδια 13

ΦΟΙΒΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ
(1938-2012)

Ένα έτος από την αποδημία του

Λευκωσία 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Ο ΠΟΙΗΤΗΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ, ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΕΚΤΗΣ ΦΟΙΒΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

- Επιλεγμένα ποιήματα του Φοίβου Σταυρίδη (3). Ανθολόγηση: Λάμπρος Βαρελάς, Κυριάκος Ιωάννου, Δημήτρης Κόκορης, Λευτέρης Παπαλεοντίου, Σάββας Παύλου
Γ. Π. Σαββίδης, Φωνή ζώντος εν Λάρνακι (5)
Το περιοδικό Ο Κύκλος: Φοίβος Σταυρίδης (9), Νίκος Νικολάου-Χατζημιχαήλ (10), Γιώργος Κεχαγιόγλου (21). Αποδελτίωση κατά τεύχος: Λευτέρης Παπαλεοντίου (14)
Γιώργος Κεχαγιόγλου, Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, Στεφανίτης και Ιχνηλάτης: Το αδιερεύνητο χειρόγραφο Ν. Γ. Κυριαζή - Φ. Σταυρίδη (22)
Πέτρος Παπαπολυβίου, Σάββας Τσερκεζής, Ημερολόγιον του βίου μου, επιμ. Φ. Σταυρίδης (26)
Τρία κείμενα του Φοίβου Σταυρίδη από το ιστολόγιο «Retalia et alia» (29)
Σάββας Παύλου, Το ιστολόγιο «Η άλλη Κύπρος» του Φοίβου Σταυρίδη (32)
Εργογραφία Φοίβου Σταυρίδη (35)
Χρονολόγιο Φοίβου Σταυρίδη (42)

II. ΑΝΑΦΟΡΕΣ, ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ, ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΙ ΛΟΓΟΙ

- Γράφουν: Τάσος Ανδρέου (45), Σωκράτης Αντωνιάδης (45), Χρήστος Αποστολόπουλος (46), Χρήστος Αργυρού (48), Αντώνης Κ. Ηλιάκης (49), Κώστας Καλοτάρης (50), Ρήνα Κατσελλή (51), Κώστας Κατσώνης (52), Γιώργος Κεχαγιόγλου (52), Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης (53), Κλειώ (55), Αριστείδης Λ. Κουδουνάρης (57), Ανδρέας Κούνιος (57), Ανδρέας Λουρουτζιάτης (58), Νίκη Μαραγκού (59), Γιώργος Κ. Μύαρης (59), Κώστας Νικολαΐδης (60), Γιώργος Δ. Παναγιώτου - Χρήστος Παπάζογλου (62), Λευτέρης Παπαλεοντίου (63), Λούης Περεντός (64), Σταύρος Σ. Φωτίου (66), Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης (67)

Εικαστική επιμέλεια εξωφύλλου: Νίκος Νικολάου-Χατζημιχαήλ

Ευχαριστούμε την οικογένεια του Φοίβου Σταυρίδη, που μας παραχώρησε πρόθυμα αρχειακό υλικό και φωτογραφίες.

Τα Μικροφιλολογικά Τετράδια 13 (Παράρτημα του περιοδικού Μικροφιλολογικά, αρ. 33) επιχορηγήθηκε από τον κ. Γιώργο Ζ. Χριστοδουλίδη και από τις Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΦΟΙΒΟΥ ΣΤΑΥΡΙΔΗ

Τρία ανέκδοτα ποιήματα

Ληξιαρχικά

Στον Θεοδόση Νικολάου

Στα 1791, άρρωστος και φτωχός, στα τριάντα πέντε του πεθαίνει στη Βιέννη ο Wolfgang Amadeus· μέρα με καταιγίδες και βροχή τη νεκρική πομπή ακολουθεί μονάχα η γυναίκα του, κι ο τάφος γη απόρων κι ανωνύμων.

Σ' ένα διαβολικό παιχνίδι αριθμών στα 1917, πεθαίνει σε φτωχοκομείο στη Λεμεσό ο Βασίλης, σχεδόν δυο φορές τα χρόνια πίκρας του άλλου κουβαλώντας.

Για μια στιγμή φωτίζεται το σκηνικό της καθημερινής ευπρέπειας· ταφή μ' επίσημη πομπή, επικήδειο όπως ταιριάζει σ' αυτόν που κάποτε θα 'ναι εθνικός ποιητής του τόπου – ύστερα ας ξεχαστεί, όπως και στη ζωή, κι ας γίνει ο τάφος γη απόρων κι ανωνύμων.

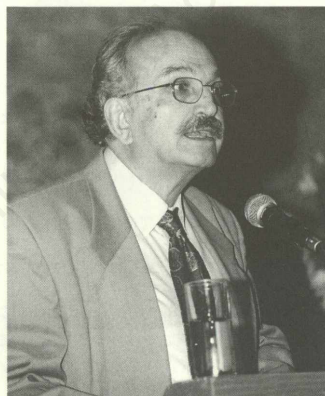
Στα νοικοκυρεμένα κοιμητήρια ταφόπετρες κρατούν τη μνήμη εκείνων που έζησαν καθώς περαστικά μερμήγκια

Όμως οι δυο, στους μυστικούς τους τάφους ελεύθεροι από εύκαιρη φροντίδα συνεχίζουν το τραγούδι τους ως τη συντέλεια της ζωής κι όντας ο κόσμος λείπει.

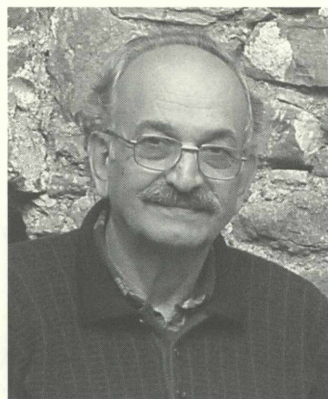
24 Ιουλίου 2001

1η Απριλίου 1992

Φυσούσε από τη θάλασσα τ' αγέρι κι η μέρα σήκωνε τα πέπλα της αργά, μέσα στην κοφτερή ματιά του ήλιου. Ήρθαν πουλιά και κάθισαν στο δέντρο της ξεχασμένης μας αυλής, έκπληκτα μπρος στην ακύμαντη ευδοκία της φύσης· είπαν τραγούδια που δεν τ' άκουσα ξανά, κολύπησαν στη σκιά των φύλλων κι αναδυθήκαν πάλι για το ευφρόσυνο ταξίδι.

Καστελιώτισσα, Λευκωσία
12.11.2004

Κάτω από την ακινησία των νερών
καραδοκούσε, ως πάντοτε, η μνήμη·

χωρίς το φως, πώς θα' τανε και τούτη η μέρα;

5 Απριλίου 1992

Η εικόνα στον τοίχο

Είχαν σηκώσει τα έπιπλα
κι έμενε το σπίτι χωρίς τη λάμψη του,
μονάχο με τα πάθη που ξοδεύτηκαν.

Από το φεγγίτη
ο θόρυβος του δρόμου μεγάλωνε τις σκιές,
τάραζε τη σκόνη.
Στη σκάλα, στα δωμάτια, στον κήπο,
παντού ένα μούδιασμα.

Εκεί στον τοίχο ένα ξεβαμμένο πλαίσιο
έδειχνε το σημείο όπου βρισκόταν η εικόνα.

Από το Τρίτο πρόσωπο (1992)

Η συμμετρία του κόσμου

Όλα εντάσσονται στη συμμετρία του Κόσμου.

Το κόκκινο πουκάμισο του δειλινού
μουσκεμένο στη δίψα της στεριάς
πλάι σε γυμνό κορίτσι που λιάζεται

ήχοι που ξεθυμαίνουν στο φως

αυτή η γριά που κάποτε πενθούσε το γιο της
και τώρα δεν ελπίζει ούτε στο θάνατο
κοιτώντας ένα σκυλί που τριγυρίζει άσκοπα στη γειτονιά

τα χρόνια που δεν περιμέναμε και ήρθαν
κι άλλα που περιμένουμε και δεν θα 'ρθούν

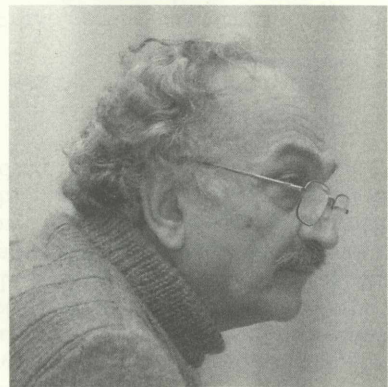
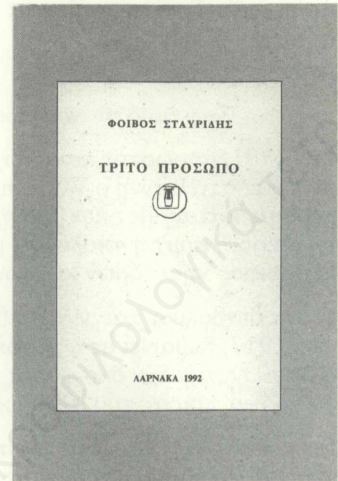
ψηφίσματα, ψηφιδωτά, ψιμυθιασμένα είδωλα
μύθοι, πληγές, το ίσιο και το ανάποδο
μιας ανεπίδοτης ζωής

η άφωνη κραυγή
η πολυέλεη ανυπαρξία

η Μιράντα, ο Χάρης, ο Στέφανος
κι η παραισθητική σφραγίδα της δωρεάς.

Άνοιξε η πόρτα

Άνοιξε η πόρτα και μπήκε ο Αλεξανδρινός
με αργή πατημασιά αιωνόβιου γέρου.

Όρα πολλή κάθισε σιωπηλός
στη σκιά, όπου γυαλιζαν τα υγρά του μάτια.

Κάποια στιγμή, ανεπαισθητός
τράβηξε το λουρί του πεθαμένου λόγου.

Χάνεται η Σμύρνη, χάνεται η Ιωνία,
χάνονται οι θεοί...

Για ποιους θεούς μιλούσε,
ποια Σμύρνη και ποια Ιωνία;
Ή μήπως ήταν παραλήρημα της άρρωστης
ψυχής του;

B. M.

Βασίλη, η φωνή που ακούγαμε δεν ήταν δική σου
κι ούτε το πρόσωπο αναγνωρίσαμε καθώς
πετούσαν βότσαλα και τα νερά καθόλου δεν
ταράζονταν.

Είχαν στα μάτια τους μια κούραση
που δεν μπορούσε να κρυβεί,
θυμήθηκαν και κάποιους στίχους σου,
ίσως για να σιγουρευτούνε πως δεν πέθανες
ίσως για να σκεπάσουνε κάποια ντροπή τους που
επιμένει

κι όταν όλοι σωπάσαν ή κοιμήθηκαν
το τίμιο πρόσωπό σου αναδύθηκε
μέσα από το διπλό σκοτάδι.

Άδηλο

Ποιο πρόσωπο, επιτέλους, αποδέχεσαι;
Νομίζω σε θυμάμαι με άλλο σχήμα
είχες ελιά κάτω απ' το μάγουλο
και κούτσαινες λιγάκι στο δεξί σου πόδι.
Τώρα όπως ήρθανε τα πράγματα
κι όλα ισοπεδώθηκαν μες στο μυαλό μας
ακόμα κι ο αγέρας, που μετέφερε
κινήσεις ή φωνές ημιτελείς,
κλειδώθηκε απ' έξω και δεν μπαίνει
ό,τι κι αν πούμε ό,τι κι αν κάνουμε.

Αυτό το πρόσωπο, λοιπόν, αν δεν σου ανήκει
θα είναι κάποιου που κοιμήθηκε σε όνειρο
και ξύπνησε αιώνες πίσω, δίχως να γνωρίζει
πως όλο ετούτο τον καιρό εμείς διαβάζαμε
με άδεια μάτια τη γραφή της μοίρας.

Παλιό τραγούδι

Αν είχα ένα φύλλο! είπε ο άνεμος.
Αν είχα δυο φτερά! είπε ο ποιητής.

Φωνή ζώντος εν Λάρνακι

Φοίβος Σταυρίδης, Τρίτο πρόσωπο,
Λάρνακα 1992, σελ. 32.

Η ουσιαστική ανάδειξη ενός ποιητή σε ηλικία 55 ετών είναι οπωσδήποτε σπάνιο φαινόμενο. Πόσο μάλλον, όταν πρόκειται για την τρίτη συλλογή του, από τις οποίες, μάλιστα, η πρώτη – και αναδρομικώς η πιο αδύναμη – είχε διακριθεί, προ εικοσαετίας, με κρατικό βραβείοποίησης. Αυτή, πιστεύω, είναι η εξαιρετική περίπτωση του λογιότατου φαρμακοποιού της Λάρνακας, Φοίβου Σταυρίδη.

Η νέα συλλογή του αποτελείται από 22 ποιήματα εκτάσεως τεσσάρων έως δεκαπέντε στίχων, και αντιπροσωπεύει δημιουργική επεξεργασία 14 ετών. Πρώτο σημάδι τούτης της απόσταξης είναι ο τίτλος του βιβλίου: η τριτοπρόσωπη λυρική ποίηση προϋποθέτει θεληματική απομάκρυνση από τις βιωματικές αφορμές της.

Όχι πως οι προσωπικές αναφορές απουσιάζουν ολότελα από τα νέα ποιήματα του κ. Σταυρίδη (π.χ. ο στίχος «Εγώ σας δίνω την ψυχή μου, εσείς τι δίνετε;»). Αλλά καταφανέστερη είναι η αναφορά του ποιητή σε άλλους ομοτέχνους, όπως ο Καβάφης (σ. 8) ή ο Βασίλης Μιχαηλίδης (σ. 12) ή και ο Ουίτμαν (σ. 18), με πλήρως χωνεμένες τις όποιες λογοτεχνικές επιδράσεις.

Σε αυτό, πιστεύω, το χωνευτήρι μιας γενναία βιωμένης μα και μερικώς διαφυσμένης ζωής, φυσικό είναι να επικρατούν οι ελεγειακοί τόνοι για χαμένα πρόσωπα και ιδανικά. Το μαρτυρούν αμέσως κάποιοι τίτλοι ποιημάτων: «In memoriam M. Z.», «Προσωπογραφία απόντος», τα τρία ειρωνικά «Επιτύμβια επιφανών», και βέβαια το τρυφερό «Σε επιτύμβια πλάκα». Επίσης, η συχνή χρήση ρημάτων σε παρελθόντα χρόνο.

Γαλήνια οικονομημένο ξεκαθάρισμα ωριμότητας, με συνεχείς αναφορές στην ποιητική εμπειρία, όπως προδηλώνεται στο εναρκτήριο ποίημα: «Τούτη η μαγκιά βροχή από / μνήμες / εικόνες / λέξεις / μουσική, / καθώς καρφώνεται επάνω σου / τότε σαν ρίγος / τότε σαν προσδοκία επίσκεψης, / πώς να την πιάσεις στα δίχτυα / να γίνει θάλασσα του πριού / μ' ένα δικό της σύνορο / θανάτου;». Έτσι, ανεξάρτητα, επικυρώνεται ο μεσήλικος στίχος του Έλιοτ: «Κάθε ποίημα, και ένα επιτύμβιο».

Γ. Π. Σαββίδης, Τα Νέα, 28.9.1992 / Το σπίτι της μνήμης, Αθήνα 1997, σσ. 123-124.

Περνούσαν απ' το περιβόλι του Θεού
ένα γλυκό πρωινό της αγιοσύνης του,
ήλιος λαμπρός επάνω τούς κοιτούσε
κι ήταν ο κόσμος σαν καρπός στο φως.

Έσχυψε ο άνεμος στη λίμνη και ταραχτήκε:
χιλιάδες καταιγίδες χάραζαν το πρόσωπό του
κι ήταν βαρύς ο πόνος των πραγμάτων.
Τότε έπλυνε το πρόσωπο με κρύο νερό
κι ορκίστηκε να μην παιδεύει τους ανθρώπους.

Ο ποιητής, μιλώντας με τους ίσκιους και τα χρώματα,
κουράστηκε και κάθισε να ξαποστάσει.

Για τη Μιράντα

Κάθε τοπίο που ζήσαμε,
κάθε γωνιά που ξεθώριασε από τα χρόνια
είναι δική μας υπόθεση,

δεν θ' αφήσουμε
σκαφτιάδες και μηχανήματα
να κατεδαφίσουν τις μέρες μας
να διώξουν τις νύχτες.

Άφεση αμαρτιών δεν δώσαμε
στον πολεοδόμο και στο χωρομέτρη,
δεν ορίσαμε λογιστές
για τα τρύπια μας όνειρα.

Ακροτελεύτιο

Ολοένα λιγοστεύουν οι σίχοι

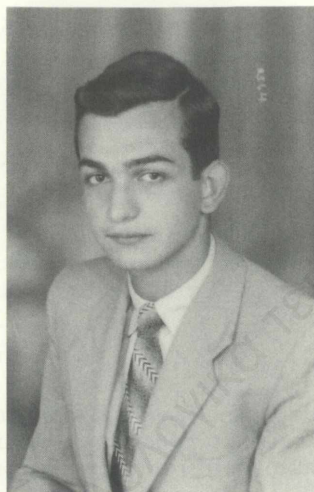
όπως οι επιθυμίες
όπως τα όνειρα

όπως κι οι μέρες μας
με κάθε χτύπο της καρδιάς.

Από την *Απομυθοποίηση* (1978)

Graffiti

Για να 'σαι αληθινός μες στον καιρό σου
ρίξε την ποίηση στα σκυλιά
Από τις λέξεις κράτησε μονάχα
όσες φωτίζουν ως την άκρη της οργής
Κι αν πούνε πως την ποίηση πρόδωσες
μη φοβηθείς όσο θα λες αλήθεια
Αυτός που πνίγεται δεν τραγουδά·
ουρλιάζει.

Υστερόγραφο

Μεγεθύνοντας την πράξη προδίνουμε το όραμα.
Οι ήρωές μας ήταν άνθρωποι ανεπιτήδευτοι
στη μάταιη θυσία τους· δε θα μολύνουμε τη μνήμη τους
με παρελάσεις, λόγους ηχηρούς
και τη σημαία μπροστά να κρύβει βολικά τη γύμνια μας.
Θα τους τιμήσουμε ανθρώπινα, με δάκρυα πολλά
και την καρδιά ξεκούμπωτη στον ήλιο.

Επιτύμβιο

Πού ήσουν όταν σύντρεχε το ναι ή το όχι;
Πού ήσουν όταν περιμένανε να τοποθετηθείς;

Κι εσύ μπορούσε να 'χες γράψει Ιστορία
παίρνοντας διαχρονικά τη θέση σου
στην κλειδοκρατορία των αποφάσεων

όμως προτίμησες να διαμορφωθείς με το τοπίο
σε άψογο σχολιαστή χωρίς εμπάθειες,
φρουρός στο κενοτάφιο της ελευθερίας σου.

Τώρα αντίκεισαι σε νόμους φυσικούς
πιάνοντας χώρο όπου δεν υπάρχουν.

Από τα Ποιήματα (1972)

Ποίημα

Ποίημα είναι το κενό
πέρα από την τελεία
της τελευταίας
προτάσεως

τα περιθώρια,
ό,τι χωρίζει τον
ένα στίχο από τον άλλο
πάρτε τα για προδιάθεση·

ο ποιητής θ' αρχίσει να μιλά
ύστερα από την τελευταία
τελεία.

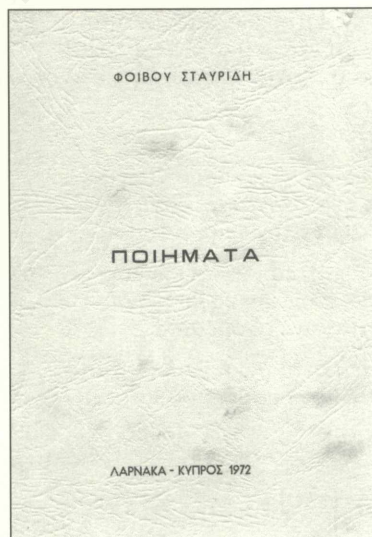
Παλιό σπίτι

Κάποτε αφήνεις το σπίτι όπου γεννήθηκες
όπου έζησες δέκα χρόνια, είκοσι χρόνια,
ολόκληρη ζωή.

Ένα, ένα σηκώνουν τα έπιπλα.

Μένει το κρύο βλέμμα των γυμνών τοίχων
να σε συντροφιάζει.

Δένεις τις μνήμες κόμπο στο μαντίλι σου
και φεύγεις...

Όμως, πριν περάσει το βλέμμα σου
τελευταία φορά τα δωμάτια,
πριν κλείσεις πίσω σου στερνά την πόρτα
μη ξεχάσεις τα σημάδια των βημάτων
που άφησες.

Σκούπισε τη σκόνη τους σε μια γωνιά
να μην την ταραξούν
τα πατήματα εκείνων που έρχονται.

Η τραγωδία

Η τραγωδία είναι που δεν έχουμε δυο χέρια
καλοσύνης
για την ασημαντότητα
που δεν έχουμε δικαίωμα
να χαρούμε τη ζεστασιά του καινούργιου ήλιου
πίνοντας αμέριμνα τον καφέ μας.

Η τραγωδία είναι που ζούμε την πραγματικότητα
σαν σύνολο αδιάσπαστο κι απρόσωπο
έτσι που χάνουμε την ουσία της λεπτομέρειας
και δεν υπάρχουμε γι' αυτόν και για εκείνο
και δεν υπάρχουμε για τον εαυτό μας.

Αν ήταν να υπάρχουμε για τον εαυτό μας
δε θα μπορούσαμε να 'μαστε μέρος μιας γενικότητας
αν είμαστε μια λεπτομέρεια
θα υπήρχαν οπωσδήποτε κι οι άλλοι.

Θέση (α)

Περαστικοί κι εσύ κι εγώ
μ' έναν ασήκωτο ζυγό
βαριά στον ώμο,

περαστικοί κι εγώ κι εσύ·
για τ' όνειρο το θαλασσί
εχάσαμε το δρόμο.

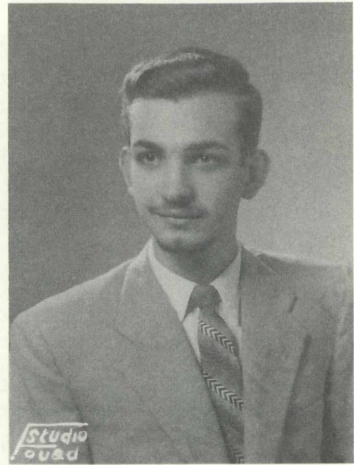
Περαστικοί κι όλο ρωτάμε –
πούθε ήρθαμε, πού πάμε;

1959

[Άτιτλο]

Έχετε δίκιο· θα νικήσει τέλος η σιωπή
και πρέπει κάτι ν' αντιτάξουμε στη ματαιότητα
της παρουσίας μας. Αφήστε μου ένα ποίημα
να σκεπάσω τη λευκή σελίδα που περισσεύει.

Η ανθολόγηση των ποιημάτων έγινε από την ομάδα των *Μικροφιλολογικών* τους Λ. Βαρελά, Κ. Ιωάννου, Δ. Κόκορη, Λ. Παπαλεοντίου και Σ. Παύλου.

Βηρυτός, 4.10.1956

Λάρνακα, 28.1.1956

Για το περιοδικό Ο Κύκλος (1980-1986)

Το περιοδικό εκδιδόταν άτακτα και με πολλή καθυστέρηση. Γι' αυτό και η ημερομηνία κυκλοφορίας του ήταν μάλλον συμβατική. Έκανα βέβαια προσπάθεια στα δημοσιευόμενα κείμενα οι εσωτερικές ενδείξεις των συνεργασιών να μη ξεπερνούν το χρονικό όριο της αναγραφόμενης ημερομηνίας, όχι πάντοτε με απόλυτη επιτυχία (νομίζω μια τέτοια ασυνέπεια μπορεί να εντοπιστεί κάπου στο αφιέρωμα Γ. Πολ. Γεωργίου).

Η έκδοση γινόταν σε 1000 αντίτυπα. Τον πρώτο καιρό ταχυδρομούσα μεγάλο αριθμό αντιτύπων, σε πιθανούς συνδρομητές, όμως η ανταπόκριση δεν ήταν μεγάλη. Παίρναμε, βέβαια, τους αναμενόμενους επαίνους στις εφημερίδες και σε προσωπικές επικοινωνίες – συχνά και από ανθρώπους που ποτέ δεν κατέβαλαν συνδρομή! Κάποια στιγμή φτάσαμε ένα κύκλο 300 συνδρομητών, οι οποίοι αργότερα έπεσαν στους 250, γιατί ούτε κι εγώ έκανα σοβαρή προσπάθεια να επιδιώξω αύξησή τους. Ήμουν ήδη αρκετά φορτωμένος με πολλές άλλες ευθύνες, ενώ συστηματική βοήθεια δεν είχα από άλλα μέλη της «εκδοτικής ομάδας» εκτός ελαχίστων περιπτώσεων. Το περιοδικό στηρίχτηκε οικονομικά και εκδοτικά αποκλειστικά από εμένα, από την αρχή ως τη διακοπή της έκδοσής του.

Ιδιαίτερα ενδιαφερόμουν να φτάσει σε ελληνιστές του εξωτερικού και σε βιβλιοθήκες πανεπιστημιακών σπουδαστηρίων της νεοελληνικής. Γι' αυτό το έστειλλα όπου έβρισκα διεύθυνση, δηλώνοντας ταυτόχρονα ότι αποτελούσε τιμητική προσφορά δωρεάν. Σε μια περίπτωση διαπρεπούς ελλαδίτη καθηγητή [του Ιωάννη Κακριδή], που επέμενε (με επιστολή κυρίου δικηγόρου φίλου του!) να πληρώσει συνδρομή, του εξήγησα ότι, ως Κύπριοι, ανταποδίδαμε μέρος της οφειλής μας για όσα είχε κάνει ως τότε για την Κύπρο.

Οι καθυστερήσεις στην κυκλοφορία του περιοδικού οφειλόταν κυρίως σε προβλήματα του τυπογραφείου. Επειδή προσπαθούσα να κρατήσω το κόστος έκδοσης χαμηλό, συνήθως τυπώναμε σε ένα μικρό τυπογραφείο της Λάρνακας τις Κυριακές, όταν το τυπογραφείο δεν ήταν απασχολημένο με την τρέχουσα – και πιο κερδοφόρα – δουλειά του. Τυπώναμε ανά οκτασέλιδο, σε μια παλιά μηχανή που συνεχώς δημιουργούσε προβλήματα και έπρεπε να διακόπτουμε συνεχώς. Ενεργό συμμετοχή είχα και στις διαδικασίες έκδοσης, κόβοντας χαρτί, διπλώνοντας φύλλα και καρφώνοντας τεύχη. Για το μάζεμα των φύλλων είχα μερικές φορές βοήθεια και από μέλη της ομάδας και – κατά τα τελευταία (και ογκωδέστερα) τεύχη – από τη σύζυγο και τα δυο παιδιά μου. Η χειρωνακτική εμπειρία με βοήθησε να γνωρίσω πολλά από τα προβλήματα έκδοσης και με ωφέλησε σε κατοπινές εκδοτικές δραστηριότητές μου.

Κατά τη διαδρομή του δώσαμε κάποια ενδιαφέροντα αφιερώματα. Ειδικά σημειώνω την Ποιητική Ανθολογία από χειρόγραφα ζώντων κυπρίων ποιητών (δυο τεύχη), το αφιέρωμα «Καβάφης και Κύπρος» και το αφιέρωμα στον πεζογράφο Γιώργο Φιλίππου Πιερίδη (τεύχος αρ. 21-22, Μάης-Αύγουστος 1986), με το οποίο το περιοδικό συμπλήρωσε την εκδοτική πορεία του.

Με πολλή αγάπη μνημονεύω ιδιαίτερα κάποιους αγαπημένους συνεργάτες: τον πολύτιμο φίλο ποιητή Θεοδόση Νικολάου (1930-2004), ο οποίος χειρογραφούσε τα εξώφυλλα, και τον εξαίρετο νεότερο φίλο Νίκο Νικολάου, ο οποίος συνεισέφερε κάποια σπουδαία σχέδια και εξώφυλλα.

Όταν ξεκινούσαμε τον Κύκλο, το 1980, είχα ελπίσει ότι θα φέραμε μια καινούργια εκδοτική και αισθητική αντίληψη στα φιλολογικά περιοδικά του τόπου. Οι δυνατότητες υπήρχαν, η ανάγκη για ένα καλό περιοδικό υπήρχε. Στο σύντομο διάστημα έκδοσής του κάναμε κάποια πράγματα και, ελπίζω, δώσαμε και εμείς μιαν άλλη εκδοχή. Δεν νομίζω πως το περιοδικό έκλεισε γιατί απέτυχε· μάλλον συμπλήρωσε την τροχιά του, κι αν επέμενε να ζει, απλώς θα επιβίωνε του εαυτού του.

Υστερόγραφο. Ίσως πρέπει να καταθέσω εδώ μια περιπέτεια που είχα γι' αυτή την «κοινοφελή» εκδοτική δραστηριότητά μου. Βάσει του αποικιοκρατικού «περί εφημερίδων» νόμου

(που τότε βρισκόταν ακόμη σε ισχύ – 25 χρόνια από την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας!), οι εκδότες περιοδικών όφειλαν να εγγράφουν το έντυπό τους στο Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, να καταθέσουν «εγγύηση» 500 λίρες και να υποβάλλουν ετησίως έκθεση για τις δραστηριότητές τους. Οι εκθέσεις δημοσιεύονταν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, όπου με έκπληξή μου είχα διαπιστώσει – κυρίως από εκθέσεις άλλων περιοδικών – ότι επρόκειτο για εντελώς τυπική διαδικασία χωρίς έλεγχο επιβεβαίωσης (π.χ., περιοδικό που κυκλοφορούσε κάθε φορά με 100 σελίδες διαφημίσεις δήλωνε μηδενικά εισοδήματα από διαφημίσεις). Ανέφερα, λοιπόν, σε ανώτατο λειτουργό του Γ.Τ.Π. ότι αρνούμαι να παίξω αυτό το παιχνίδι, που απλώς ικανοποιούσε γραφειοκρατικές διαδικασίες και μόνο, και δεν θα υπέβαλλα την ετήσια έκθεση (εκείνος δε με διαβεβαίωσε ότι «όπου να 'ναι, καταργείται ο νόμος»). Λίγο καιρό πιο ύστερα, δέχτηκα στον τόπο εργασίας μου την επισκεψη αστυνομικού οργάνου, ο οποίος – παρουσία πολλών τρίτων, και με την πρόπυσα σοβαρότητα – μου επέδωσε επίσημη κατηγορία για παράλειψη κατάθεσης της αίτησης, προφανώς και για ... απόκρυψη εσόδων από αυτή τη χρυσοφόρα δραστηριότητα! Παρουσιάστηκα δυο φορές στο δικαστήριο και, τελικώς, το αργοκίνητο κράτος ανέστειλε αυτοβούλως τη δίωξη. Πλήρως βέβαια τον δικηγόρο από τα ... κέρδη της έκδοσης του Κύκλου! Αυτά προς γνώση και συμμόρφωση όσων σκέφτονται να ασχοληθούν ανιδιοτελώς με τα κοινά αλλά και όσων τα βάζουν με κάθε σχιζοφρενή γραφειοκρατία!

Αναρτήθηκε στο ιστολόγιο «Retalia et alia», 21.9.2008

Φοίβος Σταυρίδης

Ένας «κύκλος» χωρίς περιφέρεια (ανάμνηση)

Ιανουάριος του 1980. Ξεκίνημα μιας ακόμα χρονιάς με διάρκεια αιώνα! Εκείνη την εποχή ξυπνούσαμε με την ελπίδα ότι θα ήταν η τελευταία μας μέρα μακριά από τα σπίτια μας. Πού να φανταστούμε! Απογοήτευση, αγωνία και αβέβαια βήματα, χωρίς ρυθμό, με το βλέμμα και τη σκέψη μας πάντα εκεί. Είχα κλείσει έναν περίπου χρόνο στη Λάρνακα, ζούσα με την οικογένειά μου κοντά στην Αλυκή και τη γραφική εκκλησιούλα του Αγίου Γεωργίου του Μακρή, απέκτησα το πρώτο μου παιδί και ζωγράφιζα ασταμάτητα.

Ένα πρωινό μπήκε στην τράπεζα όπου εργαζόμουν ένας ατημέλητος κύριος με γενειάδα και ζήτησε να κάνει κατάθεση. Ξεκίνησα τις ερωτήσεις ρουτίνας:

– Πού θέλετε να κάνετε την κατάθεση;

Η απάντηση ήρθε μιλώντας αργά και καθαρά:

– Στον λογαριασμό Πορεία Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ'.

– Ποιος καταθέτει;

– Καταθέτει το Γυμνάσιον Παραλινίου, συνέχισε στον ίδιο αργό ρυθμό ο άγνωστος πελάτης. Κάτι μου θύμιζε αυτή η φωνή, μα δεν μπορούσα ακόμα να προσδιορίσω. Καθώς έγραφα, σκεφτόμουν την καθαρότητα, την ακρίβεια του λόγου του, που δεν είχε καμιά σχέση με την εμφάνισή του.

– Το όνομά σας; είπα τέλος, προσπαθώντας να «δω» το πρόσωπο που κρυβόταν πίσω από τα χοντρά γυαλιά και τη γενειάδα.

– Θεοδόσης Νικολάου, ήρθε αμέσως η απάντηση και έκπληκτος πετάχτηκα πάνω σαν ελατήριο, αναγνωρίζοντας τον παλιό μου καθηγητή στο Ελληνικό Γυμνάσιο Αμμοχώστου. Τον αγαπητό μας Σάκη. Η συγκίνησή μου ήταν μεγάλη, γιατί εγώ ο άρτι αφιχθείς από το εξωτερικό, που ένιωθα συγκίνηση και μόνο που έβλεπα τις πινακίδες που έδειχναν «προς Αμμοχώστο», τώρα για πρώτη φορά είχα μπροστά μου ένα ατόφιο κομμάτι από την ψυχή της Αμμοχώστου. Ήταν σαν να ζωντάνεψε η αγαπημένη μας πόλη. Και για έναν άλλο λόγο: μια δυο μέρες πριν είχα αγοράσει από ένα βιβλιοπωλείο της Λάρνακας το βιβλίο του Πάω αναλύουμε αισθητικά

ένα ποίημα (1966), πράγμα που τον χαροποίησε, όταν τον πληροφόρησα. Σε παρατήρησή μου – αφού τελειώσαμε – «να μη χαθούμε και καμιά φορά να τα πούμε», η αντίδρασή του ήταν ακαριαία: με προσκάλεσε να συναντηθούμε το ίδιο εκείνο απόγευμα σε κεντρική καφετέρια.

Καθίσαμε ώρες εκεί, μιλώντας μόνο για βιβλία και ζωγραφική. Τέλος, με ρώτησε αν γνώριζα τον Φοίβο Σταυρίδη. Στην αρνητική απάντησή μου έδωσε, σηκώθηκε αμέσως και μου είπε: «Μα πρέπει να τον γνωρίσεις! Να πάμε τώρα· δεν είναι μακριά» – και σε μερικά λεπτά, πράγματι, φτάσαμε στο φαρμακείο του Φοίβου, στην κεντρική πλατεία της Λάρνακας.

Η πρώτη συνάντησή ήταν πολύ εγκάρδια. Ο Φοίβος, βέβαια, κάθε τόσο σηκωνόταν από το μικρό γραφείο του – το φορτωμένο γραφειάκι του με εκλεκτές εκδόσεις φίλων – για να δώσει κάποιο φάρμακο ή κάποια συμβουλή, μα ήταν διαρκώς μέσα στη συζήτηση. Δεν θυμάμαι για ποια πράγματα μιλήσαμε, αλλά το σίγουρο είναι ότι εκείνη την ημέρα αναπτύχθηκε η χημεία και τέθηκαν οι γερές βάσεις για τη δημιουργική συνεργασία που είχαμε τα επόμενα έξι χρόνια που παρέμεινα στη Λάρνακα. Και μπορώ να πω ότι εκείνη η συνεργασία δεν έχει εξαντληθεί με το τελευταίο τεύχος του Κύκλου, αλλά υπάρχουν ακόμα θέματα που δεν έχουν κλείσει και ενδεχομένως θα δουν το φως, π.χ. μια εργασία μου – που προορίζεται αποκλειστικά στον Φοίβο – να γνωρίσω πολλούς ανθρώπους¹ των γραμμάτων από την Ελλάδα, οι οποίοι έρχονταν για θαυρά ιδέα του Φοίβου, στον οποίο μάλιστα οφείλονται και πάρα πολλές εγγραφές.

Οι συναντήσεις μας γίνονταν όλο και πιο πυκνές και σε λίγο έγιναν σχεδόν καθημερινές, και θεωρώ τον εαυτό μου πολύ τυχερό, γιατί από ένα τυχαίο γεγονός συνδέθηκα και συνεργάστηκα δημιουργικά με δύο σημαντικούς πνευματικούς ανθρώπους, σε μια στιγμή που βημάτιζα χωρίς ρυθμό· και, ακόμα, μου δόθηκε η ευκαιρία – και αυτό οφείλεται αποκλειστικά στον Φοίβο – να γνωρίσω πολλούς ανθρώπους¹ των γραμμάτων από την Ελλάδα, οι οποίοι έρχονταν για διαλέξεις – πολλές φορές με δική του πρωτοβουλία – και να αναπτυχθούν φιλίες.

Έμαθα για τον Κύκλο πριν ακόμα εκδοθεί το πρώτο τεύχος. Είχα επισκεφθεί τον Θεοδόση Νικολάου στο σπίτι του, για να του δείξω τα σχέδιά μου, προκειμένου να μου εγκαινιάσει την έκθεση ζωγραφικής² που ήθελα να κάνω στη Λάρνακα, και μου μίλησε σχετικά. Μου έδειξε το εξώφυλλο που είχε ετοιμάσει, τον λογότυπο του περιοδικού, με την υπέροχη χαρακτηριστική γραφή του, που γνώριζα, βέβαια, από τα γυμνασιακά μου χρόνια, αλλά και από το λεύκωμα του Γ. Πολ. Γεωργίου,³ που είχα αποκτήσει αργότερα. Τον Κύκλο τον είχα αγαπήσει πριν εκδοθεί το πρώτο τεύχος. Δεν έπεσα έξω, με το πρώτο τεύχος – το αφιέρωμα στον Παντελή Μηχανικό – έδειξε την ποιότητά του: ήταν ένα έργο τέχνης από την πρώτη μέχρι την τελευταία σελίδα, έστω και αν η εκτύπωση γινόταν σ' ένα μικρό τυπογραφείο με πάρα πολλές δυσκολίες. Ενδιαφέρουσα η ύλη του από το πρώτο ανέκδοτο ποίημα του Μηχανικού ως τη βιβλιοκρισία της τελευταίας σελίδας. Το δεύτερο τεύχος – με σχέδια και κείμενα του Χριστόφορου Σάββα – έγινε ανάρπαστο. Ήταν φανερό πια ότι είχε τεθεί ένα ορόσημο στα εκδοτικά πράγματα του τόπου, ο Κύκλος έγραφε ιστορία. Η συνέχεια ήταν όχι μόνο εξίσου καλή, μα και καλύτερη από το ξεκίνημα. Γινόταν προσπάθεια σε κάθε καινούριο τεύχος να μη επαναλαμβάνονται σφάλματα που εντοπιζόνταν σε προηγούμενα. Π.χ. το εξώφυλλο του πρώτου τεύχους είναι «κεντραρισμένο», ενώ από το επόμενο τεύχος έγινε διόρθωση, μετατοπίστηκε στα αριστερά για να συνάδει με τη θεωρία του Θεοδόση Νικολάου: όταν ανοίγεται ένα βιβλίο, έχουμε την αίσθηση δύο σελίδων και, κατά συνέπεια, για να «ενοποιηθούν» οι δύο σελίδες, έπρεπε τα εσωτερικά περιθώρια να είναι πιο μικρά από τα εξωτερικά, άρα και το εξώφυλλο έπρεπε και αυτό να είναι στην ίδια θέση όπως μια δεξιά σελίδα.

Ο Φοίβος είχε κάποια εκδοτική εμπειρία, που είχε αποκτήσει από τον Αντώνη Μυστακίδη (Μεσεβρινό), με την έκδοση των «Τετραδίων του Ρήγα» και της ποιητικής συλλογής του, με τον οποίο συνδέονταν φιλικά, αλλά ο Κύκλος δεν έχει καμιά σχέση με αυτή την εμπειρία. Έχει πιο πολύ την αισθητική του Θεοδόση, η οποία διαμορφώθηκε από τη σχέση που είχε με τον Φώτη Κόντογλου και την προσεχτική μελέτη σπουδαιών εκδόσεων που είχε στη βιβλιοθήκη του στην Αμμόχωστο ή άλλων. Είναι μια διαφορετική προσέγγιση, την οποία ο Φοίβος είχε αποδεχτεί και αφομοιώσει. Στο ιστολόγιό του μιλά για «το ψηλό εκδοτικό αισθητήριο του Θεοδόση Νικολάου, που μαρτυρείται και από όλες τις εκδόσεις βιβλίων του, τα οποία φέρουν τη σφραγίδα

της δικής του αισθητικής», και μνημονεύει την καθοριστική του συμβολή στους προβληματισμούς του στην εκδοτική του πορεία. Ο ίδιος είχε, επίσης, στη βιβλιοθήκη του σπουδαίες εκδόσεις, από τις οποίες μάθαινε. Σε μια έκδοση υπάρχουν τόσα πολλά πράγματα που πρέπει να προσεχτούν: το χαρτί, οι διαστάσεις, το χρώμα, οι αποχρώσεις και οι συνδυασμοί των χρωμάτων, οι γραμματοσειρές κτλ. Όλα αυτά τα συζητούσαμε είτε στο φαρμακείο είτε το βράδυ στη βιβλιοθήκη του Φοίβου.

Πολλές ιδέες για τεύχη του Κύκλου γεννήθηκαν στο φαρμακείο, όπως π.χ. το αφιέρωμα για τον ζωγράφο Γ. Πολ. Γεωργίου.⁴ Μαζί κάναμε την καταγγελία για την καταστροφή των ψηφιδωτών της Κανακαριάς,⁵ με κείμενο του Φοίβου, χειρογράφηση από τον Θεοδόση και με δύο σχέδια δικά μου. Η ενεργός εμπλοκή μου είχε γίνει από το τρίτο τεύχος, με ένα σχέδιο για το διήγημα του Πάνου Ιωαννίδη «Ντράν μαρτίν», συνεχίστηκε στα επόμενα τεύχη με το πρώτο μου διήγημα, «Το σταυρόλεξο», και ακολούθησαν τα εξώφυλλα για τα αφιερωματικά τεύχη για τον Νίκο Νικολαΐδη, τον Καβάφη και τον Γ. Πολ. Γεωργίου. Φυσικά, ήταν και τα δύο εξώφυλλα για τα «Τετράδια ποίησης», τα οποία ο Φοίβος θεωρούσε ως τα καλύτερα, και για τον λόγο αυτό, σε έκθεση που διοργάνωσε ο ίδιος στην Αθήνα, τους είχε δώσει ιδιαίτερη σημασία.

Με το ξεκίνημα του δεύτερου τόμου είδα με έκπληξή μου (αλλά και κρυφή χαρά) ότι το όνομά μου είχε προστεθεί στην πνευματική ομάδα του περιοδικού, πράγμα που είχα αρνηθεί πολλές φορές στο παρελθόν, ακολουθώντας το παράδειγμα του δασκάλου μου. Στην παρατήρησή μου «γιατί όχι και ο κύριος Θεοδόσης;» η απάντηση του Φοίβου ήταν αποπλιστική: «Ξέρεις τον Θεοδόση!» Η έκπληξή μου ήταν ακόμα μεγαλύτερη, όταν καθυστέρησε να γίνει η πρώτη συνάντησή μου με την ομάδα. Τέτοια συνάντηση δεν έγινε ποτέ· και όταν κάποτε ρώτησα γιατί, ο Φοίβος δεν μου απάντησε. Έτσι θεωρούσα ότι συναντούσε ξεχωριστά καθέναν από την ομάδα στο φαρμακείο ή στη βιβλιοθήκη του. Ο ίδιος, όμως, σημειώνει στο ιστολόγιό του ότι «δεν είχε συστηματική βοήθεια από μέλη της εκδοτικής ομάδας, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων».

Ο Κύκλος καθυστέρησε την έκδοσή του για ένα διάστημα, αλλά συνέχισε αργότερα με την ένδειξη Περίοδος Β΄· όμως, ύστερα από τρία διπλά τεύχη, τερμάτισε οριστικά την πορεία του. Για τη δεύτερη περίοδο, είχα την τιμητική πρόσκληση από τον Φοίβο να αποτελέσουμε μόνο οι δυο μας τη νέα πνευματική ομάδα του Κύκλου, να του δώσουμε μια καινούρια πνοή· όμως η μετάθεσή μου στη Λευκωσία, που είχε ήδη έρθει απρόσμενα, ματαίωσε κάθε σκέψη. Για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του: «... το περιοδικό έκλεισε όχι γιατί απέτυχε, αλλά απλά συμπλήρωσε την τροχιά του. Όταν ξεκίνησε ο Κύκλος το 1980, στόχος ήταν να φέρει στον τόπο μια καινούρια εκδοτική και αισθητική αντίληψη στα φιλολογικά περιοδικά του τόπου».⁶

Ο Κύκλος πέτυχε τον σκοπό του. Πέτυχε, γιατί ένας άνθρωπος με όραμα είχε αναλάβει το οικονομικό βάρος και γενικά όλη την ευθύνη της έκδοσής του, εργαζόμενος εξαντλητικά σε ώρες που κανονικά έπρεπε να ξεκουράζεται λόγω του εξουθενωτικού ωραρίου του φαρμακείου του, αλλά και λόγω των πολλών άλλων ευθυνών που ήταν φορτωμένος. Η χαρά του δεν ήταν μόνο από τον δίκαιο έπαινο που έπαιρνε από τους ελληνοστές στα πέρατα του κόσμου και τα σπουδαστήρια νεοελληνικής φιλολογίας στα οποία έστελλε – πάντα με δικά του έξοδα – τον Κύκλο· η χαρά του ήταν γιατί η τιμή αυτή επεκτεινόταν και στην πόλη του, με την οποία είχε μια αμφίδρομη σχέση αγάπης – και ακόμα πιο πλατιά, επεκτεινόταν στην ίδια την πατρίδα του.

Εμείς, που τώρα προσπαθούμε με κόπο να φωτίσουμε κάποιες λεπτομέρειες με οδηγό τα σπαράγματα μιας μνήμης που διαλύεται σε βάθος τριών δεκαετιών, με κίνδυνο μάλιστα να εκληφθεί κάτι ως προσπάθεια κάρπωσης αλλότριου μόχθου, πρέπει συμπερασματικά να το δηλώσουμε ξεκάθαρα: ο Κύκλος είναι, τελικά, το ... κέντρο του και μόνο! Είναι ένας κύκλος χωρίς περιφέρεια. Είναι μόνο ο εμπνευστής και δημιουργός του με την πολυακτινική δράση και πολυεπίπεδη προσφορά του, που χρησιμοποίησε μόνο λίγα μικρά δικά μας λιθαράκια. Είναι ο Φοίβος Σταυρίδης· που, για τα λίγα αυτά τετραδάκια που του προσφέραμε, μας επέστρεψε αμέριστη χαρά μέσω της ποιότητας της δικής του δημιουργικής εργασίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ενδεικτικά αναφέρω τους Γιώργο Π. Σαββίδη, Αντώνη Σαμαράκη, Νάσο Βαγενά, Γιώργο Κεχαγιόγλου και Μεσεβρινό. Για την πρώτη επίσκεψη του Σαββίδη στη Λάρνακα (ο Φοίβος και ο Θεοδόσης τον γνώριζαν από άλλες επισκέψεις στην Κύπρο), δες το σχετικό κείμενό μου «Περίπατος στη Λάρνακα», *Υλάντρον* 6-7 (Χριστούγεννα 2005) 18-23.
2. Η έκθεση έγινε στο Δημοτικό Μέγαρο Λάρνακας από τις 19-24 Μαρτίου 1980, υπό την αιγίδα της Πολιτιστικής Επιτροπής του Δήμου Λάρνακας και του Δημητρίου Πολιτιστικού Κέντρου, στους οποίους με είχε παραπέμψει ο Φοίβος Σταυρίδης. Τα εγκαίνια είχε τελήσει ο Θεοδόσης Νικολάου· το κείμενο της εισήγησης του δημοσιεύτηκε στο λογοτεχνικό περιοδικό *Πνευματική Κύπρος* (241, Οκτ.1980, σ. 10). Χωρίς τη βοήθεια των δύο φίλων, η έκθεση δεν θα είχε πραγματοποιηθεί.
3. Το λεύκωμα που σχεδίαζε ο ζωγράφος, αλλά δεν πρόλαβε να εκδώσει. Εκδόθηκε τελικά το 1973, μετά τον θάνατό του, στο Harlem της Ολλανδίας, με επιμέλεια του Θεοδόση Νικολάου. Το μεγαλύτερο μέρος της έκδοσης έμεινε στην Αμμόχωστο και καταστράφηκε.
4. Αφιέρωμα στον ζωγράφο Γ. Πολ. Γεωργίου, Ο Κύκλος 14-16 (Μάρτ.-Αύγ. 1982). Έτσι ξεκίνησε: στο φαρμακείο του Φοίβου. Είχα μαζί μου έναν μεγάλο χακί φάκελο – από φίλο στην Αθήνα – που μόλις είχα παραλάβει από το ταχυδρομείο και που, όπως φάνηκε σε λίγα λεπτά, περιείχε ένα ολοκαίνουριο *Μονόγραμμα* του Ελύτη – την πρώτη χειρόγραφη έκδοση της συλλογής που είχε κάνει ο Ευάγγελος Λουίζος στις περίφημες εκδόσεις του «L'Oiseau». Αφού το πήραμε και οι τρεις μας και το ζεστάναμε στα χέρια μας – ή το αντίστροφο· δηλαδή το βιβλίο μάς ζέστανε τα χέρια – είπα ότι αυτό είναι το δεύτερο «διαμάντι» στη βιβλιοθήκη μου. Μετά άρχισα να εξιστορώ στον Φοίβο το πώς είχα αποκτήσει το πρώτο «διαμάντι», δηλαδή το Λεύκωμα του Γεωργίου. Έλεγα, λοιπόν, ότι το 1976 είχα επισκεφθεί μια έκθεση κυπριακού βιβλίου στο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, δίπλα από την Νομική Σχολή, και ξαφνικά είδα μπροστά μου το Λεύκωμα. Το περιεργαζόμουν, το έβλεπα και το ξανάβλεπα και δεν το χόρτανα, πήγαινα παρακάτω, μα πάλι ξαναγύριζα και το έπιανα στα χέρια μου. Δεν ήταν φτηνό, οι 5 λίρες που στοίχιζε ήταν αρκετά χρήματα, κι εγώ δεν είχα στην τσέπη ούτε δραχμή. Φαίνεται είχα πολύ λυπημένο ύφος, γιατί ο υπεύθυνος με πλησίασε και, χωρίς πολλές κουβέντες, το έβαλε στο χέρι μου λέγοντάς μου ότι μπορούσα να το πληρώσω αργότερα. «Πήγαινε στο καλό», μου είπε, «και όταν βρεις χρήματα, αν θέλεις στείλε μου τα μέσω της Προσβείας». Δεν είχε ζητήσει να μάθει ούτε το όνομά μου ούτε άλλα στοιχεία μου. Τον επόμενο μήνα, φυσικά, το πλήρωσα. Ο Θεοδόσης, που γνώριζε πολύ καλά τον Γεωργίου, άρχισε να μιλά στον Φοίβο για τον ζωγράφο και, όταν τελείωσε, ο Φοίβος είχε γοητευθεί απ' όλα αυτά, γύρισε προς το μέρος μου και είπε: «Ξεκινάμε». Ξεκινήσαμε και το αποτέλεσμα ήταν ένα από τα πιο όμορφα τεύχη του Κύκλου. Μπορεί να υπάρχουν μερικά λάθη, στην εργογραφία κυρίως, αλλά για τριάντα τόσα χρόνια το τεύχος αυτό αποτελεί τον πρώτο οδηγό γι' αυτούς που θέλουν να γνωρίσουν τον Γεωργίου. Αυτό ήταν το κλίμα και ο τρόπος που γεννήθηκαν οι ιδέες για αρκετά τεύχη του Κύκλου.
5. Η καταγγελία προέκυψε από τον συγκλονισμό μας, τον δικό μου ιδιαίτερα (γιατί γεννήθηκα «εκεί που ρίχνει τη σκιά του ο βυζαντινός ναός της Παναγίας της Κανακαρίας», όπως είπε ο Θεοδόσης εγκαίνιαζοντας την έκθεση ζωγραφικής μου), όταν διάβασα το σχετικό καταγγελτικό κείμενο «Τουρικοί βανδαλισμοί στην Κύπρο» του Β. Καραγιώργη στο θαυμάσιο περιοδικό *Ζυγός* (42, Ιουλ.-Αύγ. 1980, σ. 10).
6. Από το ιστολόγιο του Φ. Σταυρίδη «Retalia et alia»: <http://kitieus.wordpress.com/>

Νίκος Νικολάου-Χατζημιχαήλ

Φ. Σταυρίδης, Γ. Π. Σαββίδης
Εκδήλωση για τα δέκα
χρόνια από τον θάνατο του
Παντελή Μηχανικού
Σπίτι της Κύπρου,
Αθήνα (1989)

Η ταυτότητα του περιοδικού

Τίτλος: Ο Κύκλος

Υπότιτλος: Διμηνιαία έκδοση τέχνης και προβληματισμού

Υπεύθυνος κατά νόμο: Φοίβος Σταυρίδης

Πνευματική ομάδα (τχ. 1-12/14): Στέφανος Ζυμπουλάκης, Κώστας Κατσώνης, Νίκος Νικολάου (τχ. 7/8-12/14), Τρύφωνας Παπαχριστοφόρου, Χριστόφορος Παπαχρυσόστομου, Λούης Περεντός, Φοίβος Σταυρίδης

Τόπος έκδοσης: Λάρνακα (Κύπρος)

Τυπογραφείο: Polykolor Offset Printing Ltd

Διάρκεια: Ιανουάριος 1980 - Αύγουστος 1986

Μέγεθος: 22 τεύχη (τα περισσότερα διπλά)

Διαστάσεις: 17 X 24 εκ., μονόστηλο, δίστηλο

Περιοδικότητα: Διμηνιαίο

Εικονογράφηση: Ναι

Τιμή τεύχους: 400 μιλς / 50 σεντ (τχ. 17-18)· Ελλάς: 60 δραχ· διπλό τεύχος: 1 λίρα

Συνδρομή (ετήσια): 2.5 λίρες (εσωτ.), 3 λίρες (βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμοί), 12 δολάρια (εξωτ.)· Ελλάς: 400 δραχ.

Τιράζ: 1000 αντίτυπα

Βιβλιογραφία: Λάμπρος Κεφαλληνός [Γ. Κ. Ιωαννίδης], «Τετράδια ποίησης Α' και Β' του Κύκλου (Μάης-Δεκ. 1981)», Ο Αγών, 22.8.1992. Πάυλος Μεράνος, «Ο Κύκλος και η χειρόγραφη ποίηση», Η Ελευθεροτυπία, 31.10.1982. Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Ο πρώτος χρόνος του Κύκλου της Λάρνακας: όψεις ενός σύγχρονου περιοδικού», Αντί 215 (1.10.1982) 42-43· Πρακτικά του Β' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία 20-25 Απρ. 1982), επιμ. Θ. Παπαδόπουλος, τ. 3, Λευκωσία, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, 1987, σσ. 587-590. Φοίβος Σταυρίδης, «Για το περιοδικό Κύκλος (1980-1986)», Ιστολόγιο «Retalia et alia», 21.9.2008, <http://kitieus.wordpress.com/>

«Η έκδοση του περιοδικού Ο Κύκλος αποτέλεσε μια σημαντική στιγμή για τα κυπριακά γράμματα, αφού πέρα από την εκδοτική του αρτιότητα, κατάφερε να προσελκύσει σημαντικούς συνεργάτες, πανεπιστημιακούς και άλλους ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών από την Κύπρο και την Ελλάδα, που δημοσίευσαν στις σελίδες του περιοδικού σημαντικές κριτικές μελέτες, λογοτεχνικά κείμενα και κείμενα ευρύτερου προβληματισμού γύρω από τη λογοτεχνία και την ιστορία της Κύπρου».

Κώστας Κατσώνης (2012)

Αποδελτίωση κατά τεύχος

Τεύχος 1 (Ιαν.-Φεβρ. 1980) 1-44

Αφιέρωμα στον Παντελή Μηχανικό

«Παντελής Μηχανικός» (Σχέδιο από άγνωστο ζωγράφο), εξώφυλλο. Παντελής Μηχανικός, «Εφτά ανέκδοτα ποιήματα» («Ατίτλο», «Το λαγούτο μου», «Ωραίο πρωινό», «Ατίτλο», «Νούφαρο», «Ας πάρουμε αλλού τα πτώματά τους», «Αφροδίτη 1974»), 3-6.

Θεοδόσης Νικολάου, «Η ποίηση του Παντελή Μηχανικού» (μλτ.), 7-12.

«Ένα γράμμα του Γιώργου Σεφέρη» [από Βηρυτό, 19.6.1955, προς τον Π. Μηχανικό], 13.

Φοίβος Σταυρίδης, «Βιβλιογραφία Παντελή Μηχανικού», 14-17.

Θεόδωρος Μαρσέλλος, «Η ουτοπία» (απόσπ. νουβέλας), 18-22.

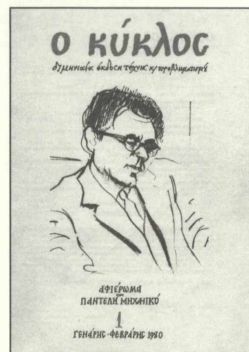
Αντρέας Πάντζης, «Σημειώσεις για ένα κυπριακό κινηματογράφο» (μλτ.), 23-28.

Στέφανος Ζυμπουλάκης, «Συμβολή στην κριτικογραφία του κυπριακού Τύπου, 1977-1978», 29-32.

«Εικοσιτρείς κυπριακές εκδόσεις του 1979» (κρτ.), 33-40.

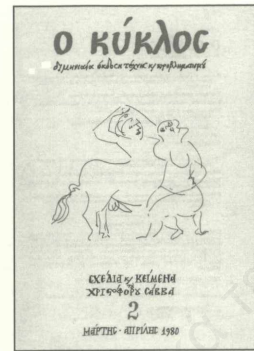
[Θ. Νικολάου], «Κυριάκου Χατζηγιάννου: Τα εν διασπορά Β'» (κρτ.), 39.

«Οι συγγραφείς του τεύχους», 41.

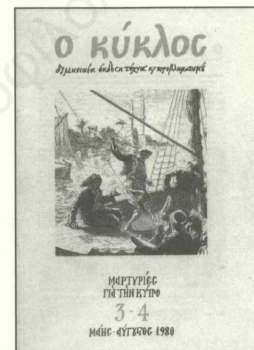
Τεύχος 2 (Μάρτ.-Απρ. 1980) 45-88
Σχέδια και κείμενα του Χριστόφορου Σάββα

- Χρίστος Σάββα, «Παρακλίσεις (Σημειώσεις Ημερολογίου 1958-58), Λονδίνο», 47-59. Από επιστολές του Χρ. Σάββα προς τον Π. Μηχανικό.
[Φ. Σταυρίδης], «Σχέδια και κείμενα του Χρ. Σάββα», 59-61.
Κυριάκος Κύπαρης, «Πέντε ποιήματα», 62-64.
Γ. Φιλίππου Πιερίδης, «Ο πεζογράφος Νίκος Βραχίμης» (μλτ.), 65-67.
Χρυστάλλα Κουλέριου, «Τέσσερα πεζογραφήματα», 68-72.
Αντρέας Πάντζης, «Σημειώσεις για ένα κυπριακό κινηματογράφο (II)», 73-78.
Στέφανος Ζυμπουλάκης, «Συμβολή στην κριτικογραφία του κυπριακού τύπου, 1977-1978», 79-81.
«Το βιβλίο», 82-84. «Στο περιθώριο», «Οι συγγραφείς του τεύχους», 85.

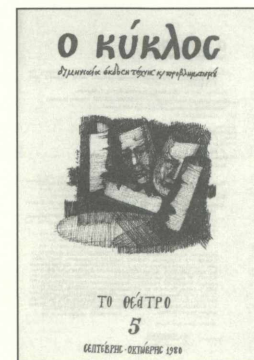
Τεύχος 3-4 (Μάης-Αύγ. 1980) 89-152
Μαρτυρίες για την Κύπρο

- Ambroise Firmin Didot, «Εντυπώσεις από την Κύπρο (1816-1817)», μτφρ. Χρήστος Κάρμιος, 91-101.
Φ. Σταυρίδης, «Για τον Ambroise Firmin Didot» (σημ.), 102-103.
Μεσεβρινός [Αντώνης Μυστακίδης], «Ματιές ενός Σουηδού στην Κύπρο του 1820», 104-107.
Τάσος Στεφανίδης, «Res cogitans (επιλογή)» (πμ.), 108-112.
Πάνης Κατσούρης, «Γ. Σ. Φραγκούδη: Τα όνειρα. Ένας ξεχασμένος συγγραφέας κι ένα ξεχασμένο μυθιστόρημα του περασμένου αιώνα» (μλτ.), 113-124.
Γ. Σ. Φραγκούδης (φωτογρ.), 114.
Θελξινόη Κοντογιάννη, «Γρία ποιήματα», 125-126.
Πάνος Ιωαννίδης, «Ντράμα μαρτίν» (δγ.), 127-137.
Κώστας Κατσώνης, «Η κοινωνική λειτουργία της τέχνης» (μλτ.), 138-140.
Στ. Ζυμπουλάκης, Χρ. Παπαχρυσόστομου, Λ. Πιερντός, «Το βιβλίο», 141-143.
«Δελτίο κυπριακής βιβλιογραφίας 1/1980», 144-148. «Εκδόσεις που πήραμε», 148-149. «Ανακινώσεις», 149. «Οι συγγραφείς του τεύχους», 149-150.

Τεύχος 5 (Σεπτ.-Οκτ. 1980) 153-204
Το θέατρο

- Κυριάκος Χαραλαμπίδης, «Η τυραννία των λέξεων» (πμ.), 155-158.
Παναγία η Κανακαριά (διαμαρτυρία, με σχέδια Νίκου Νικολάου), 159-161.
Πάνης Σιδέρης, «Ο Θεόφραστος Σακελλαρίδης μέσα στην ελληνική οπερέττα» (μλτ.), 162-169.
Ρήνα Κατσελλή, «Αδούλωτη ελιά (θεατρ., απόσπ.)», 170-172.
Θέατρον η «Μέλισσα», Δημητρίου Κορομηλά, «Η τύχη της Μαρούλας», πρόγραμμα παράστασης (2.2.1893), 173-174.
Νίκος Σιαφάλης, «Η συμβολή των ανθρώπων του θεάτρου στις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις» (σημ.), 175-177.
Χριστάκης Γεωργίου, «Πάχναλη» (θεατρ.), 178-184.
Φοίβος Σταυρίδης, «Ο Σάββας Τσερκεζής και το "Ημερολόγιό" του» (σημ.), 185-187.
Σάββας Τσερκεζής (φωτογρ.), 189.
Σάββας Τσερκεζής, «Σελίδες από το "Ημερολόγιον του βίου μου"», 189-193.

Νίκος Νικολάου, «Το σταυρόλεξο» (δγ.), 194-196.

Γιώργος Βαλέτας, «Η ζακυνθινή Φιλολογική Εφημερίς της Νεολαίας. Μια φιλολογική αναδρομή» (σημ.), 197-198.

Κλείτος Ιωαννίδης, «Μερικές σκέψεις γύρω από την κριτική» (σημ.), 199-200.

«Οι συγγραφείς του τεύχους», 201-202.

Τεύχος 6 (Νοέμβρ.-Δεκ. 1980) 205-248

Ρίζες

Κ. Γ. Γιαγκουλλής, «Μακροσκελείς λέξεις στον Αριστοφάνη, στον Καραγκιόζη και στους ποιητάρηδες» (μλτ.), 207-208.

Γιάννης Κατσούρης, «Ο πεζογράφος Κώστας Γ. Ελευθεριάδης και το έργο του. Μια πρώτη προσέγγιση» (μλτ.), 209-213.

Κώστας Γ. Ελευθεριάδης (φωτογρ.), 210.

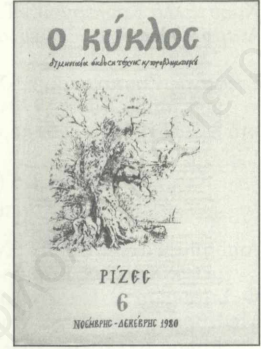
Κώστας Γ. Ελευθεριάδης, «Ερωσ ανίατε...» (δγ.), 214-220.

Παντελής Βουτουρής, «Ο απόηχος της Γενιάς του 1920 στην κυπριακή λογοτεχνία» (μλτ.), 221-227.

Νάσος Φλόγας, «Τρία ποιήματα» (πυρογραφίες), 228-230.

Ελένη Θεοχάρους, «Ο άνθρωπος της Σαμοθράκης» (δγ.), 231-234.

«Δελτίο κυπριακής βιβλιογραφίας», 235-240. «Εκδόσεις που πήραμε», 240. «Ανακινώσεις», 241. «Απολογισμός», 242. «Οι συγγραφείς του τεύχους», 242-243. «Περιεχόμενα, τόμος πρώτος, τεύχη 1-6 (1980)», 244-246.

Τεύχος 7-8 (Ιαν.-Απρ. 1981) 1-60

Σελίδες για τον Νίκο Νικολαΐδη

Νίκος Νικολάου, «Ο Νίκος Νικολαΐδης» (σχέδιο), εξώφυλλο.

Γ. Φιλίππου Πιερίδης, «Ο τεχνίτης Νίκος Νικολαΐδης» (μλτ.), 3-6.

Γ. Πολ. Γεωργίου, «Μια σελίδα από το Βιβλίο του Μοναχού, Νίκος Νικολαΐδης» (πίνακας), 7.

Νίκος Νικολαΐδης, «Παιδί της Ανατολής» (πίνακας), 8.

Μεσεβρινός, «Μνήμη Νίκου Νικολαΐδη» (μλτ.), 9-14.

Λούης Περεντός, «Γ' απωθημένα ενός μικροαστού» (πμ.), 15-17.

Γλαύκος Κουμίδης, «Για την τέχνη - και πέντε χαρακτηριστικά» (σημ. - σχέδια), 18-23.

Ανδρέας Χριστοφίδης, «Κι αν αυτή είναι κόλαση μιας άλλης ζωής;» (σημ.), 24-25.

Αριστείδης Λ. Κουδουνάρης, «Οι "Κυπριακές σελίδες" του Αντώνη Ιντιάνου» (ανακοίν.), 26-34.

Παύλος Μεράνος, «Τα δάκρυα σώζουν» (πμ.), 35-36.

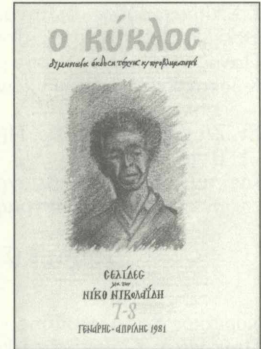
Γιώργος Φάνος, «Lago di Lugano» (πμ.), 37-38.

Φοίβος Σταυρίδης, «Έξι ανέκδοτες επιστολές του Δημήτρη Λιπέρτη» [προς τον Αλέξανδρο Αλκίδα] (ανακοίν.), 39-44.

Στέφανος Ζυμπουλάκης, «Συμβολή στην κριτικογραφία του κυπριακού Τύπου, 1979», 45-49.

Κ. Κ(ατσώνης), Χρ. Π(απαχρυσόστομου), «Το βιβλίο» (κρτ.), 50-54.

«Οι συγγραφείς του τεύχους», 55-56.

Τεύχος 9-10 (Μάης-Αύγ. 1981) 61-120

Τετράδιο ποίησης α'

Νίκος Νικολάου, «Καθρέφτης» (σχέδιο), εξώφυλλο.

Εάνθος Λυσιώτης, «Αποχαιρετισμός», 63.

Παύλος Μεράνος, «Πίσω στη γη μας», 64-65.

Νίκος Κρασιδιάτης, «Το άλλο πρώι», 66-67.

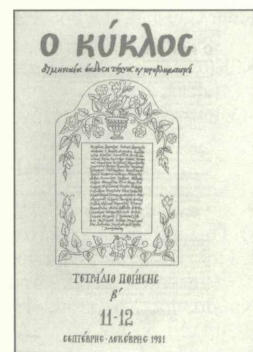
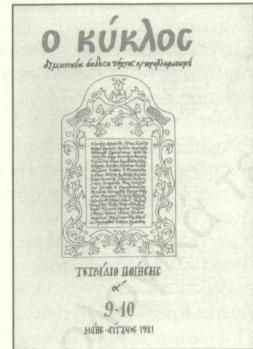
Ευγενία Παλαιολόγου-Πετρώνδα, «Εκσυγχρονισμός», 68-69.

- Κώστας Μόντης, «Οι άλλοι πλανήτες προς τη Γη που, άδεια πια, ξαναγύρισε κοντά τους (I, II), «Λήθη», «Η καρδιά μας», 70-71.
 Κύπρος Χρυσάνθης, «Καταστάλαγμα», 72.
 Τάσος Στεφανίδης, [Ο Αραμασδραμάρας], 73.
 Γιώργος Φάνος, «Δέσι στη λευκή φλόγα», 74-75.
 Αχιλλέας Πυλιώτης, «Έτσι θα ζούμε», 76-77.
 Θεόδωρος Στυλιανού, «Τριώδιο για τη Στέλλα», 78.
 Κώστας Π. Κύρρης, «Ουκ ενί δούλου ουδέ ελεύθερος», 79-80.
 Ναδίνα Δημητρίου, «Πορτραίτο XXIII (Ο τραγουδιστής)», 81-82.
 Κώστας Π. Μιχαηλίδης, «Στο σταυροδρόμι», 83.
 Γιάννης Κ. Παπαδόπουλος, «Φάκελλος ανοιχτός», 84-85.
 Κυριάκος Πλησής, «Το πληγωμένο σώμα», 86.
 Θεοδόσης Νικολάου, «Ζεστή μέρα του χειμώνα», 87-88.
 Κλάιρη Αγγελίδου, «Κι αν ακόμα...», 89.
 Έκτωρ Πατριώτης, «Μελιπτέρωτοι», «Στεφανοπλόκοι», «Λαφυραγωγίες», 90-91.
 Πέτρος Σόφας, «Πολίτης του 20ού αιώνα» (απόσπ.), 92.
 Θεοκλής Κουγιάλης, «Οίκος γλυπτικής», 93.
 Νάσος Φλόγας, «Ο άλλος παράλυτος», 94.
 Κώστας Γραικός, «Ποιος να σε κλάψει», 95-96.
 Ανδρέας Χριστοφίδης, «Ανθρώπινα δικαιώματα», 97-98.
 Φοίβος Σταυρίδης, «Παρεπίδημος», 99.
 Ιάνθη Θεοχαρίδου, «Το κυπριακό χρονικό της Κασσάνδρας», 100.
 Ειρήνη Τσουλλή, «Πού πορεύεσαι», 101-102.
 Πίτσα Γαλάζη, «Νικητής της βαρύτητας», 103-104.
 Κυριάκος Χαραλαμπίδης, «Παιδί με μια φωτογραφία», 105-106.
 Έλλη Παιονίδου, «Μα, έλα που...», 107-108.
 Αύρα Κατσούρη, «Μα», 109.
 Ρόης Παπαγγέλου, «Εύγλωττο», 110.
 Μιχάλης Πασιαρδής, «1981», 111.
 Στέφανος Ζυμπουλάκης, «Λάρνακα», 112.
 «Οι ποιητές» (βιογρ.), 113-118. «Το τετράδιο ποίησης», 118.

Τεύχος 11-12 (Σεπτ.-Δεκ. 1981) 121-184.
 Τετράδιο ποίησης β'

- Νίκος Νικολάου, «Καθρέφτης» (σχέδιο), εξώφυλλο.
 Πολύβιος Νικολάου, «Ισκανταρνάμα» (απόσπ.), 123-124.
 Ντίνα Κατσούρη, «Ο ποιητής», 125.
 Ανδρέας Γ. Θωμάς, «Αυτή η γραμμή», 126.
 Άνθος Λυκαύγης, «Εγώ ο ην» (απόσπ.), 127-128.
 Κυριάκος Κύπαρης, «Αφροδίτη», 129.
 Γιώργος Πετούσης, «Κύπρος 24 ώρα», 130.
 Ανδρέας Σισμάνης, «Λαμοδέτης στη καμινάδα των φρυδιών της αναρχίας», 131-132.
 Μιχαήλ Γ. Τρέππα, «Φόβος», 133.
 Κλείτος Ιωαννίδης, «Ο τετραγωνισμός του κύκλου», 134-135.
 Σάββας Χαλλούμας, «Ο μύθος του Λαικόοντα (παρουσία πρώτη)», 136-137.
 Κώστας Χαραλαμπίδης, «Καισαρική τομή», 138.
 Γιώργος Μοράρης, «Το λουτρό», 139-140.
 Γιώργος Μολέσκης, «Νανούρισμα», 141.
 Άντης Κανάκης, «Καλοκαιρινά μοτίβα», 142-143.
 Μιχάλης Ζαφείρης, «Θριαμβικός ύμνος της χαράς», 144-145.
 Χρήστος Χατζήταπας, «Ανταπόδοση», 146.
 Έλενα Ρεμπελίνα, «Ευριδίχη», 147-148.

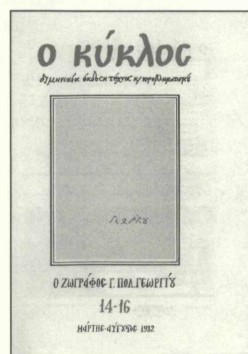
- Θωμάς Συμεού, «Αντίλογος», 149.
 Λούης Περεντός, «Στα δέντρα του Hyde Park περιπλανιέμαι», 150.
 Χριστόφορος Παπαχρυσσοστόμου, «Στη Σαλαμίνα», 151-152.
 Νίκη Μαραγκού, «Πανηγύρι στο Μένουικο», 153-154.
 Νίκος Ορφανίδης, «Εμπιστευτικό στη Λευκωσία του 1980», 155-156.
 Κώστας Δ. Κατσώνης, «Ο ποιητής», 157.
 Κώστας Μακρίδης, «Ονειρική καταδίωξη», 158-159.
 Δημήτρης Κοζάκος, «Έπτα πτερόντα», 160.
 Λεύκιος Ζαφειρίου, «Δίχως αναπνοή», 161-162.
 Μόνα Σαββίδου, «Αξιοθέα η Κυπρία (III)», 163-164.
 Αντώνης Πυλλάς, «Μία φωνή», 165.
 Ανδρέας Χατζηθωμάς, «Η ζωή μας», 166.
 Άντρη Λοταρίδου, «Λιγόστιχα», 167.
 Αντριάνα Ιεροδιακόνου, «Ερωτικό», 168.
 Χρήστος Μαβρός, «Μπαλάντα ενθύμιον», 169.
 Φροσούλα Κολοσιάτου, «Για την Κύπρο», 170.
 Ανδρέας Κωνσταντίνου, «Διαστολή», 171.
 Άντρη Κροκίδου, [Ατιτλο], 172.
 Πολύκαρπος Κυριάκου, «Μικρό γαλάζιο», 173.
 Στέλιος Δ. Πογιατζής, «Χαιρετώ», 174.
 Νάντια Στυλιανού, «Του Συντάγματος οι εκκρεμότητες», 175-176.
 «Οι ποιητές» (βιογρ.), 177-180.
 «Το τετράδιο ποίησης», 180.
 «Περιεχόμενα, τόμος δεύτερος, τεύχη 7-12 (1981)», 181-182.

Τεύχος 13 (Ιαν.-Φεβρ. 1982) 1-40
 Φιλολογικά

- Ι. Θ. Κακριδής, «Ο Προσσύρκας» (μλτ.), 3-5.
 Χρίστος Ν. Ταουσιάνης, «Ο Προσσύρκας» (δημώδες άσμα), 6-7.
 Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Για μια νέα κριτική έκδοση και για μια πρώτη
 χρηστική ανθολογία του Χρονικού του Μαχαιρά» (μλτ.), 8-10.
 Θεόδωρος Νικολάου, «Η σολωμική οπτασία της Φεγγαροντυμένης»
 (μλτ.), 11-16.
 Γιάννης Κατσούρης, «Η φυλλάδα του Χρύσανθου Παπακονόμου από
 το Δάλι» (μλτ.), 17-20.
 «Χρύσανθος Παπακονόμος» (φωτογρ.), 19.
 Αντριάνα Ιεροδιακόνου, «Ποιήματα» (πμ.), 21-23.
 Θεόδωρος Μαρσέλλος, «Το παιδί του σκώρου» (δγ.), 24-27.
 Einar Gjerstad, «Οι Βουνίτες (το βραχονήσι Ξυπνά)», μτφρ. Μεσεβρινός,
 28-31.
 Κ. Κ(ατσώνης), Χρ. Π(απαχρυσσοστόμου), Λ. Π(ερεντός), «Το βιβλίο»
 (χρτ.).
 «Οι συγγραφείς του τεύχους», 37-38.

Τεύχος 14-16 (Μάρτ.-Αύγ. 1982) 41-116
 Ο ζωγράφος Γ. Πολ. Γεωργίου

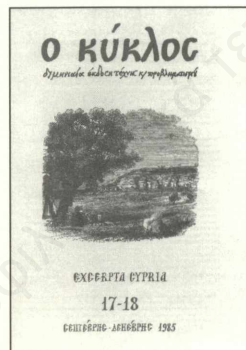
- «Γ. Πολ. Γεωργίου» (φωτογρ. R. Wideson), 44.
 Γ. Πολ. Γεωργίου, «Αμερικανική περιπέτεια. Από το Ημερολόγιό μου
 (αποσπ.)», μτφρ. - σημειώσεις Φοίβος Σταυρίδης, 45-55.
 Χρύσανθος Χρήστου, «Η ζωγραφική του Γεωργίου Πολ. Γεωργίου»
 (μλτ.), 57-66.
 Αρυστείδης Λ. Κουδουνάρης, «Ο ζωγράφος Γεώργιος Πολ. Γεωργίου»
 (σημ.), 69-70.
 «Γεώργιος Πολ. Γεωργίου: άνθρωπος και ο ζωγράφος - συζήτηση»

(συζητούν οι Α. Διαμαντής, Τ. Κάνθος, Κ. Κεσισιάν, Γ. Λανίτης, Θ. Νικολάου, Γ. Φιλίππου Πιερίδης, Π. Σέργης, Χρ. Χρήστου), 73-91.
 Γ. Πολ. Γεωργίου, «Η Ξαναγέννηση της Κύπρου» (πίνακας, σχόλιο), 78-79.
 Κώστας Π. Κύρρης, «Ο μεγάλος κύπριος ζωγράφος Γεώργιος Πολυβίου Γεωργίου (1901-4.8.1982)», σημ., 93-95.
 Νίκος Νικολάου, «Γ. Πολ. Γεωργίου: Χρονολόγιο, τα κείμενα, βιβλιογραφία, εργογραφία», 97-114.
 «Ευχαριστίες», 114. Στο τεύχος περιλαμβάνονται ασπρόμαυρες και έγχρωμες φωτογραφίες από πίνακες του Γ. Πολ. Γεωργίου.

Τεύχος 17-18 (Σεπτ.-Δεκ. 1985) 117-184
 Excerpta Cypria

Γιώργος Μολέσκης, «Για τον Προσπέρ Μεριμέ και τη νουβέλα του Διπλό λάθος» (σημ.), 119.
 Προσπέρ Μεριμέ, «Διπλό λάθος» (απόσπ.), μτφρ. Γιώργος Μολέσκης, 120-125.
 Αριστείδης Α. Κουδουνάρης, «Ρώσοι υποπρόξενοι στο ρωσικό υποπροξενείο Λάρνακος» (σημ.), 126-127.
 Φοίβος Σταυρίδης, «Επίσκεψη δυο ισπανικών караβιών στη Λάρνακα το 1788» (σημ.), 129-130.
 Παρασκευάς Σαμάρας, «Πρώμο αγγλικό ενδιαφέρον για απόκτηση της Κύπρου – δυο μαρτυρίες» (μλτ.), 131-136.
 Φοίβος Σταυρίδης (μτφρ.), «Τα κρασοκέλαρα της Σαλίνα» (ταξιδ.), 137-143.
 Γιώργος Μολέσκης, «Ένα κείμενο του Δ. Μερεζκόφσκι για την Κύπρο» (σημ.), 144-145.
 Θανάσης Μουσόπουλος, «Για την κυπριακή λογοτεχνία στην Ελλάδα» (σημ.), 146-147.
 Ελένη Θεοχάρους, «Σκέρτζο για ένα παγωμένο πρωί» (δγ.), 148-152.
 Γιώργος Δανιήλ, «Πέντε ποιήματα (από τη σειρά Ερωτικά)», 153-154.
 Θεοδόσης Πιερίδης, «Λίγα λουλούδια ή σχέδιο για ένα τραγούδι» (άρθρο), 155-157.
 Μάγδα Κιτρομηλίδου, «Ανάμνηση και σχόλιο στο κείμενο του Θεοδόση Πιερίδη» (μλτ.), 158-160.
 Σάββας Πατσαλίδης, «Ars Poetica», «Θυμός» (πμ.), 161-162.
 Βαρνάβας Π. Λοϊζίδης, «Μνήμη Ιωάννη φιλολόγου» (πμ.), 162.
 Γιώργος Θεοχάρους, «Αίτηση εισηγοδότη», «Gunilla» (πμ.), 163.
 Γιώργος Αβάνης, [Άτιτλο], «Η ποίηση της πείσης» (πμ.), 164.
 Γλαύκος Κουμίδης, «Δυο κείμενα» (πζ.), 165-166.
 Σάββας Πατσαλίδης, «Η εθνική λογοτεχνία του Κεμπέκ – μια διαχρονική προσέγγιση», 167-177.
 «Οι συγγραφείς του τεύχους», 178-179. «Αναγκαία εξήγηση», 179.
 «Περιεχόμενα, τόμος τρίτος, τεύχη 13-19 (1982-1985)», 180-182.

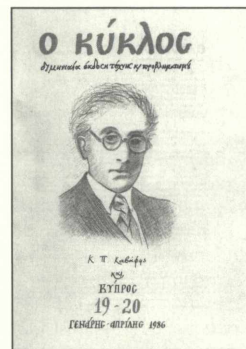

Τεύχος 19-20 (Ιαν.-Απρ. 1986) 1-112
 Κ. Π. Καβάφης και Κύπρος

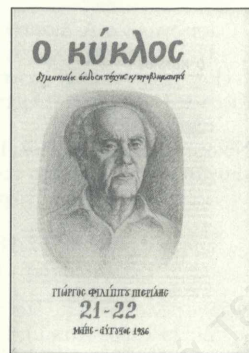
Νίκος Νικολάου, «Κ. Π. Καβάφης» (σχέδιο), εξώφυλλο.
 Μιχάλης Πιερίδης, «Ο Καβάφης και η Κύπρος. Παρουσίαση δώδεκα ανέκδοτων επιστολών και άλλων στοιχείων από το Αρχείο Καβάφης» (μλτ.), 3-67.
 Κ. Π. Καβάφης, «Το Κυπριακό Ζήτημα» (άρθρο), 68-71.
 Ανδρέας Χατζηθωμάς, «Καβάφης - Κύπρος. Συμβολή στη βιβλιογραφία», 72-107.
 «Οι συγγραφείς του τεύχους», 108.

Τεύχος 21-22 (Μάης-Αύγ. 1986) 113-220
 Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης

Αντρέας Χαραλάμπους, «Γ. Φ. Πιερίδης» (σχέδιο), εξώφυλλο.
 Γ. Φιλίππου Πιερίδης, «Η τουριστική αξιοποίηση του Γιαννακού» (δγ.), 115-120.

- Γ. Φιλίππου Πιερίδης, «Μνήμες και ιστορίες από την Αίγυπτο» (απόσπ.), 121-124.
 Νίκος Σ. Σπανός, «Μια συνέντευξη του Γ. Φ. Πιερίδη», 125-129.
 Μεσεβρινός, «Το καλό συναπάντημα» (άρθρο), 131-134.
 Πασγάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Λογοτεχνία και κοινωνικό ζήτημα. Αναφορά στον Γιώργο Φιλίππου Πιερίδη» (μλτ.), 135-139.
 Στέφανος Ζυμπουλάκης, «Ο Γ. Φ. Πιερίδης όπως τον γνώρισα» (σημ.), 140-141.
 Κυριάκος Χαραλαμπίδης, «Καλωσορίζοντας ένα φίλο» (μλτ.), 142-151.
 Γιάννης Κατσούρης, «Ο διηγηματογράφος Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης» (μλτ.), 153-183.
 Γιώργος Μολέσκης, «Για την ποιητική του Γ. Φ. Πιερίδη» (μλτ.), 184-192.
 Φοίβος Σταυρίδης, «Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης, βιβλιογραφία 1942-1983», 193-217.
 «Οι συγγραφείς του τεύχους», 217-218.

Ευρετήριο συγγραφέων - συντελεστών
 (Σε παρένθεση αναγράφεται ο αριθμός τεύχους / οι αριθμοί τευχών)

Αβάνης Γ. (17-18)	Κοζάκος Δ. (11-12)
Αγγελίδου Κ. (9-10)	Κολοσιάτου Φ. (11-12)
Βαλέτας Γ. (5)	Κοντογιάννη Θ. (3-4)
Βουτουρής Π. (6)	Κουγιάλης Θ. (9-10)
Γαλάζη Π. (9-10)	Κουδουνάρης Α. (7-8, 13, 14-16, 17-18)
Γεωργίου Γ. Πολ. (7-8, 14-16)	Κουλέριμου Χ. (2)
Γεωργίου Χ. (5)	Κουμίδης Γ. (7-8, 17-18)
Γιαγκουλλής Κ. Γ. (6)	Κρασιδωτής Ν. (9-10)
Γρακός Κ. (9-10)	Κροκίδου Α. (11-12)
Δανήλ Γ. (17-18)	Κύπαρης Κ. (2, 11-12)
Δημητρίου Ν. (9-10)	Κυριάκου Π. (11-12)
Διαμαντής Α. (14-16)	Κύρρης Κ. (9-10, 14-16)
Ελευθεριάδης Κ. Γ. (6)	Κωνσταντίνου Α. (11-12)
Ζαφειρης Μ. (11-12)	Λανίτης Γ. (14-16)
Ζαφειρίου Α. (11-12)	Λοϊζίδης Β. (17-18)
Ζυμπουλάκης Σ. (1, 2, 3-4, 7-8, 9-10, 21-22)	Λοταρίδου Α. (11-12)
Θεοχαρίδου Ι. (9-10)	Λυκαύγης Α. (11-12)
Θεοχάρους Γ. (17-18)	Λυσιώτης Ξ. (9-10)
Θεοχάρους Ε. (6, 17-18)	Μαβρής Χ. (11-12)
Θωμάς Α. (11-12)	Μακρινίδης Κ. (11-12)
Ιεροδιακόνου Α. (11-12, 13)	Μαραγκού Ν. (11-12)
Ιωαννίδης Κ. (5, 11-12)	Μαρσέλλος Θ. (1, 13)
Ιωαννίδης Π. (3-4)	Μεράνος Π. (7-8, 9-10)
Καβάφης Κ. Π. (19-20)	Μεσεβρινός [Α. Μυστακίδης] (3-4, 7-8, 13, 21-22)
Κακριδής Ι. Θ. (13)	Μηχανικός Π. (1)
Κανάκης Α. (11-12)	Μιχαηλίδης Κ. Π. (9-10)
Κάνθος Τ. (14-16)	Μολέσκης Γ. (11-12, 17-18, 21-22)
Κατσελλή Ρ. (5)	Μόντης Κ. (9-10)
Κατσούρη Α. (9-10)	Μοράρης, Γ. (11-12)
Κατσούρη Ντ. (11-12)	Μουσόπουλος Θ. (17-18)
Κατσούρης Γ. (3-4, 6, 13, 21-22)	Νικολαΐδης Ν. (7-8)
Κατσώνης Κ. (3-4, 7-8, 11-12, 13)	Νικολάου Θ. (1, 9-10, 13, 14-16)
Κεσισιάν Κ. (14-16)	Νικολάου Ν. (5, 7-8, 9-10, 11-12, 14-16, 19-20)
Κεχαγιόγλου Γ. (13)	Νικολάου Π. (11-12)
Κιτρομηλίδης Π. (21-22)	Ορφανίδης Ν. (11-12)
Κιτρομηλίδου Μ. (17-18)	Παιονίδου Ε. (9-10)

Παλαιολόγου-Πετρώνδα Ε. (9-10)
 Πάντζης Α. (1, 2)
 Παπαγγέλου Ρ. (9-10)
 Παπαδόπουλος Γ. Κ. (9-10)
 Παπακονόμος Χ. (13)
 Παπαχρυσόστομου Χ. (3-4, 7-8, 11-12, 13)
 Πασιαρδής Μ. (9-10)
 Πατριώτης Ε. (9-10)
 Πατσαλίδης Σ. (17-18)
 Περεντός Λ. (3-4, 7-8, 11-12, 13)
 Πετούσης Γ. (11-12)
 Πιερός Μ. (19-20)
 Περίδης Γ. Φ. (2, 7-8, 14-16, 21-22)
 Περίδης Θ. (17-18)
 Πιλλάς Α. (11-12)
 Πλησής Κ. (9-10)
 Πογιατζής Σ. (11-12)
 Ρεμπελίνα Ε. (11-12)
 Σάββα Χρ. (2)
 Σαββίδου Μ. (11-12)
 Σαμάρας Π. (17-18)
 Σέρρης Π. (14-16)
 Σεφέρης Γ. (1)
 Σιαφκάλης Ν. (5)
 Σιδέρης Γ. (5)
 Σισμάνης Α. (11-12)
 Σόφας Π. (9-10)
 Σπανός Ν. (21-22)
 Σταυρίδης Φ. (1-21/22)
 Στεφανίδης Τ. (3-4, 9-10)
 Στυλιανού Θ. (9-10)
 Στυλιανού Ν. (11-12)
 Συμεού Θ. (11-12)
 Ταουσιάνης Χ. (13)
 Τρέππα Μ. (11-12)
 Τσερκεζής Σ. (5)
 Τσουλλή Ε. (9-10)
 Φάνος Γ. (9-10)
 Φλόγας Ν. (6, 9-10)
 Φραγκούδης Γ. Σ. (3-4)
 Χαλλούμας Σ. (11-12)
 Χαραλαμπίδης Κ. (11-12)
 Χαραλαμπίδης Κυρ. (5, 9-10, 21-22)
 Χαραλάμπους Α. (21-22)
 Χατζήθωμάς Α. (11-12, 19-20)
 Χατζήπαπας Χ. (11-12)
 Χρήστου Χ. (14-16)
 Χριστοφίδης Α. (7-8, 9-10)
 Χρυσάνθης Κ. (9-10)
 Didot A. F. (3-4)
 Gjerstad E. (13)
 Μερεζχόφσκι Δ. (17-18)
 Mériinée P. (17-18)
 Widson R. (13)

Λευτέρης Παπαλεοντίου

«Συνοφίζω και τα αποτελέσματα μιας ποι-
 οτικής ανάλυσης. Ο πλούτος της ύλης του
 πρώτου τόμου είναι δυσανάλογα μεγάλος
 σε σύγκριση με τον όγκο της. Ελάχιστα εί-
 ναι τα κείμενα με χαμηλή στάθμη, λίγα
 εκείνα που θα μπορούσαν να λείπουν χωρίς
 φύρα του περιοδικού, ενώ η συντριπτική
 πλειοψηφία των συνεργασιών μπορεί να
 βαθμολογηθεί θετικότερα. Στο αναπόφευ-
 κτο, λοιπόν, τελικό ερώτημα: τι κομίζει το
 περιοδικό; η απάντηση έρχεται αβίαστη:
 Χάρη στην ποιότητα των περιεχομένων,
 αλλά και τη σχεδόν άφθογη εκτύπωση, το
 πρώτο αυτό κυπριακό, μη περιθωριακό πε-
 ριοδικό σε μονοτονικό παίρνει δίκαια, ήδη
 με τον πρώτο του τόμο, θέση ξεχωριστή
 ανάμεσα στα σημαντικότερα κυπριακά πε-
 ριοδικά όλων των εποχών, και ανάμεσα στα
 πολύ καλά νεότερα περιοδικά ολόκληρου
 του ελληνικού χώρου. Ανάμεσα στα κυ-
 πριακά περιοδικά του είδους του, δη-
 μιουργεί ένα ισχυρό, αναγκαίο αντίβαρο
 στη μονοκρατορία της Λευκωσίας, ανανε-
 ώνει τη ζωή, παλαιότερα, κίνηση των πε-
 ριφερειακών πόλεων της Κύπρου, και την
 πολιτισμική παράδοση της Σκάλας-Λάρνα-
 κας του 19ου και των αρχών του 20ού αι-
 ώνα. Είναι, φυσικά, νωρίς ακόμα, για να
 αντιπαραβάλουμε διεξοδικά το περιοδικό
 απέναντι στα ευάριθμα άλλα ενεργά του
 νησιού, όπως, ίσως, και για να μιλήσουμε
 για ένα εντελώς διαμορφωμένο «πρόσωπο»: ο
 Κύκλος δεν είναι, π.χ., μόνο το όργανο
 μιας «γενεάς» ή ομάδας ούτε παρουσιάζει
 μόνο το εν εξελίξει λογοτεχνικό και καλλι-
 τεχνικό παρόν της Κύπρου· μέχρι στιγμής,
 αποφεύγοντας γενικά τον κίνδυνο του στεί-
 ρου απομονωτισμού, τηρεί σοφά την προ-
 γραμματική «κυπριακότητα» της ύλης, πα-
 ρέχοντας έγκυρο σημείο αναφοράς για τους
 εκτός Κύπρου, ενισχύοντας την τόσο απα-
 ραίτητη στους σημερινούς δύσκολους και-
 ρούς αυτοπεποίθηση των κυπρίων δημιουρ-
 γών και αναγνωστών, συμβάλλοντας στην
 προβολή άγνωστης ή λίγο γνωστής παλαι-
 ότερης και σύγχρονης παραγωγής, και δη-
 μιουργώντας πόλο έλξης για τους νεότε-
 ρους, συσπειρωτικό όργανο για τους πα-
 λαιοτέρους και βήμα συμφιλωτικού διαλό-
 γου ανάμεσα στις γενεές».

Γ. Κεχαγιόγλου (1982)

Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, Στεφανίτης και Ιχνηλάτης:
Το αδιερεύνητο χειρόγραφο Ν. Γ. Κυριαζή - Φ. Σταυρίδη

Για τον ευεργετικό «συλλέκτη» Φοίβο Σταυρίδη· μνήμες δεκαετίας του 1980
(Θα 'θελα αυτήν την μνήμη να την πω... [...])
αν και μακριά, στα πρώτα φιλολογικά μου χρόνια κείτ αι)

Τώρα που το ξανασκέφτομαι, η έλξη που αισθανόμουν από τα μεταπτυχιακά χρόνια μου για τις δαιδαλώδεις μα και τόσο ανθεκτικές τύχες τών ινδικής και μεσανατολικής προέλευσης μυθιστορημάτων με την περίτεχνη, αβυσσαλέα δομή μιας αινιγματικής, ως προς την έκβαση της, διήγησης-πλαισίου και μιας μικρής έως τεράστιας σειράς διδακτικών ή τολμηρών, πάντοτε όμως περιπετειωδών εγχιωτισμένων ιστοριών τους, όφειλε πάρα πολλά: στη βαθιά γνώση και την αγάπη του Μιχάλη Σετάτου για τις ινδικές γλώσσες και γραμματείες, τον Δημήτριο Γαλανό και την ινδολογία· στην παλαιογραφική, φιλολογική και λαογραφική εμβρίθεια του Γιάννη-Θεοφάνη Παπαδημητρίου, γερού μελετητή μύθων και αφηγήσεων και αφοσιωμένου μαθητή του κορυφαίου αισωπολόγου Ben Edwin Perry· και σε μερικές παρισινές μου ανακαλύψεις, η σημαντικότερη ίσως από τις οποίες ήταν η Βιβλιογραφία των αραβικών ή σχετικών με τους Άραβες έργων που δημοσιεύτηκαν στη χριστιανική Ευρώπη από το 1810 ως το 1885 του ανατολιστή καθηγητή της Λιέγης Βίκτωρα Chauvin. Από εκεί και πέρα, όλα τα συμφυή και επακόλουθα («Πτωχολέων», «Παραμύθια της Χαλιμάς», Σιντίπας, νασρεντινικά κτλ.) ήρθαν φυσικά και αναπότρεπτα.

Έτσι που, κάπου γύρω στα 1981 κ.ε., δεν ένιωσα τον παραμικρό δισταγμό να δώσω τη σωστή απάντηση στον Γαβριηλάκη Ν. Πεντζίκη, που, πνέοντας τα μένεα επειδή είχα αποκαλέσει τον σοφότατο όσο και εκκεντρικό πατέρα του «μαϊντανό» κάποιων δημόσιων εμφανίσεων και συμποσίων,¹ θέλησε να με τιμωρήσει θέτοντάς μου τηλεφωνικά έναν (αποσβολωτικό, όπως πίστευε) γρίφο, που του είχε υποβάλει, πιθανότατα, ο πολυδιαβασμένος όσο και πικαρισμένος πατέρας του:

- Μπορείτε να μου πείτε από πού προέρχεται η εξής ιστορία;²

«Δεν πρέπει κανείς να πιστεύει εκείνο οπού δεν γνωρίζει, να μη πάθει ως έπαθεν ένας κλέπτης.»

«Ο οποίος εμβήκεν εις ενός σπίτι μετά και άλλων συντρόφων, και, αφού τους εγρίχησεν ο οικοκύρης, εξύπνησε την γυναίκα του και είπε: “Γυναίκα, κλέπται ήλθον εις το σπίτι μας, και εγώ θέλω καμωθεί ότι κοιμάμαι, και εσύ εξύπνησόν με μετά κραυγής μεγάλης και ειπέ μου: “Ω άνδρα, τον πλούτον αυτόν, οπού απέκτησες, πώς τον εσύναξες;”». Και έτσι το έκαμεν η γυναίκα του μετά κραυγής μεγάλης, και οι κλέπται άρχισαν να ακούουν, και λέγει ο άνδρας της: “Ω γυναίκα, εγώ τον πλούτον, οπού εσύναξα, τον έχω από κλεψίες, διότι ήξευρα κάποιαν μαντείαν και έλεγα «σαμέλ, σαμέλ» επτά φορές και ανέβαινα και άνοιγα θυρίδα τινά, είτα εκαβαλίκευα την ακτίνα της σελήνης και έλεγα το «σαμέλ, σαμέλ» και εκατέβαινα και ανέβαινα δι’ αυτής, και ουδείς με ήκουεν ή με έβλεπε, και έτσι επλούτισα ογλήγορα”. Και, ως ήκουσαν οι κλέπται, εχάρησαν χαράν μεγάλην και έλεγαν αλλήλους τους: “Ως εμάθεμεν είναι καλλίωτερον παρά όσα έχει το σπίτι”, και, εκεί οπού έλεγαν αυτά, εφάνη τους ότι απεκοιμήθη ο οικοκύρης, και επίστευσαν εις τα λόγια οπού ήκουσαν, λοιπόν επήγεν ο πρώτος εις την θυρίδα, όθεν το φως της σελήνης εισήρχετο, και είπε το “σαμέλ, σαμέλ” επτά φορές και, αγκαλισάμενος την ακτίνα της σελήνης δια να κατέβει, και έπεσε κατακεφαλής, ο άγνωστος. Και τότε επήδησεν ο οικοκύρης και έδωσέ τον πολλές ξυλιές, και του έλεγε: “Τις είσαι εσύ;”, και εκείνος έλεγεν: “Εγώ είμαι ο πλανεμένος και άγνωστος οπού επίστευσα τα ψεύματα”.

»Λοιπόν ούτως παθαίνει οπού ακολουθεί ψεύματα, διότι θεμέλιον δεν έχουν».

- Να σας πω· από τον Στεφανίτη δεν είναι;

Αλλά από το 1981 χρονολογείται και η καλύτερη, προσωπική γνωριμία μου με τον Φοίβο Σταυρίδη·³ θυμάμαι μάλιστα πως, αν η αυστηρή κριτική παρουσίαση που είχα γρά-

φει για το περιλάλητο, τότε, Πρώτο Συμπόσιο Ποίησης της Πάτρας⁴ στάθηκε τραυματική για τους Πεντζίκηδες (όπως και για κάμποσους άλλους), οδυνηρή ήταν και για τον Φοίβο η αναπάντεχη αντίδραση κάποιων ευερέθιστων λογοτεχνών των πρώτων εκείνων συνάξεων του Ρίου, που του επιτέθηκαν κάποια στιγμή διότι σε μια συνεδριακή συζήτηση χαρακτήρισε εύστοχα κάποιες ασύστατες πληροφορίες και κρίσεις που είχαν ακουστεί για ζητήματα της Κυπριακής Λογοτεχνίας ως «ανοησίες» (δηλ. παραλογισμούς =nonsense).

Δεν θα αυτοβιογραφηθώ περισσότερο, μιλώντας για τα γονιμότερα εκείνα χρόνια της δεκαετίας του 1980, στα οποία στερεώθηκε ουσιαστικότερα η γνωριμία μου με πρόσωπα και θέματα της νεότερης και σύγχρονης Λάρνακας, και γενικότερα της Κύπρου. Σημειώνω απλώς ότι, πέρα από τις φιλολογικές και εκδοτικές απόψεις που ανταλλάσσαμε με τον Φοίβο για τον Κύκλο, για τα χειρόγραφα των δύο κύριων έργων του αξιόλογου απομνημονευματογράφου του Μαζιώτου Σάββα Τσερκεζή κτλ., ο λογιότατος, ευαίσθητος και πάντοτε εγρήγορος φαρμακοποιός της Λάρνακας είχε την πρωτοβουλία, κάπου στα τέλη του 1987, να με ρωτήσει αν ήξερα κάτι περισσότερο για το κείμενο που παρέδιδε ένα άλλο χφ που βρισκόταν στα χέρια του, χφ, αν θυμάμαι καλά, της συλλογής του γιατρού Νεοκλή Γ. Κυριαζή, χαλκέντερου βιβλιογράφου, λόγιου συλλέκτη και συγγραφέα,⁵ της οποίας τα κατάλοιπα (ή τμήμα τους) είχαν περιέλθει, ευτυχώς, στην κατοχή του Φοίβου: ήθελε να ξέρει αν το συγκεκριμένο κείμενο ήταν γνωστό, αν ήταν εκδομένο, και ποια θέση ή αξία μπορεί να είχε μέσα στη χειρόγραφη γραμματειακή παράδοση της νεοελληνικής γραμματείας και στις αναζητήσεις του Κυριαζή (που, από ένα σημείο και ύστερα, είχε αφιερώσει τη ζωή και μεγάλο μέρος της ερευνητικής και συγγραφικής του δραστηριότητας στην πόλη στην οποία εγκαταστάθηκε από ένα σημείο και ύστερα, δηλαδή στην ίδια πόλη που αγαθό στοιχείο της είχε γίνει και ο γηγενής Φοίβος, τουλάχιστον από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 κ.ε.).

Ο Φοίβος μού φωτότυπησε, λοιπόν, ολόκληρο το χφ αυτό στο φωτοτυπικό μηχανήμα του, που έβγαζε τότε ελαφρώς υποκίτρινες σελίδες, και, με τη σπάνια γενναιοδωρία που τον ξεχώριζε πάντα, μου το έστειλε τον Γενάρη του 1988. Είναι καιρός να το περιγράψω αναλυτικότερα:

Το χφ έχει διαστ. 25X17,5 εκ. και περιλαμβάνει 197 σελίδες, αριθμημένες από μεταγενέστερο χέρι στο πάνω δεξιό περιθώριο των μονών σελίδων (πλην της πρώτης) και στο πάνω αριστερό περιθώριο των ζυγών σελίδων. Κάθε σελίδα περιέχει, συνήθως, 21 αράδες καταλογάδην κειμένου (πάντως η πρώτη έχει 20, η σ. 26 έχει 18, οι σ. 93, 167 έχουν από 20 και η τελευταία σελίδα έχει 10 αράδες), με μήκος κειμένου κατά αράδα 12-12,5 εκ. Οι σσ. 139-140 είναι σχισμένες διαγώνια (έχουν απομείνει, στην καθεμία, μόνο 4 πλήρεις αράδες, και άλλες 10/11 λευφές). Η γραφή, με μαύρη μελάνη, πιθανότατα του τέλους του 18ου ή των αρχών του 19ου αι., είναι ελαφρώς πλαγιοκλινής, πολύ επιμελημένη και καθαρή, με ελάχιστους λεκέδες μελάνης, ακόμη πιο λίγες διαγραφές-διορθώσεις, και δύο, όλο κι όλο, προσθήκες λέξης σε διάστιχο (σσ. 11¹, 12⁶).

Αρχή κειμένου, σ. 1: *Διήγησις περι τῆ φιλοσόφου Περζὲ, πῶς ἐπῆγεν / εἰς τὴν Ἰνδιάν, ἔφερε τὸ βιβλίον τῆτο, τὰς δε-/καπέντε συνομιλίας, ἔ πῶς ἐτιμήθη δὲ αὐτὸ πα-/ρὰ τῆ Βασιλέως τῆς Περσίας Χοσρόκ. [...]* τέλος κειμένου, σ. 197: *[...] ὅλα δὲ ὅπθ γίνονται / μὲ γνώσιν σοφίας, ἐλαφρὰ εἶναι ἔ γλυκὰ, ἔ ὠφέλι-/μα, ἔ σύμφερα, ἔ καθ' ἓνα ἔχει τὸ κατὰ δύναμιν.*

Το κείμενο ανήκει στους όψιμους μάρτυρες της μετάφρασης-απόδοσης του Στεφανίτη και Ιχνηλάτη από τον ναυπλιώτη πρωτονοτάριο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, και γνωστό λόγιο της εποχής, Θεοδόσιο Ζυγομαλά (1584): άρα στους μάρτυρες που έχουν σημασία κυρίως για τις πλούσιες τύχες του έργου μέσα στη «μεγάλη διάρκεια», για τις ποικίλες αλλαγές κειμένου και γλώσσας. Κατά τα άλλα, το χφ δεν παραδίδει, π.χ., τους 17 εναρκτηρήριους ιαμβικούς δωδεκασύλλαβους (τους «Στίχους εξηγητικούς Θεοδοσίου πρωτονοταρίου»), την αρχική και τελική πεζή «Ανακεφαλαίωσιν» και τον αμέσως προηγούμενο από

την τελευταία «βιβλιογραφικό κολοφόνα» του μεταφραστή, που παρέχει και τη χρονολογία της μετάφρασης.

Αν και είχα κάνει ευρύτερα γνωστό το χφ από το 1999 κ.ε., μέσω κάμποσων αποσπασμάτων κειμένου που είχα συμπεριλάβει τόσο στην Ανθολογία-Γραμματολογία Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας⁶ όσο και στην Πεζογραφική Ανθολογία... μου,⁷ καθώς και μέσω φωτογραφιών δύο σελίδων του,⁸ δεν έχει γίνει ακόμα καμιά προσπάθεια ένταξης του χφ μέσα στη στεμματική παράδοση της πλούσιας χειρόγραφης παράδοσης της μετάφρασης – δηλαδή στα 21 γνωστά – σύμφωνα με την πιο πρόσφατη προσπάθεια καταγραφής και ταξινόμησης, της Λουκίας Στέφου, στη γερμανόγλωσση διδακτορική της διατριβή, 2011⁹ – χφφ της.

Στην Εισαγωγή της τελευταίας αυτής έκδοσης (που είναι η editio princeps του συνόλου της μετάφρασης του Ζυγομαλά, αλλά έχει διαλέξει να είναι παραδοσιακά «κριτική», κακώς αφού οι διαφορές μέσα στη χειρόγραφη παράδοση φαίνονται τόσες και τέτοιες, ώστε προτιμότερη θα ήταν μια έκδοση με βάση τον σχετικά «καλύτερο μάρτυρα» ή, έστω, μια «συν-οπτική» έκδοση σημαντικών μαρτύρων, περισσότερων του ενός) το χφ πρωτοαναγράφεται, σ. 21, αμέθοδα με το siglum «F: Cyprioticus (Bibliotheca Kyriazis-Stavridis) (18. Jh.?)»,¹⁰ ενώ στη σ. 29 διαβάζουμε τα εξής παραπλανητικά, και αξιοπερίεργα για υποτιθέμενη σοβαρή μελετήτρια που έχει καθήκον να διερευνά όλες τις πηγές της και να αναζητεί τη συνδρομή άλλων ερευνητών (συνδρομή που θα της δινόταν πρόθυμα): «ZYPERN / 20. Larnaka, Privatbibliothek von N. Kyriazis-F. Stavridis. / Es war uns nicht möglich, diese Hs. aufzufinden. Wir wissen von der Existenz dieser Hs durch G. Kechagioglou, Πεζογραφική Ανθολογία I, Athen 2001, S. 223-225 und Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας, Β. Β', 2, 15. Jh-1830, Sokolis, Athen 1999, S. 204-205, 208, 220-225». Τίποτε δεν δικαιολογεί τέτοια αμέλεια, 12 ολόκληρα χρόνια ύστερα από το 1999, ούτε καν η ενδεχόμενη σπουδή για την κατάθεση/υποστήριξη μιας διδακτορικής διατριβής.

Και, φυσικά, τίποτε δεν απαλλάσσει, για την ολιγωρία αυτή, τους Doktorväter της εκδότριας στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, από τους οποίους ο ένας,¹¹ προφανώς

Αγία Νάπα, 1981 (βλ. σημ. 3)

πολύ αδύναμος στα ελληνικά του, «ειδικεύεται» μεν στον *Στεφανίτη και Ιχνηλάτη*, μα δεν ασχολήθηκε ποτέ με εκδόσεις, ενώ ο δεύτερος,¹² πολυθεσίτης, πολυπράγμων και συγγραφικά επαναληπτικός και φλύαρος, δεν ενδιαφέρεται για τη νεοελληνική γραμματεία πριν από τις αρχές του 18ου αι. και, φυσικά, δεν έχει τον καιρό να ασχολείται με εκδόσεις κειμένων, επιβεβαιώνοντας το ρηθέν υπό Δημητρίου Καταρτζή του προφήτου «εκείνα τα βιβλία όμως πῶχουνε δόντια, είναι πικρά και τα 'φήνει».¹³

«Αλλ' ας περνούμε γρήγορα: προς Θεού, όχι συγκινήσεις, κι υπερβολές, κι απελπισίες. / Αδιάφορο, του Φοίβου η κληρονομιά ήτανε προορισμένη μόνο για τους αιώνες».

Διότι «Εκείνος ο Φοίβος είπεν ότι την Φαρμακευτικήν τέχνην την έμαθε διά τρία πράγματα: πρώτον να έχει μισθόν από τον Θεόν, όταν ιατρεύει τους πτωχούς χωρίς πληρωμήν· δεύτερον, να έχει τιμήν από τους φρονίμους· τρίτον, δια να παίρνει άσπρα από εκείνους οπού έχουν, δια να πορεύεται, να μη δέεται άλλον».¹⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ποιητής εκ του προχείρου [=Γ. Κεχαγιόγλου: το ψευδώνυμο, επιλογή του μακαριότη, ρέκτη εκδότη του Αντί, Χρήστου Παπουτσάκη], «Πρώτο Σύμπόσιο Νεοελληνικής Ποίησης...», *Αντί* 182 (17.7.1981) 46.

2. Για ευκολία (και στήριγμα της μνήμης) χρησιμοποιώ το κείμενο από τις σσ. 17-19 του χειρογράφου Νεοκλή Γ. Κυριαζή - Φοίβου Σταυρίδη, που παρουσιάζεται αναλυτικότερα στη συνέχεια (αντί για το Ως εμάθεμεν του χφ γρ., ίσως, Όσ' εμάθεμεν). Βλ. και Γ. Κεχαγιόγλου, «Στεφανίτης και Ιχνηλάτης», *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, τ. Β' 2: 15ος αιώνας-1830, Αθήνα, Σοκόλης, 1999, σ. 205, *Πεζογραφική Ανθολογία. Αφηγηματικός γραπτός νεοελληνικός λόγος*, τ. 1: Από τα τέλη του Βυζαντίου ως τη Γαλλική Επανάσταση, Θεσσαλονίκη, ΙΝΣ (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 2001, και ανατυπώσεις, σσ. 224-225 (στις δύο αυτές ανθολογίες, άλλη ρύθμιση παραγράφων και στίξης, και ανάγκη διόρθωσης μερικών παραδρομών).

Για το αντίστοιχο κείμενο στην πρόσφατη «κριτική» έκδοση της Λουκίας Στέφου, *Die neugriechische Metaphrase von Stephanites und Ichnelates durch Theodosios Zygomalas*, Madrid 2011 [Nueva Roma. Bibliotheca Graeca et Latina Aevi Posterioris, 35], η οποία στηρίζεται σε άλλα χφφ, πρβ. σσ. 199²⁴-200¹¹ («Γ' Προλεγόμενον, IV»).

3. Αναπαράγω δύο φωτογραφικά στιγμιότυπα από την πρώτη (σεπτεμβριανή, του 1981) οικογενειακή μας γνωριμία στη (Λάρνακα και την) Αγία Νάπα και στο Τρόδος (παρέα με τα ζεύγη Κ. και Ελένης Τσαντσά-

Τρόδος, 1981 (βλ. σημ. 3)

νογλου, Γιάννη και Ντ. Κατσούρη, Α. και Κλ. Γεωργίου, τον Θεοδόση Νικολάου και τον Χρίστο Τσολάκη): στο πρώτο διακρίνονται όρθιοι από δεξιά προς τα αριστερά οι Θ. Νικολάου, Φ. Σταυρίδης, Κ. Τσαντσάνογλου, Γ. Κεχαγιόγλου, και καθιστοί οι Ε. Τσαντσάνογλου, Στ. Σταυρίδης (βλ. σ. 24)· στο δεύτερο, όρθιοι οι Α. Παρίση, Κ. Τσαντσάνογλου, Φ. Σταυρίδης, και καθιστοί Α. Σούλα, Ντ. Κατσούρη, Γ. Κατσούρης, Μ. Σταυρίδη, Γ. Κεχαγιόγλου (βλ. σ. 25).

4. Ο.π. (σημ. 1), σσ. 46-47.

5. Τότε γνώριζα γι' αυτόν μόνο τα στοιχεία που έδιναν οι Κύπριοι συγγραφείς από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, τ. 2, Λευκωσία, Χρ. Ανδρέου, 1983, σσ. 627-631.

6. Γ. Κεχαγιόγλου, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας*, ό.π. (σημ. 2), σσ. 208, 221-225. Η παρουσίαση συνοδευόταν, σσ. 205, 220, από φωτογραφίες του πρώτου φύλλου (σσ. 1, 2) του χφ.

7. Γ. Κεχαγιόγλου, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας*, ό.π. (σημ. 2), σσ. 223-225.

8. Γ. Κεχαγιόγλου, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας*, ό.π. (σημ. 2), σσ. 204-225, ιδίως σσ. 205, 208, 210-214, 219-225.

9. Ο.π. (σημ. 2).

10. Φυσικά ούτε για κάποια «ενιαία» βιβλιοθήκη πρόκειται, ούτε αυτή βρίσκεται γενικά και αόριστα στην Κύπρο. Η εκδότρια «πρωτοτυπεί» και σε άλλα λήμματα του καταλόγου των 21 χφφ· π.χ. σ' ένα χφ που απόκειται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Νάουσας δίνει το siglum «N: Macedonicus» (αν και ο ίδιος κατάλογος έχει και άλλα 8 «μακεδονικά» χφφ: 7 αγιορείτικα και ένα θεσσαλονικιώτικο), ενώ σ' ένα χφ άλλης, ιδιωτικής λονδρέζικης συλλογής, του καθηγητή C. P. Mundy, που κι αυτό το αφήνει αδιερεύνητο και αχρησιμοποίητο, δίνει το siglum «β: Britannicus».

Μα και πολλά άλλα σημεία της έκδοσής αυτής (η οποία, δυστυχώς, δεν τιμά την αξιολογία ισπανική σειρά «Nueva Roma», που την παρακολούθη χάρη στη φιλία και γενναιοδωρία του δραστηριότατου ισπανού βυζαντινολόγου, και διευθυντή της, καθηγητή Pedro Bádenas de la Peña) δείχνουν πως η εκδότρια ήταν παλαιογραφικά, γλωσσικά/φιλολογικά και εκδοτικά άπειρη και ανέτοιμη· οι υπόλοιπες αστοχίες και τα λάθη της είναι, βέβαια, καλό να επισημανθούν και σε αναλυτική βιβλιοκρισία.

11. Johannes Niehoff-Panayotidis.

12. Μιλτιάδης Πεχλιβάνος.

13. Δημήτριος Καταρτζής, *Τα Ευρισκόμενα*, εκδ. Κ. Θ. Δημαράς, Αθήνα, «Ερμής» 1970, σ. 51²⁸⁻²⁹ («Συμβουλή στους νέους πώς να ωφελούνται και να μη βλάπτονται απ' τα βιβλία τα φράγκικα και τα τούρκικα, και ποια να 'ναι η καθαυτό τους σπουδή»).

14. Χφ Κυριαζή-Σταυρίδη, σ. 14¹¹⁻¹⁶.

Γιώργος Κεχαγιόγλου

Σάββας Τσερκεζής, *Ημερολόγιον του βίου μου* (επιμέλεια Φοίβος Σταυρίδης)

«Το *Ημερολόγιον του βίου μου* του Σάββα Τσερκεζή με επιμέλεια Φοίβου Σταυρίδη τυπώθηκε το Μάρτιο του 1988 στα τυπογραφεία Ζαβαλλή Λτδ σε 2000 αντίτυπα», αναγράφεται στον κολοφώνα της κομψής έκδοσης 313 σελίδων, που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις του Εκπαιδευτικού και Πολιτιστικού Κέντρου της Λαϊκής Τράπεζας στη Λευκωσία. Ο επιμελητής γράφει στον Πρόλογό του τον Ιούνιο του 1987 (σ. 9):

Ο πολύπλαγκτος Κύπριος που ακούει στο όνομα Σάββας Τσερκεζής καταγράφει στο *Ημερολόγιον του βίου μου*¹ μια εποχή μεγάλου ιστορικο-κοινωνικού ενδιαφέροντος, για την οποία ελάχιστες προσωπικές μαρτυρίες διαθέτουμε. Το αυτοβιογράφημα καλύπτει την περίοδο 1880-1924 σε σύνολο ζωής σχεδόν ενενήντα χρόνων (1874-1963), σίγουρα όμως ιστορεί το αξιολογότερο κομμάτι της ζωής του συγγραφέα.

Το *Ημερολόγιον* του Σάββα Τσερκεζή αποδείχθηκε μια από τις πιο πετυχημένες κυκλοποιήσεις, καθώς ανατυπώθηκε το 1993 σε 1000 αντίτυπα, και ακολούθησε η επαυξημένη δεύτερη έκδοση το 2007 (1500 αντίτυπα), φτάνοντας το εξωπραγματικό για τα κυπριακά δεδομένα τιράζ των 4 500 αντιτύπων. Όπως αφηγήθηκε ο Σταυρίδης, είκοσι χρόνια μετά την πρώτη έκδοση του *Ημερολογίου*, η ανακάλυψη του χειρογράφου ήταν

αποτέλεσμα μιας σειράς συγκυριών. Μια ολιγόλεπτη παρουσία του σε τηλεοπτική εκπομπή του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου «γύρω στο 1980», όπου σχολίασε πέντε νέες εκδόσεις, προκάλεσε την επίσκεψη ενός ανιψιού του Σάββα Τσερκεζί, που τον ενημέρωσε για τα χειρόγραφα του θείου του.²

Πέρασε λίγος καιρός – σχεδόν είχα ξεχάσει το περιστατικό – έως ότου ο κύριος Σάββας Χαϊλής από τον Μαζωτό πραγματοποιήσει την υπόσχεσή του. Όταν έφερε το δίτομο χειρόγραφο ημερολόγιο του θείου του, Σάββα Τσερκεζί, είχε πια αποφασιστεί η τύχη του: μου το παραχώρησε για να το «χρησιμοποιήσω όπως καλύτερα κρίνω» μια απόφαση που άνοιγε τον δρόμο αποκάλυψης ενός σπουδαίου κειμένου και γνωριμίας με ένα χαρισματικό κύριο λαϊκό αφηγητή.

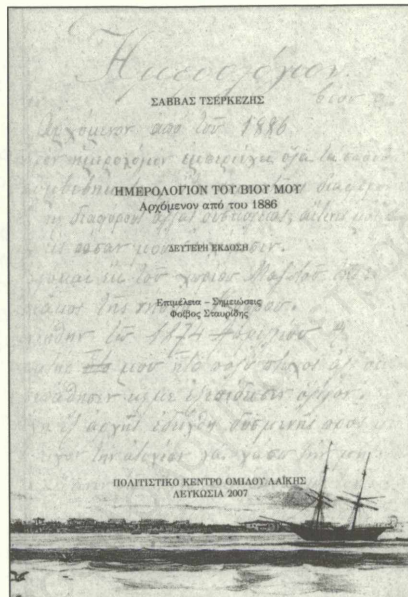
Και μόνο μια επιφανειακή ανάγνωση ήταν αρκετή να αποκαλύψει τη μοναδικότητα του κειμένου, το οποίο – με καθαρή γραφή και ελάχιστες διορθώσεις – διαβαζόταν απνευστί.

Η πρώτη παρουσίαση του χειρογράφου έγινε στο 5ο τεύχος του Κύκλου, το Φθινόπωρο του 1980. Εδώ ο Σταυρίδης δημοσίευσε σύντομη περιγραφή του «αυτοβιογραφήματος του Σάββα Τσερκεζί» και του δίτομου χειρογράφου εξαγγέλλοντας, με υπερβολική αισιοδοξία, ότι «το περιοδικό Ο Κύκλος ετοιμάζει ολοκληρωμένη έκδοση του σημαντικού αυτού κειμένου».³ Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύθηκαν και δυο αποσπάσματα του Ημερολογίου, το πρώτο από τη συμμετοχή του Τσερκεζί στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, και το δεύτερο από την άφιξή του στην Καλιφόρνια, το 1908.⁴ Ο Σταυρίδης ήταν αρκετά λιτός στην πρώτη αυτή ανακοίνωση:

Πέρα όμως από την οποιαδήποτε αφηγηματική αξία του, το Ημερολόγιο του Τσερκεζί αποκατά και σημασία σα «ντοκουμέντο» μιας εποχής, τόσο για τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Κύπρο κατά την περίοδο, όσο και για τα προβλήματα των όπου γης Ελλήνων μεταναστών της εποχής. Αποτελεί, επίσης, πολύτιμη μαρτυρία δύο ελληνικών πολέμων (1897, 1912) στους οποίους ο συγγραφέας πήρε μέρος σαν εθελοντής. Οι αναφορές του στους δύο αυτούς πολέμους είναι ιδιαίτερα εκτεταμένες και ζωηρές.

Τον Αύγουστο του 1986, στο «Πρώτο Διεθνές Συμπόσιο Κυπριακής Μετανάστευσης» στη Λευκωσία, ο Φ. Σταυρίδης, με την ανακοίνωση «Στοιχεία για την κυπριακή μετανάστευση της περιόδου 1886-1924»,⁵ παρουσίασε αποσπάσματα από το Ημερολόγιο, προκαλώντας την πρώτη μεγάλη δημόσια αποδοχή. Ο ίδιος αφηγείται:

Το συνέδριο φιλοξενείτο στο Πολιτιστικό Κέντρο της Λαϊκής Τράπεζας και σ' αυτό συμμετείχε μεγάλος αριθμός αποδήμων. Η ανακοίνωση, εκτός από στοιχεία για τη μετανάστευση, περιλάμβανε λεπτομέρειες για τον συγγραφέα και αποσπάσματα από τις βασανιστικές περιπέτειές του μακριά από την πατρίδα. Η εντύπωση από τις περιγραφές του Τσερκεζί ήταν συγκλονιστική και πολλοί σύνεδροι, σχεδόν με δάκρυα στα μάτια, ζήτησαν περισσότερες πληροφορίες για τον συγγραφέα και το χειρόγραφο του. Στο διάλειμμα ο υπεύθυνος για το πολιτιστικό κέντρο ανώτερος λειτουργός της τράπεζας, Παναγιώτης Μαλλής, γνωστός μου και από τα μαθητικά του χρόνια στη Λάρνακα, με ρώτησε αν σχεδιάζα έκδοση του ημερολογίου του Τσερκεζί, προσθέτοντας: «Αν δεν έχεις δεσμευθεί αλλού, εμείς αναλαμβάνουμε την έκδοση· έχουμε προτεραιότητα μια και εδώ παρουσιάστηκε το κείμενο σήμερα». Τον ενημέρωσα ότι δεσμεύσεις έκδοσης από τρίτους δεν υπήρχαν, αλλ' ούτε και δυνατότητα είχα να το εκδώσω ο ίδιος. Όταν οριστικοποιήθηκε η συνεργασία μας, δήλωσα ότι ήμουν πρόθυμος να ετοιμάσω την

έκδοση χωρίς καμιά οικονομική απαίτηση εκ μέρους μου, με μόνη προϋπόθεση να διατηρήσω απόλυτο εκδοτικό έλεγχο έως και την εκτύπωση.

Στον σύντομο Πρόλογό του στην έκδοση του *Ημερολογίου* (1988), ο Φ. Σταυρίδης επανέλαβε ότι ο Τσερκεζής περιγράφει τη ζωή και τις εμπειρίες του ως μετανάστη στα αστικά κέντρα της Ανατολικής Μεσογείου (Σμύρνη, Αλεξάνδρεια, Ιεροσόλυμα, Βηρυτό και Ιόππη) αλλά και στις ΗΠΑ, στις υπερπόντιες του περιπέτειες (1908-1923), και ως εθελοντή στρατιώτη του ελληνικού στρατού στους πολέμους του 1897 και του 1912-1913. Εξήγησε, επίσης, την εκδοτική επιλογή του να προτάξει το κείμενο του *Ημερολογίου* «κατά απόλυτη προτεραιότητα», χωρίς εισαγωγικά ή άλλα σχόλια, θέτοντας στο τέλος τις υποσημειώσεις και τις πληροφορίες για τον συγγραφέα. Εκτός από το *Ημερολόγιο* (σσ. 13-277) η έκδοση περιλαμβάνει Επίμετρο, με σύντομες πληροφορίες για τη ζωή του Τσερκεζή και της συζύγου του ύστερα από το 1924, και το Α΄ Παράρτημα με τίτλο «Ο Σ. Τσερκεζής και το έργο του», με βιογραφικές, «εργογραφικές» και άλλες μαρτυρίες, και το (υποδειγματικό) εκδοτικό υπόμνημα. Στο Β΄ Παράρτημα ο Σταυρίδης δημοσίευσε απόσπασμα από το ανέκδοτο έργο του Τσερκεζή «Ο ασύλληπτος κλέπτης / Οι δύο διάφοροι αδελφοί». Οι περισσότερες από τις 91 συνολικά Σημειώσεις, που εντάχθηκαν σε χωριστή ενότητα, είναι σύντομα επεξηγηματικά σχόλια για τοπωνύμια, πρόσωπα ή γεγονότα που περιγράφονται στο *Ημερολόγιο*. Στις λιγοστές παραπομπές του Σταυρίδη ξεχωρίζουν οι αναφορές που γίνονται στη (δυσέυρετη) εφημερίδα της Λάρνακας *Χωρίς την Κύπρο* του 1913-1914, σε σπάνιες εκδόσεις για την Κύπρο του 1878 ή του 1887 (στην αγγλική έκδοση του βιβλίου του F. von Löhner και στο έργο της A. Smith), στο *Ημερολόγιο και Οδηγός της Σμύρνης* 1888 και 1889 (εκδ. «Αμαλθείας»), ή, τέλος, σε εκδόσεις της δεκαετίας του 1910 για την ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ (T. Burgess, H. P. Fairchild, M. A. Δένδιας): Δείγμα του ερευνητικού πάθους που διέκρινε τον Φ. Σταυρίδη, αλλά και αξιοποίηση των θησαυρών της βιβλιοθήκης του.

Από τα εξαιρετικά σχόλια που απέσπασε το *Ημερολόγιο*, στεκόμαστε στις κρίσεις του Γ. Π. Σαββίδη, άριστου γνώστη (και φίλου) της Κύπρου, ο οποίος εγκωμίασε την τολμηρή απόφαση της Λαϊκής Τράπεζας να εκδώσει «σε κομψό βιβλίο τα απομνημονεύματα ενός αγράμματου μα διαβασμένου μετανάστη (...) μάστορα της αφήγησης» και να εμπιστευθεί «την φιλόλογική επιμέλεια σε έναν ερασιτέχνη (με την αγνότερη έννοια)». Επίσης, υπέδειξε πως «όσοι θαυμάζουν τον *Λουκή Λάρα* (1879) του Δημητρίου Βικέλα ή το *Συναξάρι Ανδρέα Κορδοπάτη* (1964) του Θανάση Βαλτινού, θα έχουν εδώ την ευκαιρία να εκτιμήσουν από πρώτο χέρι ένα νέο, εκτενές παράδειγμα της αυθεντικής ύλης στην οποία βασίστηκαν αυτά τα δύο ανεπανάληπτα κατορθώματα της πεζογραφίας μας» και εξέφρασε τη βεβαιότητα ότι γρήγορα θα χρειαζόταν ανατύπωση του *Ημερολογίου*.⁶

Στη δεύτερη έκδοση, του 2007, ο Φ. Σταυρίδης εμπλούτισε την εικονογράφηση με σπάνιο υλικό, επιστολικά δελτάρια (κάποια αθησαύριστα) και γκραβούρες. Παράλληλα αυξήθηκαν οι σελίδες (366) και το μέγεθος του βιβλίου, που κυκλοφόρησε με σκληρό εξώφυλλο. Με βάση ένα πρωτότερο εκτενέστερο χειρόγραφο του *Ημερολογίου*, έγιναν αρκετές διαφοροποιήσεις στο κείμενο. Παράλληλα, δημοσιεύθηκε (σσ. 259-343) το πλήρες κείμενο του «Ασυλληπτού κλέπτου», «ενός ιδιόμορφου μυθοπλαστικού κειμένου, που συνδυάζει στοιχεία θεατρικής γραφής και μυθιστορήματος». Επίσης, προστέθηκε Ευρετήριο, ενώ οι υποσημειώσεις σχεδόν διπλασιάστηκαν (167).

Κλείνοντας τον Πρόλογο της δεύτερης έκδοσης, ο Φ. Σταυρίδης έγραφε ότι «ο ταπεινός απομνημονευματογράφος Σάββας Τσερκεζής από τον Μαζωτό της Κύπρου δικαιωματικά κερδίζει τις καρδιές μας» και πρόσθετε με συγκίνηση: «Τον αποχαιρετώ με αυτή την οριστική, πλέον, έκδοση όπου του καταθέτω όλη την αγάπη και τον θαυμασμό μου». Ήταν μια συγγραφική και ερευνητική «συμβίωση» που κράτησε για περισσότερο από ένα τέταρτο του αιώνα και απέδωσε ως αγλαόκαρπο απόσταγμα ένα βιβλίο που αγαπήθηκε όσο ελάχιστα στην Κύπρο των πέτρινων χρόνων μετά την τουρκική εισβολή και την προσφυγιά του 1974.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η έμφραση στο πρωτότυπο.
2. [Φοίβος Σταυρίδης] «Ψηφίδες [viii]. Ο Σάββας Τσερκεζής και το Ημερολόγιον του βίου μου», αναρτημένο στο ιστολόγιο «Retalia et alia» (<http://kitieus.wordpress.com>), 25.10.2008.
3. Φ. Σταυρίδης, «Ο Σάββας Τσερκεζής και το “Ημερολόγιό” του», *Ο Κύκλος* 5 (Σεπτ.-Οκτ. 1980) 185-187.
4. Σάββας Τσερκεζής, «Σελίδες από το “Ημερολόγιον του βίου μου”», *Ο Κύκλος*, ό.π., σσ. 189-193.
5. Η ανακοίνωση του Φ. Σταυρίδη δεν περιλαμβάνεται στα Πρακτικά του συνεδρίου, αφού το *Ημερολόγιο* είχε κυκλοφορήσει πριν από την έκδοσή τους (1990). Βλ. περιληψη της ανακοίνωσης από την Αικατερίνη Χ. Αριστείδου, «Κυπριακή μετανάστευση: Ιστορική και κοινωνιολογική θεώρηση (Σύντομη παρουσίαση των ανακοινώσεων και συμπερασμάτων)», στα *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Συμποσίου Κυπριακής Μετανάστευσης: Ιστορική και κοινωνιολογική θεώρηση, Λευκωσία, 29-31 Αυγούστου 1986, Λευκωσία, Υπουργείον Παιδείας, Κέντρον Επιστημονικών Ερευνών & Υπουργείον Εξωτερικών, Υπηρεσία Αποδήμων*, 1990, σσ. 24-25.
6. Γ. Π. Σαββίδης «Ένας Κύπριος Κορδοπάτης», *Το Βήμα*, 19.6.1988, σ. 53.

Πέτρος Παπαπολυβίου

ΤΡΙΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΦΟΙΒΟΥ ΣΤΑΥΡΙΔΗ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΤΟΛΟΓΙΟ «RETALIA ET ALIA»

Αρχίζοντας από αγαπημένους φίλους

Κάποια μέρα του 1975, περνώντας με το αυτοκίνητό μου από την αγορά της Λάρνακας, σταμάτησα για να διασχίσει εμπρός μου ένας γενειοφόρος άντρας που έσπρωχνε ένα παιδικό αμαξάκι και συνοδευόταν από τη σύζυγό του. Δεν γνωρίζω πώς, αλλά εκείνη τη στιγμή είχα την έντονη αίσθηση πως επρόκειτο για τον Θεοδόση Νικολάου, τον οποίο περιστασιακά είχα γνωρίσει στις συναντήσεις μας στο γραφείο του Ανδρέα Χριστοφίδη για έκδοση περιοδικού, και μάλιστα χωρίς γενειάδα.

Ένα απόγευμα μερικές μέρες αργότερα η ίδια οικογένεια ήρθε στο φαρμακείο μου, ο άνδρας ζήτησε κάτι να αγοράσει και, όταν τον ρώτησα αν είναι ο Θ. Νικολάου, μου το βεβαίωσε. Εκείνος γνώριζε ήδη ποιος ήμουν, όμως με την παροϊμιώδη διακριτικότητά του περίμενε τα δικά μου βήματα αναγνώρισης. Τους κάλεσα να συναντηθούμε στο σπίτι λίγο αργότερα το ίδιο βράδυ, και η γνωριμία μας έγινε αδελφική φιλία για τα επόμενα σχεδόν τριάντα χρόνια, έως τον θάνατό του.

Με τον Γιώργο Π. Σαββίδη η γνωριμία μας έγινε μέσω ... Σεφέρη! Λίγο μετά το Β' Διεθνές Κυπριολογικό Συνέδριο, όπου ο Γ.Π.Σ. είχε παρουσιάσει ανακοίνωση για το ημιτελές μυθιστόρημα του Γ. Σεφέρη *Βαρνάβας Καλοστέφανος* (την οποία δεν μπόρεσα να παρακολουθήσω), έφτασαν στα χέρια μου φωτοαντίγραφα με αποσπάσματα από το σφαιρικό κείμενο. Ως εκδότης τότε του *Κύκλου* σκέφτηκα πως θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να δημοσιεύσουμε κάποια από τα κείμενα και έγγραφα στον ομιλητή (με τον οποίο δεν είχαμε προσωπική γνωριμία) παρακαλώντας τον να μεσολαβήσει προς την κυρία Μαρώ Σεφέρη για να εξασφαλιστεί άδεια δημοσίευσης.

Πέρασε λίγος καιρός χωρίς ενημέρωση για την τύχη του αιτήματος και κάποια μέρα μου τηλεφώνησε ο Ανδρέας Χριστοφίδης καλώντας με για δείπνο, το ίδιο βράδυ, με την ευκαιρία επίσκεψης του Γιώργου Σαββίδη στην Κύπρο. Όταν συναντηθήκαμε, ο Γ.Π.Σ. μου είπε κρυπτικά: «Πήρα το γράμμα σας. Το αίτημα δεν μπορεί να ικανοποιηθεί, όμως θα τα πούμε αργότερα». Στο δείπνο συμμετείχαν επίσης ο Κώστας Μόντης, η Νίκη Μαραγκού και ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης. Η διάθεση όλων ήταν εξαιρετική. Όταν τελειώσαμε, ο Γιώργος Σαββίδης πρότεινε να διευθετηθεί διαμονή του σε ξενοδοχείο της Λάρνακας κατά τις επόμενες μέρες, πριν από την αναχώρησή του για την Αθήνα. Ήλθε στην πόλη ένα απόγευμα και, αφού προστέθηκε στην παρέα και ο Θεοδόσης Νικολάου και ολοκληρώσαμε τα απαραίτητα προκαταρκτικά στο

σπουδαίο εστιατόριο του «Ηρόακλι» (που δεν υπάρχει πια), καταλήξαμε στο γκαράζ-βιβλιοθήκη μου. Όλο αυτό το διάστημα ο Γιώργος Σαββίδης κουβαλούσε μια μυστηριώδη τσάντα. Βουλευτήκαμε σε βαθιές καρέκλες και λίγο αργότερα ο ξένος μας, με το παροικιόδες σκανταλιάρικο χαμόγελό του – το οποίο αργότερα έγινε οικείο και σε εμάς, πρότεινε να διαβάσει (ως ανταπόδοση στο παλαιότερο αίτημά μου για τον Βαρνάβα Καλοστέφανο) ποιήματα από το καινούργιο βιβλίο που ετοιμάζε. Ακουσαμε τότε, για πρώτη φορά, με τη μοναδική αναγνωστική απόδοση του Γιώργου Σαββίδη, στίχους από τη σεφερική «εντεψίζικη» μίμηση του Ερωτόκριτου. Η Λάρνακα έγινε από εκείνο το βράδυ ο αποκλειστικός χώρος διαμονής του Γιώργου Σαββίδη κατά τις τακτικές επισκέψεις του στην Κύπρο, και η μικρή ομάδα των νέων φίλων του στην πόλη (στην οποία προστέθηκε και ο Νίκος Νικολάου) προνομιακοί σύντροφοι των περιδιαβάσεών του.

Ο θαυμάσιος στίχος από τον «Οδυσσέα» του Τέννyson «είμαι ένα κομμάτι από όλα όσα έχω συναντήσει» («I am a part of all I have met») κρύβει πολλή αλήθεια, παραγνωρίζει όμως ένα άλλο ουσιώδες στοιχείο αυτών των συναντήσεων, το διαφορετικό μέγεθος της επίδρασής τους. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η φίλια του Θεοδόση Νικολάου και του Γιώργου Π. Σαββίδη διαμόρφωσε καθοριστικά τη συγκρότηση του κόσμου των νεότερων φίλων τους. Από τη συνάντησή τους, μια αληθινή ευλογία που ελάχιστες φορές μπορεί να συμβεί στη σύντομη διαδρομή μιας ζωής, δεν είχαμε τη δυνατότητα να ανταποδώσουμε επί ίσοις όροις όσα εκείνοι από περισσεία ψυχής και απόθεμα γνώσης πρόσφεραν.

9.10.2008

Παντελής Μηχανικός

Ποιήματα του Παντελή Μηχανικού διάβασα πολύ νέος, στο περιοδικό *Κυπριακά Γράμματα* λίγο πριν από τον απελευθερωτικό αγώνα, και με είχαν εντυπωσιάσει. Παρόλο που και ο Μηχανικός ήταν τότε αρκετά νέος, η ποιήσή του, λιτή και ακριβόλογη, αποτελούσε μια φωνή πολύ διαφορετική από όσες ήδη γνωρίζαμε.

Κατά τη δεκαετία του '60 τον συναντούσα στο παλιό αεροδρόμιο Λευκωσίας, όπου εργαζόταν ως τελωνειακός, κι εγώ ταξίδευα συχνά για το Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυτού, όπου σπούδαζα. Μάλιστα μια φορά με «γλίτωσε από τα νύχια» κάποιου τυπολάτρη συναδέλφου του, που επέμενε να μου επιβάλει εισαγωγικό δασμό για τρεις μουσικούς δίσκους βινιλίου, τους οποίους είχα αγοράσει σε ξεπούλημα και τους έφερνα ως χριστουγεννιάτικο δώρο σε φίλους!

Γνωριζόμασταν από τις αρχές της ίδιας δεκαετίας, όταν πρωτοδημοσίεψα ποιήματά μου στα *Κυπριακά Χρονικά* και στην *Πνευματική Κύπρο*. Η παράλληλη γνωριμία μου με τον πρόωρα χαμένο ζωγράφο Χριστόφορο Σάββα, στενό φίλο του Μηχανικού από τις δραστηριότητες της Παγκύπριας Ένωσης Φιλοτέχνων και της Γκαλερύ «Απόφαση», πλούτισε ακόμη περισσότερο τη φίλια μας. Όμως συνδεθήκαμε στενότερα όταν ο Μηχανικός, λόγω των επαγγελματικών του υποχρεώσεων, εγκαταστάθηκε στη Λάρνακα, όπου έζησε τα τελευταία χρόνια της σύντομης ζωής του, ταλαιπωρημένος από ιλίγγους και από την καρδιά του.

Αιχμηρός και ασυμβίβαστος στη ζωή και στο έργο του, ήταν χαρά να κουβεντιάζεις μαζί του, ακόμη κι όταν διαφωνούσες με κάποιες εκτιμήσεις του. Παρακολουθούσε με πάθος την πολιτική και πολιτισμική επικαιρότητα και ήταν συστηματικά ενημερωμένος για όσα συνέβαιναν. Ξένους ποιητές διάβαζε κυρίως στα αγγλικά. (Ευτυχώς έχουν διασωθεί ηχογραφημένες αναγνώσεις του ποιημάτων του Σαιντ-Τζων Περς, ο οποίος είχε τιμηθεί με Νομπέλ λογοτεχνίας το 1960.)

Στη Λάρνακα τον έβλεπα σχεδόν καθημερινά, πυκνότερα τους τελευταίους μήνες της ζωής του, όταν τα προβλήματα υγείας τον κρατούσαν περισσότερο χρόνο στο σπίτι. Θυμάμαι ιδιαίτερα ένα κυριακάτικο πρωινό αργά τον Δεκέμβριο του 1978, όταν πήγαμε και με τον Θεοδόση Νικολάου στο «καφέ» της Αλυκής – αυτή την Αλυκή που και οι δυο τους τραγούδησαν με τον τρόπο τους. Ήταν ένα εξάσιο πρωινό, γλυκύτατο και καθόλου χειμερινό, κι εμείς σε μεγάλο

κέφι διαβάσαμε και σχολιάσαμε ένα (δήθεν) βιβλιοκριτικό κείμενο σε κυπριακό περιοδικό που είχε πρόσφατα κυκλοφορήσει – ένα κείμενο όπου γινόταν περισσότερο επίδειξη γνώσεων του συγγραφέα του, με συγκριτική αναγραφή δεκάδων (!) άλλων έργων από δημιουργίας κόσμου, σε τέτοια έκταση ώστε στο τέλος και ο ίδιος ο «κριτικός» είχε ξεχάσει το βιβλίο στο οποίο θα αναφερόταν. Τα γέλια που κάναμε εκείνη τη μέρα δεν προοιωνίζονταν το αδόκητο τέλος του Μηχανικού, που ήλθε μόλις έναν μήνα αργότερα.

14.10.2008

Το περιοδικό *Μικροφιλολογικά*

Δεύτερη εμπλοκή μου σε έκδοση περιοδικού, ύστερα από το περιοδικό *Ο Κύκλος* (1980-1986), ήταν τα *Μικροφιλολογικά*. Όμως, ενώ στο πρώτο είχα όλη την ευθύνη έκδοσης και οικονομικής στήριξης, εδώ υπήρχε η ενεργός συμμετοχή δύο (νεότερων) συνεκδοτών: του φιλόλογου Σάββα Παύλου και του πανεπιστημιακού Λευτέρη Παπαλεοντίου. Χωρίς την ουσιαστική συμβολή τους είμαι βέβαιος πως δεν θα αποτολούσα μόνος και δεύτερη εκδοτική περιπέτεια.

Η συνεργασία μας καθ' όλη την έως σήμερα διαδρομή του περιοδικού στάθηκε υποδειγματική: σεβασμός στην άποψη του άλλου, ισότιμη αντιμετώπιση και διάθεση προσφοράς – στοιχεία που έδωσαν συντροφικά και φιλικά την ομάδα. (Σκέφτομαι καμιά φορά ότι το μόνο που σταθερά μας χώριζε, και που ίσως τελικά λειτούργησε ως πρόσθετο συνδετικό στοιχείο, ήταν η διαφορά ηλικίας: ήμουν δεκατρία χρόνια μεγαλύτερος από τον πρώτο και είκοσι ένα από τον δεύτερο.)

Ξεκινήσαμε τους προβληματισμούς μας το 1996. Είχα προσέξει ότι, κάθε φορά που έπαιρνα στα χέρια μου ένα φιλολογικό περιοδικό, άρχιζα την ανάγνωση από τις πίσω σελίδες σχολίων και μικρών σημειωμάτων τα οποία, λόγω συντομίας και ποικιλίας, ήταν πιο «φιλικά» και πιο ενδιαφέροντα για να διαβαστούν κατά προτεραιότητα. Το ανέφερα στις συναντήσεις μας και ύστερα από σχετικές συζητήσεις αποφασίσαμε ότι το περιεχόμενο του περιοδικού μας θα ήταν αποκλειστικά αφιερωμένο σε τέτοιες σύντομες φιλολογικές συμβολές. Η επιλογή αυτή θα βοηθούσε και στη δημοσίευση παρεμφερούς υλικού που συγκεντρωνόταν κατά την ετοιμασία μεγαλύτερων εργασιών, αλλά για διάφορους λόγους δεν μπορούσε να ενταχθεί σε αυτές: προσφέραμε, δηλαδή, ευκαιρίες σύντομης δημοσίευσης υλικού που άλλως θα παρέμενε για πολύ καιρό χαμένο στα χαρτιά των ερευνητών και συγγραφέων.

Ο Σάββας Παύλου είχε ήδη δημοσιέψει σε περιοδικά σύντομα φιλολογικά κείμενα με γενικό τίτλο «*Μικροφιλολογικά*», τον οποίο υιοθετήσαμε και για το περιοδικό. Ως σχετικά πιο έμπειρος (τότε) στα εκδοτικά, σχεδίασα το πρώτο τεύχος, το οποίο κυκλοφόρησε την άνοιξη του 1997, κι από τότε τα *Μικροφιλολογικά* κυκλοφορούν ανελλιπώς δύο φορές το χρόνο (και πάντοτε εμπρόθεσμα) κάτω από την άγρυπνη φροντίδα του Λευτέρη Παπαλεοντίου – ο οποίος από το τεύχος 19 (Άνοιξη 2006) δηλώνεται και επισήμως ως υπεύθυνος έκδοσης.

Είχαμε επίσης την καλή τύχη να εξασφαλίσουμε χορηγίες μερικής χρηματοδότησης της έκδοσης (από την Κυπριακή Τράπεζα Αναπτύξεως Λτδ κατά τα πρώτα δύο χρόνια, και στη συνέχεια από τις Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού). Ο πρώτος χορηγός χρηματοδότησε και την έκδοση του ογκώδους συλλογικού έργου της ομάδας, *Βιβλιογραφία Κυπριακής Λογοτεχνίας (από τον Λεόντιο Μαχαρά έως τις μέρες μας)*, που κυκλοφόρησε το 2001. Η πώληση αριθμού αντιτύπων του έργου αυτού μας έδωσε πρόσθετη οικονομική δυνατότητα να προσθέσουμε συνοδευτική σειρά μικρο-εκδόσεων με τίτλο *Μικροφιλολογικά Τετράδια*, η οποία περιλαμβάνει αυτοτελείς εργασίες μεγαλύτερης έκτασης, που δεν είναι δυνατών να φιλοξενηθούν στο περιοδικό. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι, έως και το 2007, τόσο τα *Μικροφιλολογικά* όσο και τα *Τετράδια* αποστέλλονταν δωρεάν (με δική μας επιβάρυνση και των εξόδων αποστολής) σε μεγάλο αριθμό βιβλιοθηκών, ελληνιστών και άλλων ενδιαφερομένων, στην Κύπρο και στο εξωτερικό.

Η ελλαδική κριτική πολλές φορές παρουσίασε με ευμενέστατο σχολιασμό τα νέα τεύχη

του περιοδικού. Αν κρίνουμε, επίσης, από την πληθώρα σημαντικών συνεργασιών που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό και τον μεγάλο αριθμό αναφορών / παραπομπών σε αυτές που έγιναν σε δημοσιεύματα τρίτων, μπορούμε να είμαστε πολύ ικανοποιημένοι με την αποδοχή του και βέβαιοι για τη χρησιμότητα της προσπάθειας.

Ύστερα από δώδεκα χρόνια συμμετοχής στην εκδοτική ομάδα του περιοδικού, πιστεύω πως ωριμάζει ο χρόνος επιβεβλημένης αποχώρησής μου και ενδυνάμωσής του με καινούργιο αίμα. Τα Μικροφιλολογικά έχουν πολλά ακόμη να προσφέρουν στη νεοελληνική φιλολογία και θα ήταν ασυγχώρητο κάποιος να παραμένει «κολλημένος στην καρέκλα», όταν οι δυνατότητες ενεργού και ισότιμης συνεισφοράς του αναπόφευκτα μειώνονται από τον αμείλικτο χρόνο.

2.12.2008

Το ιστολόγιο «Η άλλη Κύπρος» του Φοίβου Σταυρίδη

Ο Φοίβος Σταυρίδης, που χάσαμε πρόσφατα, εκτός από τις αναμενόμενες για ένα λόγιο δραστηριότητες (εκδόσεις φιλολογικών περιοδικών, κυκλοφορία βιβλίων με λογοτεχνικό και ερευνητικό περιεχόμενο, επιμέλεια βιβλίων, μεμονωμένα δημοσιεύματα σε διάφορα έντυπα), είχε αναπτύξει και μια άλλη δραστηριότητα στο χώρο του διαδικτύου. Ήταν ο δημιουργός και ο τροφοδοτής πέντε ιστολογίων: 1. Η άλλη Κύπρος, 2. Retalia et alia. Βιβλιοφιλικά - Βιβλιογραφικά - Βιβλιοσυλλεκτικά (και άλλα), 3. Φωνή βούντος εν τη ερήμω, 4. Λάρνακα, η πόλη του Ζήνωνα του Κιτιά 5. Προσωπική ανθολογία.

Στο θέμα αυτό των ιστολογίων, εκτός από την ποιότητα και ευαισθησία που κατέθετε όπως και στις άλλες εργασίες του, υπήρξε, πράγματι, πρωτοπόρος.

Το ιστολόγιο «Η άλλη Κύπρος», που ο Φοίβος Σταυρίδης δρομολόγησε τον Ιούνιο του 2009, αποτελείται από 210 αναρτήσεις, δελτία θα τα λέγαμε στη φιλολογική ορολογία ενός εντύπου. Αναρτήσεις με αποσπάσματα από ενθυμώσεις, ταξιδιωτικά κείμενα, απομνημονεύματα, παλαιές ειδήσεις στις κυπριακές εφημερίδες αλλά και σε έντυπα της Ελλάδας και του εξωτερικού, παλιές φωτογραφίες, χάρτες και καρτ ποστάλ, ειδήσεις για τη σχολική ζωή των πρώτων εκπαιδευτηρίων και για τις δραστηριότητες των πρώτων συλλόγων (σημειώνω πέντε τεκμήρια για την εικοσιπενταετηρίδα της Ανόρθωσης, το 1936). Υπάρχουν ακόμη ανασκευές επαναλαμβανόμενων λαθών για κυπριακά θέματα, στοιχεία για παλιές ασχολίες, επαγγέλματα, βιοτεχνίες και βιομηχανίες, προσωπογραφικές ειδήσεις, θέματα λαογραφίας και αρχαιολογίας, θεατρικής και πολιτιστικής ζωής, αναφορές σε ιδιότυπες δημιουργίες (π.χ. το ποίημα του Αζίνου για τον Κεμάλ Ατατούρκ) και σε μαρτυρίες των ξένων, πώς είδαν την Κύπρο και τη ζωή της.

Μελετώντας το ιστολόγιο «Η άλλη Κύπρος» διαπιστώνεις ότι ο ιστολογιούχος είχε μια απέραντη γνώση κυπριολογίας από την οποία επέλεγε τα σημαντικά, ελκυστικά και ενδιαφέροντα, ξέροντας να τα πλαισιώσει με τον αναγκαίο σχολιασμό, που παραθέτει με ζωντανό τρόπο, κάποτε χαρίεις και με χιούμορ. Η εμφάνιση αυτής της ιστοσελίδας σε μια έκδοση, η οποία υπολογίζω να καλύψει 300, περίπου, σελίδες, θα μας δώσει ένα θαυμάσιο και ελκυστικό βιβλίο ιστοριοδιφίας, θα ανασύρει στην επιφάνεια πλήθος μαρτυρίες για την Κύπρο και θα αποκαλύψει τις αναγνώστρες και ανθολογικές ευαισθησίες ενός σημαντικού πνευματικού ανθρώπου της Κύπρου.

Ενδεικτικά αναδημοσιεύω το τελευταίο δελτίο, το υπ' αριθμό 210, με τίτλο: «Ενοχές που δύσκολα σβήνουν», που πρόλαβε να εντάξει στο ιστολόγιο του ο Φοίβος Σταυρίδης στις 22 Φεβρουαρίου, 12 μέρες πριν από τον θάνατό του.

Ο Φιλελεύθερος, 24.3.2012

Σάββας Παύλου

Ενοχές που δύσκολα σβήνουν

Η αγγλίδα ποιήτρια Patricia Beer (1919-1999) δημοσίευσε το 1959 στη συλλογή της *Loss of the Magyar* το ποίημα «The Fifth Sense» («Η πέμπτη αίσθηση»), που έχει ως αφητηρία του ένα επεισόδιο που συνέβη κατά τη διάρκεια του κυπριακού απελευθερωτικού Αγώνα μεταξύ η αγγλική κυβέρνηση της Κύπρου τις στρατιωτικές μονάδες καταστολής.

Η ποιήτρια, γεννημένη στο Devon της Αγγλίας το 1919 και καθηγήτρια της αγγλικής, κατά τη διάρκεια της ζωής της εξέδωσε έξι ποιητικές συλλογές και μια επιλογή ποιημάτων της, ένα βιβλίο πεζογραφίας, ένα αυτοβιογράφημα κι ένα βιβλίο κριτικής. Ποιήτρια χαμηλών τόνων και συγγραφέας που κατά κανόνα απέφευγε τη δημοσιότητα η Beer, στην εισαγωγή του βιβλίου της *Collected Poems* (1988) κάνει ιδιαίτερη αναφορά στο ποίημα «Πέμπτη αίσθηση» εξαιτίας ενός περιστατικού που της έτυχε κατά τη διάρκεια ανάγνωσης ποιημάτων της πολλά χρόνια μετά τη δημοσίευσή του. Γράφει:

«Μια άλλη εμπειρία από την οποία ελπίζω ότι το παρόν βιβλίο θα με προστατεύσει είναι να κριθώ μονάχα από τα πολύ παλιά ποιήματά μου. Πριν λίγο καιρό διάβαζα ποιήματά μου σε μια μικρή αγροτική πόλη του βορρά, μπροστά σε μια ομάδα σκληρών ηλικιωμένων γυναικών που επέλεξαν να επιτεθούν στην “Πέμπτη αίσθηση”, ένα ποίημα που έγραψα το 1957 και δεν είχα συμπεριλάβει στο πρόγραμμα. Μια από αυτές έφθασε μάλιστα να πει ότι η επιγραφή – απόσπασμα από επαρχιακή εφημερίδα – ήταν το μόνο καλό του ποιήματος. Ο κιτρινομάλλης επιμελητής, που προφανώς πίστευε ότι η αγένεια ήταν εξυπνάδα, κουνούσε ενθαρρυντικά το κεφάλι για κάθε στίλετο που μηηγόταν.

Κάποια στιγμή βρήκα τη δύναμη να ρωτήσω αν θα προτιμούσαν να επιτεθούν σε κάποιο άλλο ποίημά μου, μια και εκείνο είχε γραφεί ένα τέταρτο του αιώνα πρωύτερα και το είχαν ακολουθήσει περισσότερα από άλλα εκατό ποιήματα, για τα οποία θα ήμουν καλύτερα προετοιμασμένη να αμυνθώ. Όπως απεδείχθη, αυτό ήταν το μόνο που είχαν ποτέ διαβάσει· ο επιμελητής το είχε φωτοτυπήσει για την περίπτωση από κάποια ανθολογία. Γνωρίζω ότι ούτε ο επιμελητής ούτε κάποια από την ομάδα του θα αγοράσουν ή θα δανειστούν την Επιλογή ποιημάτων μου, αισθάνομαι όμως ότι αυτό το βιβλίο θα μπορούσε να βοηθήσει στην αποφυγή παρόμοιων καταστάσεων».

Η ευπρέπεια της συγγραφέως δεν αφήνει υπονοούμενα για τα πιθανά αίτια αυτής της επίθεσης. Ποιες Ερινύες κυνηγούσαν τις ηλικιωμένες Αγγλίδες ύστερα από τόσα χρόνια; Μήπως οι μνήμες ενοχών για την πολιτική της χώρας τους απέναντι σε ένα λαό που ζητούσε την ελευθερία του – και που θα ήταν καλύτερο να τις κρύψουν;

Παραθέτω το ποίημα σε δική μου μετάφραση:

Η πέμπτη αίσθηση

«Εξήνταπεντάχρονος Ελληνοκύπριος βοσκός, ο Νικολής Λοΐζου, τραυματίστηκε σπό τις δυνάμεις ασφαλείας ενωρίς το πρωί σήμερα. Τον κάλεσαν δυο φορές να σταματήσει κι όταν δεν ανταποκρίθηκε στη διαταγή, ο στρατός τον πυροβόλησε. Σε κατοπινή εξέταση που έγινε στο νοσοκομείο απεδείχθη ότι ήταν κουφός» (Ειδήσεις, 30.12.1957).

Τα φώτα όλο το βράδυ είναι αναμμένα
Εδώ, όπου όλους επιτηρούν και τους φροντίζουν,
Κι εγώ, ένας βοσκός, ο Νικολής Λοΐζου,
Επιθυμώ το σκοτάδι, γιατί εκεί
Είχα σιγουριά, ενώ τώρα η ματιά μου
Σκουντουφλά σε κρεββάτια, σαν λευκά σκόρπια λιθάρια,
και το σπιτικό μου νοσταλγώ, απόμακρο και κοιμισμένο
καθώς η νύχτα βαραίνει στους ώμους μου.

Η όρασή μου ήταν καλή,
Καλύτερη από άλλους. Γευόμουν το κρασί και το φωμί

Και το βρεγμένο αλώνι αναγνώριζα
Το θέρος. Ήξερα να φυλάγομαι απ' την οσμή
Της αλεπούς μες στο λαβύρινθο του δάσους και της βλάστησης.
Ένωθα τ' άγγιγμα της καταχνιάς και της αναπνοής.
Όμως αισθήσεις δυνατές είχα μονάχα τέσσερις.
Η πέμπτη μ' έφερε κοντά στο θάνατο.

Οι στρατιώτες πρέπει να είχαν καλέσει
Με τη λέξη που έπρεπε: Αλτ. Επειδή δεν άκουσα
Ήμουν η αποτυχία τους, χαλαρωμένη στο έλεος
Του χειμωνιάτικου ουρανού, η σημαία της ήττας τους.
Με τις πέντε αισθήσεις τους δεν γνώριζαν
Πως από εμένα έλειπε μια, κι έτσι έπρεπε να κτυπήσουν.
Και το ουράνιο τόξο θα πυροβολούσαν αν είχε
Ένα χρώμα λιγότερο από ό,τι διδάχτηκαν.

Είπε ο Χριστός πως όταν ένα πρόβατο
χαθεί, δεν έχουν πια σημασία τα άλλα.
Σ' αυτό το νοσοκομείο, όπου η ξένη ανάσα
Κρέμεται σαν φανάρι πάνω στο στυλβωμένο πάτωμα
Συνθλιβοντας όσους δεν έχουν ύπνο,
Καταλαβαίνω πόσο πολύτιμο είναι το κάθε τι, πόσο ακριβό,
Αφού μπορεί να μην αγριίξω, να μυρίσω, να γευτώ, να ιδώ
Ποτέ ξανά, επειδή δεν μπόρεσα ν' ακούσω.

μετάφραση Φοίβος Σταυρίδης

Μεσεβρινός, Φ. Σταυρίδης, Θ. Νικολάου, Θ. Μαρσέλλος (καθιστός)

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΦΟΙΒΟΥ ΣΤΑΥΡΙΔΗ (1955-2012)*

ΣΧΟΛΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

- «Εισηγήσεις-Παράπονα: Η Βιβλιοθήκη» [σημ.], *Μαθητικών Βήμα* (Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας), έτος Α, 1 (Ιαν. 1955).
 «Στο μεγάλο δρόμο» [χρονογρ.], *Μαθητικών Βήμα* (Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας), Α, 2 (Φεβρ. 1955).
 «Ο παράξενος άνθρωπος του Χημείου» [χρονογρ.], *Μαθητικών Βήμα* (Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας), έτος Α, 5-6 (Μάιος-Ιούν. 1955).
 «28η Οκτωβρίου» [σημ.], *Μαθητικών Βήμα* (Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας), Β, 7 (Οκτ. 1955).
 «Κρίσεις: Στρ. Μυριβήλη, *Η Ζωή εν Τάφω* (Αθήναι, Ι. Δ. Κολάρος, έκδ. 6η, 1954)», *Μαθητικών Βήμα* (Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας), Β, 7 (Οκτ. 1955).
 «Η Ελλάδα με τα μάτια της ψυχής μας» [σημ.], *Μαθητικών Βήμα* (Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας), Β, 8 (Νοέμβρ. 1955).
 «Σημειώματα: Η μαθητική Βιβλιοθήκη», *Μαθητικών Βήμα* (Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας), Β, 8 (Νοέμβρ. 1955).
 «Ballade», *International*, Newsmagazine of the Prep, vol. 8.5 (13.12.1956).

1957

- «With a rope around my neck», *International*, vol. 8 (June 1957).
 «Scattered leaves», *International*, vol. 8 (June 1957).
 «Invictus» [δγ.], *Outlook*, A.U.B. Special Contest Issue, 19.12.1957.
 «When He comes» [πμ.], *Outlook*, 19.12.1957.
 «Γέλα παλιάτσο», «Θα πεθάνω» [πμ.], *Τάμς οφ Σάιπρους* 8 (30.9.1957) 58· βλ. και σημείωμα Κ. Μόντη στην Αλληλογραφία, σ. 59.

1958

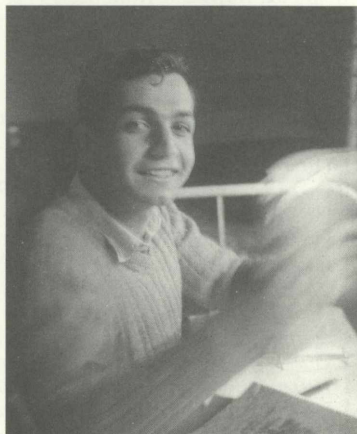
- «Το παλιό τ' αγαπημένο» [πμ.], *Τάμς οφ Σάιπρους* 15 (15.1.1958) 69.
 «Ascendance» [πμ.], *Outlook*, 19.4.1958.
 «Ανάμνηση», «Μονοτονία» [πμ.], *Τάμς οφ Σάιπρους* 21 (15.4.1958) 60.
 «Εκ βαθέων» [πμ.], *Τάμς οφ Σάιπρους* 31 (15.9.1958) 45.

1959

- «Είναι κάποια κορίτσια» [πμ.], *Εθνική*, 4.3.1959.
 «Παραμύθι» [πμ.], *Εθνική*, 6.3.1959.
 «Ο κύκνος» [πμ.], *Εθνική*, 15.3.1959.
 «Φυγή» [πμ.], *Εθνική*, 21.3.1959.
 «Παρενθέσεις» [πμ.], *Εθνική*, 31.3.1959.
 «Τα μάτια τους στην πλάτη» [πμ.], *Εθνική*, 10.6.1959.
 «Θα μένω πάντα ένα παιδί» [πμ.], *Εθνική*, 18.6.1959.
 «Εμβαστήριο βραδινής μνήμης» [δγ.], *Νέα Πνοή*, 5.10.1959.
 «Μνήμη της Σάλας μου» [πμ.], *Νέα Πνοή*, 2.11.1959.
 Λ. Γαλ., «Είναι κάποια κορίτσια» [πμ.], *Νέα Πνοή*, 2.11.1959.

1960

- «Παλιό Σπίτι» [πμ.], *Νέα Εστία* 787 (15.4.1960) 544.
 «Περαστικοί» [πμ.], *Νέα Εστία*, 792 (1.7.1960) 873.
 Κ. Ρωσ., «Η εβδομάδα που πέρασε» [σημ.], *Νέα Πνοή*, 8, 22, 29.8.1960, 5, 12.9.1960.
 Κ. Ρωσ., «Μιχαλάκης Παριδης» [σημ.], *Νέα Πνοή*, 29.8.1960.
 «Ενώπιος ενωπίω» [δγ.], *Φιλολογική Κύπρος* 1960, σσ. 99-101.

Αμερικανικό Πανεπιστήμιο Βηρυτού,
1956

1961

- «Τετράστιχο» [πμ.], *Νέα Εστία* 805 (15.1.1961) 97.
«Η τραγωδία» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος*, χρονιά 5 (Φεβρ. 1961) 213.
«Εξομολόγηση» [πμ.], *Νέα Εστία* 809 (15.3.1961) 385.
«In Perspective» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος* 6 (Μάρτ. 1961) 293.
«Ποίημα», «Ιδιότροπο» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος* 7 (Απρ. 1961) 330.
«Τα τραγούδια μου», «Γραφή Ανοιξιάτικη» [πμ.], *Κυπριακά Χρονικά* 11 (Σεπτ. 1961) 438.
«Κυπριακή βιβλιογραφία» [επιστ.], *Πνευματική Κύπρος* 15 (Δεκ. 1961) 135.
«Δωδέκατη Ωρα», «Γεύση Πικρίας» [πμ.], *Κυπριακά Χρονικά* 14 (Δεκ. 1961) 61-62.

1962

- «Γυρισμός» [δγ.], *Πνευματική Κύπρος* 16 (Ιαν. 1962) 155-156.
«Ανθρώπινο» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος*, 19 (Απρ. 1962) 277.
«Περπατώντας τη νύχτα», «Σχέδιο με κιωλία» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος* 20 (Μάιος 1962) 297-298.
«Καταφύγιο» [πμ.], *Κυπριακά Χρονικά* 24 (Οκτ. 1962) 499.

1963

- «1963» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος* 28 (Ιαν. 1963) 125.
«Δεδομένο», «Συνομιλία σε γνωστό θέμα» [πμ.], *Κυπριακά Χρονικά* 34 (Αύγ. 1963) 318.

1964

- «Ζωγραφίζοντας με αριθμούς», «Τα παράθυρα», «Στίχοι για μουσική», «Τελευταίο» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος* 49 (Οκτ. 64) 1-2.

1965

- «(Ατιτλο)» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος* 52 (Ιαν. 1965) 105.
«(Ατιτλο)» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος* 60 (Σεπτ. 1965) 303.

1969

- «Ταξιδιωτικό», «Υποθετικός μονόλογος», «Αν σου μιλήσει ξαφνικά» [πμ.], *Πνευματική Κύπρος* 104 (Μάιος 1969) 235-236.

1972

- Ποήματα, Λάρνακα-Κύπρος, 1972*. Κρτ.: Θ. Κουγιάλης, *Κύπρος* 6.12.1972. Π. Γαλάζη, *Η Γνώμη*, 10.12.1972. Κ. Χρυσάνθης, *Πνευματική Κύπρος* 147 (Δεκ. 1972) 95-96. Αχ. Πυλιώτης, *Νέα Εποχή* 98 (Δεκ. 1972-Ιαν. 1973) 537-538.

1973

- Μ. Παλαιός, «Α. Χριστοφίδη: Θέματα και απόψεις III», *Τα Νέα* 31.5.1973.
Μ. Παλαιός, «Ξ. Λυσώτη: *Fragments*», *Τα Νέα* 12.7.1973.
Μ. Παλαιός, «Κυρ. Χαραλαμπίδη: Το αγγείο με τα σχήματα», *Τα Νέα* 12.7.1973.
Μ. Παλαιός, «Κ. Μόντη - Α. Χριστοφίδη: *Κυπριακή Ανθολογία*», *Τα Νέα* 13.9.1973.
Μ. Παλαιός, «Δ. Περεντού: *Διάφρανα*», *Τα Νέα* 18.10.1973.
Μ. Παλαιός, «Ρέας Κουμίδου-Ερέλ: *Συμφιλίωση*», *Τα Νέα* 15.11.1973.
Μ. Παλαιός, «Ε. Παλαιολόγου-Πετρώνδα: *Αντι-ποίηση*», *Τα Νέα* 15.11.1973.

1974

- Θ. Χριστάκης, «Καινούργιος χρόνος» [πμ.], *Τα Νέα* 3.1.1974.
Μ. Παλαιός, «Τα κρατικά βραβεία λογοτεχνίας», *Τα Νέα* 3.1.1974.
Μ. Παλαιός, «Γ. Κατσούρη: *Το σταθερό σημείο*», *Τα Νέα* 17.1.1974.
Μ. Παλαιός, «Α. Ονουφρίου: *Προθάλαμοι*», *Τα Νέα* 17.1.1974.
Μ. Παλαιός, «Εκδόσεις του 1973. Σύνοψη αναφορά», *Τα Νέα*, 24.1.1974.
Μ. Παλαιός, «Ρόδη Ρούφου: *Επιλογή*», *Τα Νέα* 24.1.1974.
«Συνομιλία του Πάνου Ιωαννίδη με τον Μ. Παλαιό» [Φ. Σταυρίδη], *Τα Νέα*, 7.3.1974.
Μ. Παλαιός, «Μ. Πασιαρδή: *Το νερό του δρόπη*», *Τα Νέα* 15.3.1974.

- Μ. Παλαιός, «Ν. Κρανιδιώτη: Ποιήματα», *Τα Νέα* 15.3.1974.
 Μ. Παλαιός, «Κ. Μουρσελά: Άνθρωποι και άλογα», *Τα Νέα* 21.3.1974.
 Μ. Παλαιός, «Π. Ιωαννίδη: Εγγαστρίμυθοι», *Τα Νέα* 21.3.1974.
 Μ. Παλαιός, «Καινούργιες εκδόσεις», *Τα Νέα* 25.4.1974.

1975

- «Τέσσερα ποιήματα» («Περισυλλογή», «Το μήνυμα», «Υστερόγραφο», «Επιτύμβιο»), *Νέα Εποχή* 110 (Ιαν.-Φεβρ. 1975) 1194-1195.
 «Οι απόψεις του Φοίβου Σταυρίδη: Αν κατεβαίναμε συν-αγωνιστικά δίπλα στο λαό... Αν μετέχαμε άμεσα στην αγωνία του...» [σημ.], *Νέα Εποχή* 115 (Νοέμβρ.- Δεκ. 1975) 73.

1976

- «Πέντε ποιήματα» («Η γριά γιαγιά μου», «Θερμοπύλες», «Προσφυγιά», «Graffiti», «Απολογισμός ταπεινού»), *Νέα Εποχή* 118 (Μάης-Ιούν. 1976), σσ. 231-232.

1977

- «Μια επιστολή του Φοίβου Σταυρίδη» [για ένα κείμενο του Μεσεβρινού που δημοσιεύτηκε μεταγγραμμένο σε τονικό], *Τα Νέα*, 30.6.1977.

1978

- Απομωθοποίηση, ποιήματα, Λευκωσία, Τα Τετράδια του Ρήγα, 1978.* Κρτ.: Ρ Π. [Ρένος Πρέντζας], *Ανεξάρτητος*, 15.5.1978. Π. Σόφας, *Νέα Εποχή* 130 (Μάης-Ιούν. 1978) 824. Γ. Λυσιώτης, *Ο Φιλελεύθερος* 9.6.1978. Κ. Χρυσάνθης, *Πνευματική Κύπρος* 222 (Μάρτ. 1979) 141. Δημ. Ζαδές, *Τριφυλλιακή Εστία* 46 (Ιούν. 1982) 364-365.

1979

- «Ο ανώνυμος Κύπριος, Έλληνας ή Τούρκος της Κύπρου, οι γνησιότεροι ποιητές» [συνέντ.], *Τα Νέα*, 15.4.1979.

1980

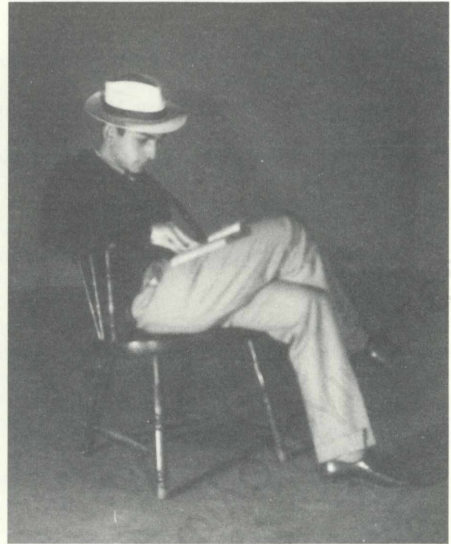
- Ο *Κύκλος*, περιοδικό τέχνης και προβληματισμού (1980-1986) [εκδότης και διευθυντής].
 «Βιβλιογραφία Παντελή Μηχανικού», Ο *Κύκλος* 1 (Ιαν.-Φεβρ. 1980) 14-17.
 [Ανωνύμως], «Σχέδια και κείμενα του Χρ. Σάββα», Ο *Κύκλος* 2 (Μάρτ.-Απρ. 1980) 59-61.
 Φ. Στ., «Για τον Ambroise Firmin Didot», Ο *Κύκλος* 3-4 (Μάης-Αύγ. 1980) 102-103.
 [Ανωνύμως], «Δελτίο Κυπριακής Βιβλιογραφίας 1/1980», Ο *Κύκλος* 3-4 (Μάης-Αύγ. 1980) 144-148.
 [Ανωνύμως], «Δελτίο Κυπριακής Βιβλιογραφίας 2/1980». Ο *Κύκλος* 5 (Σεπτ.-Οκτ. 1980) 235-240.
 «Ο Σάββας Τσερεκζής και το Ημερολόγιό του», Ο *Κύκλος* 5 (Σεπτ.-Οκτ. 1980) 185-187.

1981

- «Έξι ανέκδοτες επιστολές του Δημήτρη Λιπέρτη», Ο *Κύκλος* 7-8 (Ιαν.-Απρ. 1981) 39-44.
 «Παρεπίδημος» [χρ. πμ.], Ο *Κύκλος* 9-10 (Μάης-Αύγ. 1981) 99.
 «The Cultural Landscape of Larnaca during the past Hundred Years» *Cyprus To-Day* XIX 3 (Sept.-Dec. 1981) 7-11.

1982

- Παντελής Μηχανικός, *Ποιήματα, συλλογές και άλλα*, επιμ. Θεοδόσης Νικολάου - Φοίβος Σταυρίδης, Λευκωσία, Χρυσοπολίτισσα, 1982.

Αμερικανικό Πανεπιστήμιο Βηρυτού,
 Φεβρουάριος 1957

1983

«Η πνευματική φυσιογνωμία της Λάρνακας τα τελευταία εκατό χρόνια», *Λάρνακα-Κατακλυσμός* '83, σσ. 7-19.

«Σχεδιάγραμμα Χρονολογίου της Νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας (1878-1982)», *Αντί* 236 (8.7.1983) 30-37.

«Ν. Παναγιώτου: Βιβλιογραφία Άντη Περνάρη (1922-1980)» [κρτ.], *Φιλολογική Κύπρος*, 1983, σσ. 69-72.

1984

«Τα πολιτιστικά προβλήματα της Λάρνακας» [σημ.], *Ο Αγών* 25.3.1984.

1985

«Γιατί περιφρονήθηκε τόσο κραυγαλέα ο ποιητής Παντελής Μηχανικός; Φοίβος Σταυρίδης: Το βιβλίο του ήταν το καλύτερο» [δήλωση], *Αλήθεια* 19.1.1985.

«Καταστροφή και αδιαφορία κάθε ωραίου» [δήλωση], *Ο Φιλελεύθερος*, 10.4.1985.

«The cultural life of Cyprus», *Cyprus To-day* 3-4 (July-Dec. 1985) / 1-2 (Jan.-June 1986) 38-43.

«Επίσκεψη δυο ισπανικών καραβιών στη Λάρνακα το 1788» [σημ.], *Ο Κύκλος* 17-18 (Σεπτ.-Δεκ. 1985) 129-130.

«Τα κρασοκέλαρα της Σαλίνα» [μτφρ.-σημ.], *Ο Κύκλος* 17-18 (Σεπτ.-Δεκ. 1985) 137-143.

1986

«Γιατί κανένας στίχος σήμερα δεν ανατρέπει καθεστώτα, κανένας στίχος δεν κινητοποιεί τις μάζες» [συνέντ.], *Ο Ανεξάρτητος*, 28.4.1986.

«Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης: Βιβλιογραφία 1942-1983», *Ο Κύκλος* 21-22 (Μάης-Αύγ. 86) 193-217.

«Ο ποιητής και εκδότης Φοίβος Σταυρίδης δηλώνει: Πρόχειρη, λειψή, αμέθοδη και γεμάτη λάθη η Ιστορία Κυπριακής Λογοτεχνίας [του Κλ. Ιωαννίδη]. Η κυβέρνηση καλείται να αποσύρει το βιβλίο», *Αλήθεια*, 3.12.1986.

«Λάρνακα - Μια μαρτυρία του 1853» [μτφρ.-σημ.], *Λάρνακα Κατακλυσμός* 1986, σσ. 33-41.

«Αντώνης Χ. Οικονόμου: Γεγονότα του 1931 στη Λάρνακα» [σημ.], *Λάρνακα κατακλυσμός* 1986, σσ. 51-52.

«Η Λάρνακα», *Κυπριακά 1878-1955*, Λευκωσία 1986, σσ. 187-191.

«Η πολιτιστική ζωή της Κύπρου», *Πολιτιστική* (Αθήνας), 14-15 [1986] 26-31.

1987

«Το ιστορικό αρχείο επείγουσα αναγκαιότητα για τη Λάρνακα» [συνέντ.], *Τα Νέα*, 13.9.1987.

1988

Σάββας Τσερκεζής, *Ημερολόγιον του βίου μου, αρχόμενον από του 1886*. Λευκωσία, Εκπαιδευτικό και Πολιτιστικό Κέντρο Λαϊκής Γράψεως, 1988. [Παρουσίαση, επιμέλεια, σημειώσεις Φοίβος Σταυρίδης]. / α' ανατύπωση, Μάιος 1992. Κρτ.: Χρ. Μηλιώνης, «Ένας λαϊκός αφηγητής». *Η Καθημερινή*, 28.4.1988. Άλφα Χι [Α. Χριστοφίδης], *Ο Αγών*, 29.5.1988. Κωστής Κωστέας, *Χαραυγή* 8.6.1988. «Γραφή λαϊκή, γραφή καρδιάς», *Τα Νέα* (Αθήνας), 11.6.1988. Γ. Π. Σαββίδης, «Ένας Κύπριος Κορδοπάτης (Σάββας Τσερκεζής: *Ημερολόγιον του βίου μου*)», *Το Βήμα* (Αθήνας), 19.6.1988. [= Γ.Π. Σαββίδης, *Καστανόχωμα*. Αθήνα, Καστανιώτης, 1989, 175-178 / *Το Σπίτι της μνήμης: ανθολογία Κυπριολογικών δημοσιευμάτων του Γ. Π. Σαββίδη*, επιμ. Μ. Σαββίδης. Αθήνα, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού, 1997, 93-97]. Κωστής Λιώντης, «Η περιπέτεια ενός βιβλίου. Σάββα Τσερκεζή: *Ημερολόγιον του βίου μου*», *Αντί* 394 (10.2.1989): 52-53. *Ελευθεροτυπία* (Αθήνας), 25.6.1989.

«Άμεση αναγκαιότητα η μικροφωτογράφιση φθαρμένων και σπανίων εντύπων» [συνέντ. στον Κώστα Βενιζέλο], *Ο Ανεξάρτητος*, 25.7.1988.

1989

«Ένα ψευδώνυμο ποίημα του Παντελή Μηχανικού», *Εμπρός*, 15.1.1989.

«Στοιχεία για τον Θεόδουλο Φ. Κωνσταντινίδη. Πρώτες δημοσιογραφικές εκδοτικές προσπάθειες στην Κύπρο» [άρθρο], *Πνευματική Κύπρος* 343-345 (Ιούλ.-Σεπτ. 1989) 110-122.

«Ένα αθησαύριστο ποίημα του Ξάνθου Λυσιώτη» [σημ.], *Πνευματική Κύπρος* 343-345 (Ιούλ.-Σεπτ. 1989) 137-138.

«Ένα ψευδώνυμο κείμενο του Νίκου Θ. Αντωνιάδη για τον Κώστα Σ. Μαρκίδη» [άρθρο], *Φιλολογική Κύπρος*, 1989, σσ. 86-89.

Γ. Φιλίππου Πιερίδης, *Η τετραλογία των Καιρών*. Λευκωσία, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, 1989 [επιμ.].

«Το βιβλίο που ξεχωρίζω» [κρτ.], *Κήρυκας*, 31.12.1989.

1990

«Ο Νεοκλής Γ. Κυριαζής και η Ομάδα έκδοσης του περιοδικού *Κυπριακά Χρονικά Λάρνακας*» [άρθρο], *Πνευματική Κύπρος* 353-355 (Μάης-Ιούλ. 1990) 147-159.

«Για τις εφημερίδες του Θεόδουλου Φ. Κωνσταντινίδη (Απάντηση σε μια επιστολή)», *Πνευματική Κύπρος* 353-355 (Μάης-Ιούλ. 1990) 168-171.

«Ο Αντώνης Μυστακίδης Μεσεβρινός και η Κύπρος» [σημ.], *Ακτή 2* (Άνοιξη 1990) 235-236· αναδημ.: *Ο Φιλελεύθερος*, 8.5.1990.

[Επιστολή προς τη *Νέα Εποχή*], *Νέα Εποχή* 204 (Σεπτ.-Οκτ. 1990) 63.

«Ο Νεοκλής Γ. Κυριαζής και η εκκλησία Αγίου Λαζάρου Λάρνακας», *Ο Φιλελεύθερος*, 17.10.1990.

«Πώς πρέπει να λέγεται η λογοτεχνία της Κύπρου;», *Το Καινούριο* 9 (Δεκ. 1990) 37.

«Νέα στοιχεία για τα εφηβικά χρόνια του Τεύκρου Ανθία» [άρθρο], *Μολυβδο-κονδυλο-πελεκητής 2* (1990) 269-278 [= ανάτυπο].

«Όταν οι Λάρνακείς πρωτογνωρίζαν τον Κινηματογράφο», *Λάρνακα '90*, σσ. 32-38.

Ο ποιητής ως αγαλαματοποιός. Δέκα χρόνια από το θάνατο του Παντελή Μηχανικού, Λευκωσία, Μορφωτική Υπηρεσία Υπουργείου Παιδείας, 1990.

1991

«Γ. Σ. Φραγκούδη: "Κωστής ο Τσελεπής. Κυπριακή διήγησις". Σε αναζήτηση των πηγών της κυπριακής διηγηματογραφίας» [επιμ.], *Ο Φιλελεύθερος*, 17, 18.1.1991.

«Ψευδώνυμα κείμενα του Νεοκλή Γ. Κυριαζή», *Πνευματική Κύπρος* 362 (Ιαν.-Απρ. 1991) 11-13.

«Πασγάλη Μ. Κιτρομηλίδη: Κοινωνικές σχέσεις και νοοτροπίες στην Κύπρο του δέκατου όγδοου αιώνα, *Ελληνικά* 39 (1988) 347-381» [κρτ.], *Πνευματική Κύπρος* 362 (Ιαν.-Απρ. 1991) 21-23· αναδημ. στην ομότιτλη αυτοτελή έκδοση, Λευκωσία 1992 (οπισθόφυλλο).

«Το πεζογραφικό έργο του Κωνσταντίνου Κακούλα», *Κωνσταντίνος Κακούλας: Όταν με τίμησε η πόλη μου*, Λάρνακα 1991, σσ. 18-23.

«Ο Μιχαλάκης Παρίδης (1933-1958) και το δημοσιευμένο έργο του», *Λάρνακα '91*, σσ. 21-26.

«Δείγματα "φιλανθούς" ποίησης του Γεωργίου Σταυρίδη (Ραγιά)» [άρθρο], *Ακτή 8* (Φθινόπωρο 1991) 447-450.

Επιστολή Κυπρίου διαφυγόντος τας σφαγάς του 1821, Λευκωσία, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, 1991 [επιμ.-σχόλια].

1992

Τρίτο πρόσωπο [ποιήματα], Λάρνακα, 1992. Κρτ.: Κ. Χρυσάνθης, *Η Σημερινή* 11.9.1992. Π. Σόφας, *Χαραυγή* 17.9.1992. Γ. Π. Σαββίδης, «Φωνή ζώντος εν Λάρνακα», *Τα Νέα* 28.9.1992 [= Φύλλα Φτερά, Αθήνα, Ίκαρος, 1995, 190-191 / *Το Σπίτι της μνήμης*, ό.π., σσ. 123-124]. Μ. Θεοδοσοπούλου, *Η Εποχή* 6.12.1992. Α. Χατζηθωμάς, *Νέα Εποχή* 215 (1992) 65-67.

«Η πρόδρομη *Δοκιμασία ονείρων* του Παντελή Μηχανικού» [άρθρο], *Ακτή 10* (Άνοιξη 1992) 303-307.

«Η Λάρνακα του Ξάνθου Λυσιώτη» [σημ.], *Πνευματική Κύπρος* 367 (Αύγ.-Οκτ. 1992) 135.

«Βιο-εργογραφικά Μάρκου Ανδρεάδη του Κυπρίου. Η μακρά διαδρομή για τη γνωριμία με τη ζωή και το έργο του» [άρθρο], *Ακτή 13* (Χειμώνας 1992) 91-99.

Αντώνης Μυστακίδης Μεσεβρινός, *Επιλογή από το ποιητικό του έργο*, ανθολόγηση: Σ. Παύλου - Φ. Σταυρίδης, Λευκωσία, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, 1992.

«Το ποιητικό έργο του Γεωργίου Ι. Κητιάδη» [άρθρο], *Φιλολογική Κύπρος*, 1991-1992, σσ. 72-82.

1993

«Εκδόσεις Κυπρίων κατά τον 19ο αιώνα», *Βιβλιογραφία και Τεχνολογία (Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ελληνικής Βιβλιογραφίας)*, Αθήνα, 19-20 Οκτωβρίου 1991), Αθήνα 1993, σσ. 85-89.

«Η πολιτιστική ζωή της Κυπριακής Δημοκρατίας», *Κυπριακή ζωή και κοινωνία: Λίγο πριν την Ανεξαρτησία και μέχρι το 1984*, Λευκωσία, Δήμος Λευκωσίας, 1993, σσ. 263-270.

1994

Επαμεινώνδας Ι. Φραγκούδης, *Οδοιπορικών Μαυροβουνίου*, εισ. - επιμ. Φ. Σταυρίδης, Λευκωσία, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, 1994. Κρτ.: Μ. Θεοδοσοπούλου, *Η Εποχή* 12.3.1995. Δ. Τζώβας, *Σημείο* 4 (1996) 270-272.

«Επαμεινώνδας Ι. Φραγκούδης» (παρουσίαση-αρθρολόγηση), *Η παλαιότερη πεζογραφία μας: Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, τ. Γ', Αθήνα, Σοκόλης, 1996, σσ. 322-359.

Ρήγα Χ. Κατσελλή, *Κερύνια: Ο άνθρωπος, ο τόπος*, Λευκωσία, Χρυσοπολίτισσα, 1994 [σημ. στο οπισθόφυλλο].

1996

«Πνευματικές επιδράσεις από την Ελλάδα: Η ζωτική επενέργεια στους κύπριους δημιουργούς», *Η Καθημερινή / Επτά Ημέρες*, 21.7.1996, σσ. 2-5.

1997

«Επαμεινώνδας Ι. Φραγκούδης, ένας Κύπριος γνώριμος του Σολωμού». *Κύπρος - Επτάνησα, Πρακτικά πρώτου Κιτιακού Συμποσίου (Λάρνακα, 12-13 Νοεμβρίου 1994)*, Λάρνακα, Δήμος Λάρνακας, 1997, σσ. 57-64 [= ανάτυπο].

«Ο "φαρμακοποιός" Βασιλής Μιχαηλίδης», *Μικροφιλολογικά* 1 (Άνοιξη 1997) 43-44.

«Δυο ποιήματα του Παντελή Μηχανικού», *Μικροφιλολογικά* 1 (Άνοιξη 1997) 45-46.

«Για το επιτάφιο επίγραμμα του Καζαντζάκη», *Μικροφιλολογικά* 1 (Άνοιξη 1997) 46.

«Η κριτική του χαρτοκόπτη», *Μικροφιλολογικά* 2 (Φθινόπωρο 1997) 28-29.

1998

«Τεύκρου Ανθία, "Μύθοι" παραλλαγές και κάποια αθησαύριστα», *Μικροφιλολογικά* 3 (Άνοιξη 1998) 25-28.

«Συμπληρωματικό σχόλιο για τα διηγήματα της Αυγής», *Μικροφιλολογικά* 4 (Φθινόπωρο 1998) 22.

«Ξάνθου Λυσώτη μνήμη και τιμή», *Μνήμη Ξάνθου Λυσώτη (1898-1987)*, Λευκωσία, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Πολιτιστικές Υπηρεσίες, 1998, σσ. 27-29.

1999

«Νίκης Μαραγκού: Είναι ο πάνθηρας ζωντανός;», *Ο Πολίτης*, 21.2.1999.

«Παντελή Μηχανικού (;) "Οδός Λήδρας"», *Μικροφιλολογικά* 5 (Άνοιξη 1999) 32-33.

«Το περιοδικό *Κυπριακά Γράμματα* - αποτίμηση μιας σημαντικής προσφοράς», *Πολίτης*, 25.4.1999.

«Ελληνικός Χρόνος / *Hellenic Times* και *Ελικών*», *Μικροφιλολογικά* 6 (Φθινόπωρο 1999) 34-35.

«Αθησαύριστη μετάφραση του Δημήτρη Λιτέρτη», *Μικροφιλολογικά* 6 (Φθινόπωρο 1999) 35-36.

«Επαμεινώνδας Ι. Φραγκούδης: ένας συνολικός Έλληνας», *Μνήμη Επαμεινώνδα Ι. Φραγκούδη*, Λευκωσία, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Πολιτιστικές Υπηρεσίες, 1999, σσ. 11-17.

«Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης: το τέλος και η αρχή», *Πολίτης* 27.12.1999.

2000

«Η πνευματική παρουσία του Γιώργου Φιλίππου Πιερίδη», *Νέα Εποχή* 260 (2000) 21-27.

2001

Φοίβος Σταυρίδης - Λευτέρης Παπαλεοντίου - Σάββας Παύλου, *Βιβλιογραφία Κυπριακής Λογοτεχνίας (Από τον Λεόντιο Μαχαίρα έως τις μέρες μας)*. Λευκωσία, *Μικροφιλολογικά*, 2001, σελ. 534. Κρτ.: Σ. Κακουριώτης, *Η Αυγή*, 21.3.2002. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, *Η Καθημερινή*, 2.4.2002. Μ. Θεοδοσοπούλου, *Η Εποχή*, 30.6.2002. Δ. Δασκαλόπουλος, *Ύλαντρον* 3 (Νοέμβρ. 2002) 160-164.

«Μικροφιλολογικά στον Γιώργο Π. Σαββίδη», *Με μια πινέζα στην καρδιά. Η κυπριακή εμπειρία του Γ.Π. Σαββίδη*, επιμ. Μ. Σαββίδη, Αθήνα, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού, 2001, σσ. 109-115.

2002

Βιβλιογραφία Κυπριακής Λαϊκής Ποίησης: Φυλλάδες και αυτοτελείς εκδόσεις (1884-1960), Λευκωσία, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2002, σελ. 685. Κρτ.: Α. Παπαλεοντίου, *Ελληνικά* 55.1 (2005) 176-180. Σ. Παύλου, *Νέα Εστία* 1766 (Απρ. 2004) 615-620 [= *Γραμμή Λευκωσία - Αθήνα*, Λευκωσία-Αθήνα 2007, σσ. 28-40].

«Ο κυπριακός Απελευθερωτικός Αγώνας στην αγγλική λογοτεχνία». *Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Η εικόνα της Κύπρου (1878-1960) στη λογοτεχνία*. Σειρά: *Κυπριακά*, τόμος Δ'. Αθήνα, 2002. σ. 157-171.

2003

- «Ένα κείμενο του Γ. Φιλίππου Περίδη για τον Νίκο Νικολαΐδη», *Μικροφιλολογικά* 14 (Φθινόπωρο 2003) 47-48.
«Η εκκλησία Αγίου Λαζάρου Λάρνακας ως κοινωνικός παράγων κατά τον δέκατο ένατο αιώνα», *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 9 (2003) 181-194.

2004

- «Οι επιμέλειες βιβλίων από τον Θεοδόση Νικολάου», *Μικροφιλολογικά* 15 (Άνοιξη 2004) 46.
«Ποδηλασία για τρεις», *Μικροφιλολογικά* 16 (Φθινόπωρο 2004) 53-54.
«Οι βιβλιοθήκες Claude Delaval Cobham, Λουκή Ζ. Περίδη και Δημητρίου Ν. Μαραγκού και η συμβολή τους στην κυπριακή βιβλιογραφία», *Β' Συμπόσιο Βιβλιογραφίας (3 Μαρτίου 2004)*, Λευκωσία, Βιβλιογραφική Εταιρεία Κύπρου, 2004, σσ. 41-47.

2005

- «Αποχαιρετισμός στον Θεοδόση Νικολάου», *Υλαντρον* 6-7 (Χριστούγεννα 2005) 50.
«Ρήγας Κατσελλή, Σάββας Χρίστος, ο αλλιώτικος. Η ζωή και το έργο του, τ. Α', Λαογραφικός Όμιλος Κερύνειας 2004», *Επετηρίδα της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 7 (2005) 343-349.

2006

- «Οι ποιητάρηδες της Κύπρου», *Ο λαϊκός πολιτισμός και η έκφρασή του στη σύγχρονη δημιουργία, Λευκωσία, Ύπηρεσία Ερευνών, Μελετών και Εκδόσεων, Βουλή των Αντιπροσώπων*, 2006, σσ. 23-27.
«R. M. Dawkins και κυπριακή λαϊκή ποίηση», *Μικροφιλολογικά* 20 (Φθινόπωρο 2006) 22-24.

2007

- Σάββας Τσερκεζής, *Ημερολόγιον του βίου μου, αρχόμενον από του 1886*, Λευκωσία, Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, 2007 [επιμ.]. Κρτ.: Λ. Παπαλεοντίου, *Ο Φιλελεύθερος*, 30.3.2008.
«Η αγωνία του ερευνητή - η απόλαυση της προσφοράς», *Ιστοριογραφώντας την Λεμεσό, Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συμποσίου Προφορικής Ιστορίας, Λεμεσός, Δήμος Λεμεσού, Παττίχειο Ιστορικό Αρχείο - Μουσείο & Κέντρο Μελετών*, 2007, σσ. 46-48.
«Οι χριστουγεννιάτικες κάρτες του Θεοδόση Νικολάου - αναγκαία διόρθωση», *Μικροφιλολογικά* 22 (Φθινόπωρο 2007) 64.
«Η Κύπρος στη σάλα του πολιτισμού» [επιφ.] *Ο Φιλελεύθερος*, 11.11.2007.
«Οι παλιές εφημερίδες» [επιφ.], *Ο Φιλελεύθερος*, 16.12.2007.
«Η αυτοκυριακία: Πολιτιστικό περίγραμμα», *Κύπρος: Από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα, Κότινος, 2007, σσ. 606-621.

2008

- [Συνέντευξη του Φ. Στ. στον Χρ. Χρυσάνθου], *Ο Φιλελεύθερος*, 18.1.2008.
«Αυτοβιογραφικές μαρτυρίες» [επιφ.], *Ο Φιλελεύθερος*, 3.2.2008.
«Κάποια ενδεικτικά "έργα ζωής"» [επιφ.], *Ο Φιλελεύθερος*, 6.4.2008.

2010

- «Τάσου Ανδρέου: Λεμεσός, αναδρομή μνήμης», *Ο Φιλελεύθερος*, 2.1.2010.

2011

- «Γ. Κεχαγιόγλου - Λ. Παπαλεοντίου: *Ιστορία της Νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας*» [κρτ.], *Νέα Εποχή* 308 (Άνοιξη 2011) 91-95.

2012

- «Κώστας Λαβίθης, "Αρνησίπατρις"», *Μικροφιλολογικά* 31 (Άνοιξη 2012) 63-64.
«Ποίηση Φοίβου Σταυρίδη», *αρθρολόγηση Γ. Μύαρης, Ακτή* 91 (Καλοκαίρι 2012) 305-320.

ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΛΛΩΝ

- Στέφανος Ζυμπούλακης, «Μια τομή στην ποίηση του Φοίβου Σταυρίδη». *Κυπριακός Λόγος* 41-42 (Σεπτ.-Δεκ. 1975) 398-400.

- Π. Μεράνος, «Ο Κύκλος και η χειρόγραφη ποίηση», *Η Ελευθεροτυπία*, 31.10.1982.
- Γιώργος Κεχαγιώγλου, «Ο πρώτος χρόνος του Κύκλου της Λάρνακας: Όψεις ενός σύγχρονου περιοδικού», *Αντί* 215 (1.10.1982) 42-43· *Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ', Λευκωσία 1987, σσ. 587-590.
- Εύα Κωνσταντινίδου, «Η δύναμη της σωπής. Μια περιδιάβαση στο έργο του Φ. Σταυρίδη», *Νέα Εποχή* 218 (1993) 26-32.
- Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Ο καταξιωμένος ποιητής και λόγιος Φοίβος Σταυρίδης», *Ο Φιλελεύθερος*, 1.2.1999.
- Λάρνακα: *Αναμνήσεις από το χθες. Έκθεση από τη συλλογή Φοίβου Σταυρίδη* [κατάλογος, χ.χ.έ].
- Α. Ζ(ήρας), «Φοίβος Σταυρίδης», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Πατάκης, 2007, σ. 2075.
- Χρ. Αποστολόπουλος, «Φοίβος Σταυρίδης», *Ιστολόγιο «Βλέποντας και γράφοντας»*, 9.3.2012.
- Γ. Κεχαγιώγλου, «Φωτεινό παράδειγμα», *Ο Πολίτης*, 11.3.2012.
- Λ. Παπαλεοντίου, «Υπόδειγμα ήθους», *Ο Φιλελεύθερος*, 11.3.2012.
- Π. Παπαπολυβίου, «Φοίβος Σταυρίδης (1938-2012)», *Ο Φιλελεύθερος*, 17.3.2012.
- Ζ. Ζαννέτος, «Μνήμη Φοίβου Σταυρίδη», *Η Καθημερινή* (Κύπρου), 18.3.2012.
- Ανδρέας Κούνιος, «Φοίβος Σταυρίδης», *Αλήθεια*, 21.3.2012.
- Σ. Παύλου, «Το ιστολόγιο "Η άλλη Κύπρος" του Φοίβου Σταυρίδη», *Ο Φιλελεύθερος*, 24.3.2012.
- Κ. Κατσώνης, «Μνήμη Φοίβου Σταυρίδη (1938-2012)», *Κυπριακή Βιβλιοφιλία* 21 (Άνοιξη 2012) 5-6.
- [Θ. Συμεού], «Φοίβος Σταυρίδης (1938-2012)», *Νέα Εποχή* 312 (Άνοιξη 2012) 4.
- Κλειώ, «Φοίβος Σταυρίδης (1938-2012)», *Avant-Garde* 26 (Σεπτ. 2012) 28.
- Ν. Ορφανίδης, «Για τους ποιητές που έφυγαν», *Ακτή* 92 (Φθινόπωρο 2012) 476, 479-480.

Σημείωση. Η βιβλιογραφία αυτή δεν είναι εξαντλητική. Βασίζεται σε εργασία που έχει καταρτίσει ο Φ. Σταυρίδης· διατηρείται η χρονολογική κατάταξη των δημοσιευμάτων. Αν και έχουν γίνει προσθήκες, λανθάνουν και άλλες δημοσιεύσεις, ιδίως των παλαιότερων χρόνων. Δεν καταγράφονται τα κείμενα που έχουν αναρτηθεί στα ιστολόγια του Φ. Σταυρίδη.

Συντομογραφίες: αναδη(οσίευση), απολ(ογισμός), δγ. (διήγημα), εισ(αγωγή), επιμ(είλια), επιστ(ολή), επιπ(υλλίδα), πμ. (ποίηση), σημ(είωμα), συνέντ(ευξη), χρονογρ(άφημα)

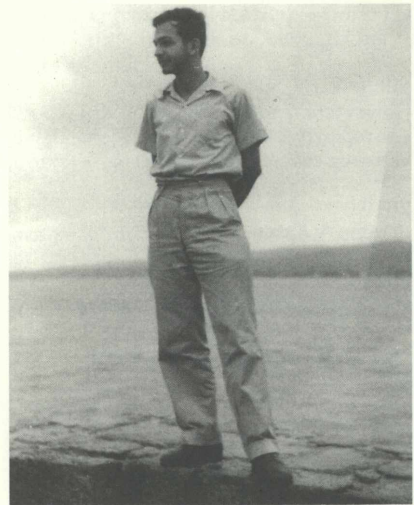
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΦΟΙΒΟΥ ΣΤΑΥΡΙΔΗ (1938-2012)

1938, 4 Οκτωβρίου: Γέννηση στη Λάρνακα. Είναι το πρώτο από πέντε παιδιά του φαρμακοποιού Στέφανου Χ. Σταυρίδη και της δασκάλας Ευανθίας Παπανδρέου (από την Κυθρέα). Ο Στ. Σταυρίδης είχε γεννηθεί στην Αίγυπτο (ο πατέρας του καταγόταν από την Αλάμπρα της Κύπρου και η μητέρα του από τη Χίο), όπου έζησε ως τα 19 του χρόνια.

1956 Αποφοιτά από το Παγκύπριο Εμπορικό Λύκειο Λάρνακας. Στα μαθητικά του χρόνια δημοσιεύει τα πρώτα πεζά του κείμενα στο σχολικό περιοδικό *Μαθητικόν Βήμα* (1955).

1956-1958 Συνεχίζει ανώτερες σπουδές στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυτού με κατεύθυνση τη χημεία. Εδώ δημοσιεύει στα αγγλικά ποιήματα και διηγήματα στα φοιτητικά περιοδικά *International* και *Outlook*. Σε φοιτητικό λογοτεχνικό διαγωνισμό, βραβεύεται το διήγημά του «Ο τέταρτος μάγος».

1958-1960 Διακόπτει τις σπουδές του και επιστρέφει στην Κύπρο, όπου βοηθά τον πατέρα του στο φαρμακείο. Παράλληλα εργάζεται ως ανταποκριτής στις εφημερίδες *Αλήθεια*, *Εθνική*, *Ο Φιλελεύθερος*, ίσως και σε άλλες. Με τα αρχικά του (Φ. Στ. Στ.) υπογράφει ποιήματά του στην *Εθνική*. Τα ίδια χρόνια δημοσιεύει λο-

Σιδώνα, 26.5.1957

γοτεχνικά κείμενά του στα περιοδικά της Λευκωσίας *Times of Cyprus* και *Φιλολογική Κύπρος* και στην εφ. *Νέα Πνοή* (Λάρνακας). Το διήγημά του «Ενώπιος ενώπιω» βραβεύεται από τον Ελληνικό Πνευματικό Όμιλο Κύπρου το 1958.

1961 Παρακάθεται σε κυβερνητικές εξετάσεις και αρχίζει να εργάζεται ως φαρμακοποιός στο Νοσοκομείο Λάρνακας. Αραβωνιάζεται τη Μιράντα Θ. Χατζημάρκου, τραπεζικό υπάλληλο. Από το 1961 κ.ε. δημοσιεύει ποιήματά του στα περιοδικά *Κυπριακά Χρονικά*, *Νέα Εστία* και *Πνευματική Κύπρος*.

1963 Νυμφεύεται τη Μιράντα Θ. Χατζημάρκου. Από τον γάμο αυτό γεννήθηκαν ο Χάρης (1965) και ο Στέφανος (1972).

1966-1971 Σπουδάζει φαρμακευτική στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυτού.

1971-1975 Εργάζεται ως φαρμακοποιός στο Τμήμα Ελέγχου Φαρμάκων (Λευκωσία).

1971-1991 Μέλος της Συμβουλευτικής Επιτροπής Προγραμμάτων του Ρ.Ι.Κ.

1972 Κυκλοφορεί η πρώτη ποιητική συλλογή του (*Ποιήματα*), που περιλαμβάνει ποιήματα της περιόδου 1958-1970 (ή 1959-1972). Τιμάται με το κρατικό βραβείο ποίησης.

1972-1973 Μαζί με τους Α. Χριστοφίδη, Κ. Μόντη, Θ. Νικολάου, Κυρ. Χαραλαμπίδη κ.ά. συμμετέχει σε συγκεντρώσεις στο Ρ.Ι.Κ. για έκδοση λογοτεχνικού περιοδικού. Η προσπάθεια αυτή δεν είχε αποτελέσματα.

1973-1974 Με το ψευδώνυμο Μ. Παλαιός επιμελείται τη σελίδα «Οι τέχνες, εβδομαδιαία πνευματική - καλλιτεχνική ενημέρωση» στην εφ. *Τα Νέα* (Λευκωσίας). Εδώ δημοσιεύει κριτική βιβλίου και παρουσιάζει θέματα από τον κόσμο των γραμμάτων και των τεχνών της Κύπρου, της Ελλάδας και άλλων χωρών.

1975 Γνωρίζει από κοντά τον ποιητή και φιλόλογο Θεοδόση Νικολάου (1930-2004)· ανάμεσά τους αναπτύσσεται στενή φιλία. Τα ίδια χρόνια συνδέεται φιλικά με τον ποιητή Παντελή Μηχανικό (1926-1979). Η απώλειά τους τον πληγώνει βαθιά.

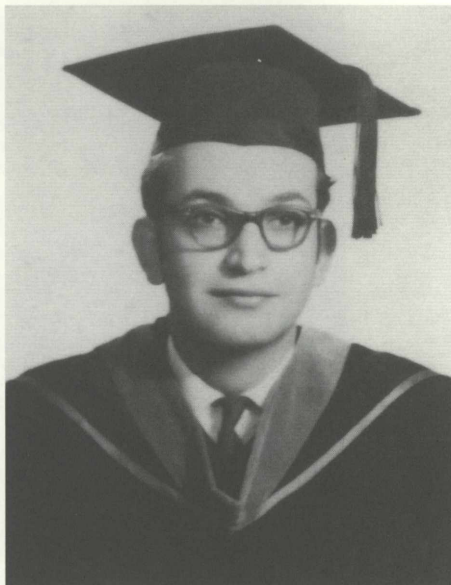
1976-1995 Εργάζεται ως ανεξάρτητος επαγγελματίας· ανοίγει φαρμακείο στη Λάρνακα, το οποίο λειτουργεί συχνά και ως χώρος συνάντησης συγγραφέων και λογίων.

1978 Κυκλοφορεί η δεύτερη ποιητική συλλογή του (*Απομυθοποίηση*) στη σειρά «Τα Τετράδια του Ρήγα» του Αντώνη Μυστακίδη-Μεσεβρινού, με ποιήματα των χρόνων 1972-1977. Διευκρινίζεται ότι «Το βιβλίο αυτό δεν υπόκειται στην κρίση της Επιτροπής των Κρατικών Βραβείων».

1980-1986 Εκδίδει στη Λάρνακα το περιοδικό *Ο Κύκλος*, «διμηνιαία έκδοση τέχνης και προβληματισμού». Εδώ δημοσιεύει ποικίλα κείμενά του, κυρίως μελέτες, σημειώματα, βιβλιοκριτικές, βιβλιογραφίες και μεταφράσεις κυπριακού ενδιαφέροντος. Από τη δεκαετία του 1980 το γκαράζ-βιβλιοθήκη του γίνεται εντευκτήριο για γνωστούς συγγραφείς και πανεπιστημιακούς από την Ελλάδα και την Κύπρο.

Λάρνακα, 8.9.1963

Αποφοίτηση (Βηρυτός, 1971)

1981-1984 Πρόεδρος του Παγκύπριου Φαρμακευτικού Συλλόγου. Σε διαφορετικές εποχές εκλέγεται μέλος της Επιτροπής της Κυπριακής Βιβλιοθήκης, της Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου, της Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών, της Εταιρείας Συγγραφέων (Ελλάδος) και της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών.

1988 Επιμελείται την έκδοση του *Ημερολογίου...* του Σάββα Τσερκέζη (ανατύπωση: 1992· β' έκδοση: 2007).

1989 Επιμελείται την έκδοση διηγημάτων του Γ. Φ. Περίδη *Η τετραλογία των Καιρών*. Εξασκοιούθει να δημοσιεύει μελέτες και άλλα κείμενά του για κυπριακά θέματα (λ.χ. στα περιοδικά *Ακτή*, *Διαβάζω*, *Η Λέξη*, *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής*, *Πνευματική Κύπρος*, *Φιλολογική Κύπρος* κ.α.). Αργότερα συνεργάζεται και με τις εφημερίδες της Λευκωσίας *Ο Πολίτης* και *Ο Φιλελεύθερος*.

1992 Κυκλοφορεί η τρίτη και τελευταία ποιητική συλλογή του (*Τρίτο πρόσωπο*).

1994 Επιμελείται την έκδοση του *Οδοιπορικού Μαυροβουνίου* του Επαμεινώνδα Ι. Φραγκούδη.

1997 κ.ε. Πρωτοστατεί στην έκδοση του περ. *Μικροφιλολογικά*.

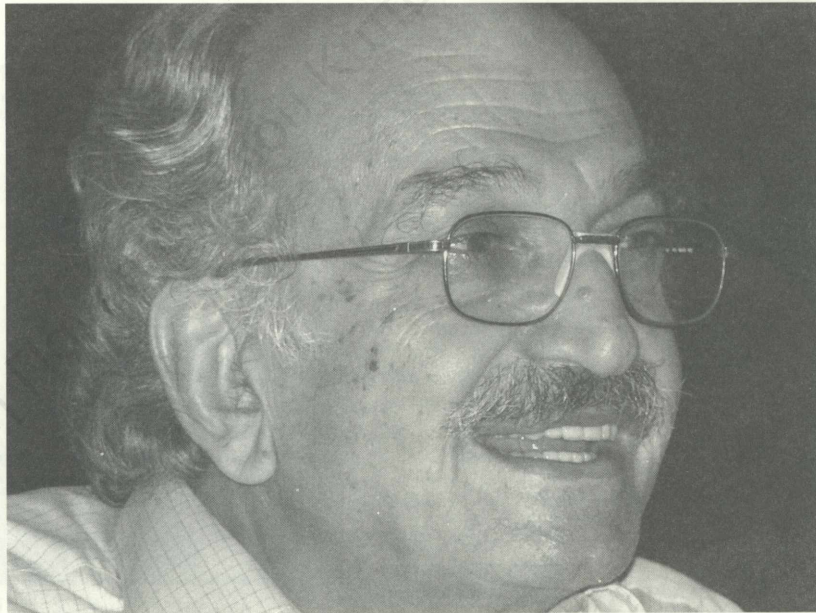
2001 Μαζί με τους Α. Παπαλεοντίου και Σ. Παύλου εκδίδουν τη *Βιβλιογραφία Κυπριακής Λογοτεχνίας* (Από τον Λεόντιο Μαχαίρα έως τις μέρες μας).

2002 Κυκλοφορεί από το Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών η ογκώδης εργασία του *Βιβλιογραφία Κυπριακής Λαϊκής Ποίησης: Φυλλάδες και αυτοτελείς εκδόσεις (1884-1960)*. Για πολλά χρόνια ασχολείται συστηματικά με τη συλλογή εκδόσεων και εντύπων κυπριακού ενδιαφέροντος και οργανώνει ένα πολύ πλούσιο κυπριολογικό αρχείο χειρογράφων και εφήμερου υλικού. Συντάσσει εκτενείς βιβλιογραφίες των περί Κύπρου ξενόγλωσσων εκδόσεων και του κυπριακού Τύπου.

2012, 6 Μαρτίου. Αφήνει την τελευταία του πνοή στο Ογκολογικό Κέντρο της Τράπεζας Κύπρου (Λευκωσία).

Δεκέμβριος 1968

ΑΝΑΦΟΡΕΣ, ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΙ ΛΟΓΟΙ

Για τον Φοίβο Σταυρίδη (η γνωριμία)

Ήταν τα πρώτα δέκα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή. Ένα βράδυ, σε μια εκπομπή πολιτιστικού περιεχομένου στο μοναδικό τότε τηλεοπτικό κανάλι της Κύπρου, οι καλεσμένοι συζητούσαν για τον ρόλο των λεγόμενων «πνευματικών ανθρώπων» στην κοινωνία. Οι πομπώδεις εκφράσεις σε ευρεία χρήση κατά τη διάρκεια της εκπομπής αποκάλυπταν, ταυτόχρονα, τις ναρκισσιστικές διαθέσεις των περισσότερων από τους παρευρισκόμενους.

Ξαφνικά ένας από τους ομιλητές, διοπτροφόρος με μουστάκι, μπήκε δυναμικά στη συζήτηση αμφισβητώντας τον όρο «πνευματικός άνθρωπος», τον οποίον οι υπόλοιποι κατά κόρον χρησιμοποιούσαν στον λόγο τους. Το εύστοχο επιχειρημά του προκάλεσε γενική αμηχανία: «Θέλετε να πείτε ότι οι άνθρωποι διαχωρίζονται σ' αυτούς που διαθέτουν πνεύμα και στους άλλους χωρίς αυτό;»

Εντυπωσιάστηκα από το εύλογο του επιχειρήματος και συγκράτησα το όνομα αυτού του «αιρετικού»: Φοίβος Σταυρίδης.

Ύστερα από πάροδο δεκαετιών είχα την ευκαιρία να συναντήσω τον τηλεοπτικό αμφισβητία εκείνης της μακρινής χρονιά εκπομπής στο οικείο συλλεκτικό περιβάλλον του φίλου Αντωνάκη Χατζηπαναγή. Αφορμή ήταν η ανακάλυψη ενός βιβλιογραφικά άγνωστου βιβλίου, του σχολάρχη Πολύβιου Ι. Κωνσταντινίδη, με τον τίτλο *Ο θησαυρός των Αντικυθήρων*, το οποίο εξεδόθη «εκ του τυπογραφείου της "Φιλοκαλίας"» στη Λάρνακα το 1904. Θυμάμαι ακόμη τον τρόπο με τον οποίο ο Φοίβος κρατούσε το βιβλίο, το βλέμμα του που χάθηκε μέσα στις πυκνοτυπωμένες σελίδες του, τις εξειδικευμένες γνώσεις του, που τις μετέδιδε χωρίς ίχνος επιτήδευσης.

Αργότερα με προσκάλεσε στο σπίτι, στην απέραντη βιβλιοθήκη του, η οποία εξετόπιζε σταδιακά τον οικιακό του εξοπλισμό καταλαμβάνοντας τη θέση του. Με την πάροδο του χρόνου η γνωριμία εξελίχθηκε σε στενή φιλία. Κάθε νεοαποκτηθέν συλλεκτικό βιβλίο μου περνούσε από τη διερευνητική του ματιά. Από «ασήμαντες» για τους πολλούς λεπτομέρειες αντλούσε συμπεράσματα ακριβή για την αξία και τη σημασία του. Η συχνή τηλεφωνική επικοινωνία μας ήταν ταυτόχρονα για μένα αστείρευτη πηγή πληροφοριών. Χαρακτηριστική ήταν η προσφώνησή του: «Καλημέρα τού παιδιού».

Σ' όλες τις συναντήσεις μας στη Λάρνακα ή στη Λεμεσό, η ροή της συζήτησης μετατοπιζόταν συχνά σε ανθρώπους και γεγονότα που κρύβονταν επιμελώς μέσα στις σελίδες των παλαιών βιβλίων. Μαζί του, συμπαραστάτης των αναζητήσεών του, ήταν πάντα η σύζυγός του, η κυρία Μιράντα.

Ο Φοίβος Σταυρίδης, χωρίς να το επιδιώκει, ήταν ο δάσκαλος στο περιβάλλον των φίλων του. Μετέδιδε γενναϊάδωρα τις γνώσεις του χωρίς τη γνωστή κρυψίνια που χαρακτηρίζει πολλούς διανοούμενους (με ή χωρίς εισαγωγικά). Το κυριότερο όμως χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς του ήταν το ήθος: το ήθος ως φυσική διάθεση της ψυχής του, στην οποία δεν υπήρχε ούτε ίχνος υστεροβουλίας για μετά θάνατον ανταμοιβή.

Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Λάρνακας, 25.4.2012

Τάσος Ανδρέου

Αυτό που χάθηκε

Στο σπίτι άφησε τα βιβλία
στη στενή γωνιά ανάσα όπου στοχάστηκε·
πέρασαν μαζί χρόνια καλά.

Με τη στοργή πατέρα που χαϊδεύει τα παιδιά του
μυρίζοντας σαν παθιασμένος αλχημιστής
τη μυστική συνταγή, προσευχή στην αλήθεια.

Τώρα, κάμαρες και διάδρομοι
τραπέζια και καρέκλες που υποτάχτηκαν
ράφια που γόγγυξαν απ' την πολύτιμη σοφία θα
Ξαλαφρώσουν,
θα σπάσουν πόρτες, παράθυρα, θα βγουν απ' το σπίτι
θα ξεχυθούν στους δρόμους
η πόλη θα ζεσταθεί απ' τον ήλιο των στίχων τους
θα τρυγήσουν οι άνθρωποι καρπούς και μέλι
παιδιά θα ερωτευτούν στα περιθώριά τους
κάποιοι θα πάρουν τη νέα σκυτάλη
κι όλοι θα μιλήσουν για τα δώρα που χάρισε
ψηλαφώντας την αγάπη που άφησε πάνω τους.

Για τα δώρα που χάρισε θα μιλήσουν.
Μα για τα λόγια που χάθηκαν
στις κουβέντες που κόπηκαν άδοξα
για τους δρόμους που άλλαξαν ονόματα
για τα σπίτια που χάθηκαν
τους ανθρώπους που πέρασαν αφήνοντας ίχνη στα δέντρα
τους ναυτικούς που ναυάγησαν τα καράβια τους
κι έκαναν σπιτικά τους την προκυμαία
θα μιλήσουν όσοι ένωσαν την ανάσα του
στη γωνιά όπου στοχάστηκε.

Σωκράτης Αντωνιάδης

Φοίβος Σταυρίδης

Στα πολλά θλιβερά μαντάτα που ακούμε τον τελευταίο καιρό, στους πολλούς αποχαιρετισμούς σε πρόσωπα αγαπητά της δημόσιας ή της ιδιωτικής μας σφαίρας (σα να μην έφτανε το τέλος που τίθεται σε μια σειρά υλικές και άυλες παραδοχές της ζωής μας), ένα ακόμα φευγικό ήρθε να πάρει τη δική του θέση «στο μεγάλο βιβλίο του κόσμου», όπως θα έλεγε κι ο αφηγητής στην «Αγέλαστο πέτρα». Έφυγε από τη ζωή πριν από μόλις τρεις ημέρες, αδόκητα για όσους δεν είχαν νέα του τελευταία, ο Φοίβος Σταυρίδης, εξέχουσα φυσιογνωμία των κυπριακών γραμμάτων και πατέρας του εκλεκτού φίλου Χάρη Σταυρίδη. Μια καλπάζουσα ασθένεια, λένε τα νέα, του έκοψε με βιάση το νήμα της ζωής σε μια ηλικία που είχε ακόμα πολλά να προσφέρει σε όλα όσα αγαπούσε αυτός ο άνθρωπος μιας άλλης εποχής, ο απλός, ευγενής και βαθύτατα πολιτισμένος, με όλη τη σημασία της λέξης. Αν όλη η Κύπρος, όπως και αν τη δει κανείς, είναι μια ατέλειωτη σμίξη αντιθέσεων (ενίοτε, ίσως, και αντιφάσεων), ο κύριος Φοίβος, όπως ακόμα και τώρα θέλω να τον σκέφτομαι και να τον φέρνω στο μυαλό μου, ήταν η εφαρμογή αυτού του κανόνα στην πιο γόνιμη, στην πιο γοητευτική του εκδοχή. Βαθύτατα Έλληνας στη συνείδησή του, αλλά ταυτόχρονα αφοσιωμένος λάτρης και μελετητής του γενεθλίου τόπου του, άνθρωπος που είχε προσωπική εμπειρία από την Εγγύς Ανατολή και την έφερε πάντα με τρόπο όμορφο στην ψυχή του, συνδυάζοντάς την γόνιμα με τον ευρωπαϊκό ορθολογισμό, θεραπόντων των θετικών επιστημών (φαρμακοποιός στις σπουδές και στο επάγγελμα) αλλά παντοτινός και ακαταπόνητος εραστής των γραμμάτων και των τεχνών, με αποτελεσματικότητα που θα

Στο σπίτι του Σικελιανού
Δελφοί, 2005

ζήλευαν και οι πιο συστηματικοί φιλόλογοι, με μεράκι που θύμιζε ιστοριοδίφη του 19ου αιώνα, ο Φοίβος Σταυριδής, τον οποίο πρωτοσυνάντησα μερικά χρόνια αφότου είχα γνωρίσει τον Χάρη, συνδέθηκε με μερικές ανεξίτηλες αναμνήσεις από τα ταξίδια μου στην Κύπρο. Δεν ξεχνώ το τραπέζι της Καθαράς Δευτέρας, δυο απανωτές χρονιές, στο απέριττο σπίτι του στη Λάρνακα, που περιλάμβανε εκλεκτές λιχουδιές της γης και της θάλασσας και τελείωνε πάντα υποχρεωτικά με χαλβά Ανατολής, δυσέυρετο στα ελλαδίτικα μέρη μας, μοναδικό στην υφή και τη γεύση. Με πόση συγκίνηση, ένα από εκείνα τα Καθαροδευτέρα, μας είχε πάρει μετά το φαγητό και μας είχε πάει στη βιβλιοθήκη του και μας έβαλε να ακούσουμε τον «Υμνο στην Ελευθερία» στην πλήρη εκτέλεσή του (με όλες τις στροφές τραγουδισμένες από χορωδία), από δίσκο που είχε εξασφαλίσει μετά από μακρά έρευνα στην Αθήνα (πόσοι ξέρουμε άραγε την ύπαρξη αυτής ή κάποιος παρεμφερούς ηχογράφησης; και πόσοι την έχουμε στα σπίτια μας;).

Βιώνοντας και ο ίδιος τον βαθύ δεσμό που υπόγεια ενώνει κάθε Κύπριο με το αθηναϊκό κέντρο του ελληνισμού (δυστυχώς τείνουμε να αντικρίζουμε αυτόν τον δεσμό ή να ανακαλούμε μόνο στις πιο ευτελείς εκδοχές του), διατηρούσε σπίτι στην Αθήνα, σε ένα ήσυχο δρομάκι των Εξαρχείων, και επισκεπτόταν τακτικά την πρωτεύουσα σε αναζήτηση πνευματικής τροφής στα θέατρα και στα βιβλιοπωλεία. Μετά από ένα τέτοιο ταξίδι του θυμάμαι τον φίλο Χάρη να μου εξομολογείται ότι ο πατέρας του είχε δακρύσει βλέποντας στον κινηματογράφο την «Αγέλαστο πέτρα», που και νωρίτερα ανέφερα. Ο πόνος του για τις ρωγμές στην ψυχή του ελληνισμού ήταν ίδιος, είτε αντίκριζε τις γιγάντιες ρεκλάμες του «real estate» σχεδόν σε κάθε σπιθαμή της γενέθλιας γης του, είτε έβλεπε στην οθόνη την ισοπέδωση της μνήμης ή την ιστορική Ελευσίνα. Διέθετε μια τεράστια συλλογή βιβλίων και λοιπού υλικού που αφορούσε την Κύπρο και τη λογοτεχνία της κι ακόμα περισσότερο την πόλη του τη Λάρνακα. Πέρα από το πλούσιο συγγραφικό του έργο είχε μια αξιοπρόσεκτη δραστηριότητα ως εκδότης / επιμελητής περιοδικών εκδόσεων και, τα τελευταία χρόνια, ως διαχειριστής ιστοσελίδων για θέματα της Κύπρου και ειδικότερα της Λάρνακας – μια ματιά σε αυτές δείχνει ότι ήταν δραστήριος στην ενημέρωσή τους μέχρι και λίγες εβδομάδες πριν από τον θάνατό του. Τελευταία φορά τον είχα δει στην Αθήνα – τέλος του 2010 πρέπει να ήταν, στα εγκαίνια μιας έκθεσης στηριγμένης στο δικό του αρχείο, στον φιλόξενο χώρο του Σπιτιού της Κύπρου στην οδό Ηρακλείτου – δεν ξέρω αν αισθανόταν ήδη κοντά τα σημάδια του τέλους, γεγονός είναι ότι στη σύντομη κουβέντα μας έδειχνε να τον απασχολεί πολύ η τύχη της βιβλιοθήκης και του αρχείου του μετά τον θάνατό του, μου εκμυστηρεύτηκε την αγωνία να περιέλθει αυτός ο θησαυρός σε χέρια που θα τον εκτιμήσουν και θα τον αξιοποιήσουν προς όφελος των ερευνητών του μέλλοντος.

Τα αλλόκοτα παιχνίδια της μοίρας θέλησαν να πληροφορηθώ τον θάνατό του προχθές το βράδυ, την ώρα που η τηλεόραση μετέδιδε τον ποδοσφαιρικό αγώνα του ΑΠΟΕΛ ενάντια στη Λιόν. Ήταν μια βραδιά που κι εγώ και πολλοί άλλοι Ελλαδίτες νιώσαμε πολύ κοντά στη Μεγαλόνησο, που καρδιοχτυπήσαμε για αυτό το απίθανο συνονθύλευμα από απόκληρους του ελληνικού πρωταθλήματος και τριτοκλασάτους λατινοαμερικάνους που στα χέρια ενός επίσης απόκληρου από την Ελλάδα προπονητή έχουν γίνει μια ομάδα-σιδηρογροθιά, που δίνει κάθε φορά, με πίστη και λεβεντιά ελληνικότατη, και την τελευταία ικμάδα της ψυχής και τωνσωματικών της δυνάμεων απέναντι σε εμφανώς ανώτερους αντιπάλους κι έχει καταφέρει να φτάσει εκεί από όπου ήδη έχουν αποκλειστεί ζάπλουτες ομάδες με πολλά τρόπαια στο ενεργητικό τους, κάνοντας πράξη το κινήρι του (φαινομενικά) ανέφικτου και δίνοντας μια χαραμάδα ονείρου και πίστης στη χειμαζόμενη και γεμάτη έγνοιες πατρίδα. Η οδύνη για τον χαμό ενός ανθρώπου όπως ο Φοίβος Σταυριδής συνάντησε αναπάντεχα εκείνο το βράδυ ένα χαμόγελο πολύτιμο με ξεχωριστή συμβολική σημασία – ήταν ίσως ένας τρόπος κι αυτός να πουν η Κύπρος κι όλος ο ελληνισμός ένα τελευταίο ευχαριστήριο αντίο σε ένα αληθινά εκλεκτό τέκνο τους.

Ιστολόγιο «Βλέποντας και γράφοντας», 9.3.2012

Χρήστος Αποστολόπουλος

Ο άρχοντας της πόλης μου

Τύχη αγαθή η γνωριμία μου με τον Φοίβο Σταυρίδη. Αφορμή για τη γνωριμία μας ήταν η αναζήτηση κυπριακών σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας της Δημοτικής εκπαίδευσης κατά την αγγλοκρατία, τα οποία θα αποτελούσαν το πρωτογενές υλικό της διδακτορικής έρευνάς μου. Η απογοήτευση ήταν μεγάλη, όταν εντόπισα μόνο ελάχιστους τίτλους στην Κρατική Βιβλιοθήκη και στη Βιβλιοθήκη της Αρχιεπισκοπής Κύπρου. Από την απελπιστική κατάσταση με έβγαλε φίλος - ερευνητής, ο οποίος με παρέπεμψε στον Φοίβο Σταυρίδη. «Ο Φοίβος Σταυρίδης είναι ο κατάλληλος άνθρωπος που θα σε βοηθήσει». Ο φίλος είχε δίκιο· ο Φοίβος Σταυρίδης, όχι μόνο μου εμπιστεύτηκε το πλήθος σχολικών εγχειριδίων που με μόχθο συγκέντρωσε για χρόνια, αλλά μου έδωσε αφειδώς πολύτιμες συμβουλές παραπέμποντάς με σε χρήσιμα βιβλιογραφικά εργαλεία αναζήτησης για την έρευνά μου. Έκτοτε η καταφυγή μου στο πλούσιο αρχείο και στη βιβλιοθήκη του Σταυρίδη ήταν συχνή. Η ανταπόκριση του Φοίβου Σταυρίδη πάντα άμεση, όπως τότε που μου παραχώρησε πλούσιο αρχαικό υλικό για την επιμορφωτική Ημερίδα Τοπικής Ιστορίας που διοργάνωσε η Διεύθυνση Μέσης Εκπαίδευσης.

Από την πρώτη μου γνωριμία με τον Φοίβο ως τον αδόκητο θάνατό του θυμάμαι με αγάπη τις επισκέψεις που έκανα στο σπίτι του στην οδό Κρήτης: Με υποδεχόταν πάντα με χαμόγελο και ακουμπώντας με πατρικά στην πλάτη, μαζί με τη γλυκύτατη σύζυγό του κυρία Μιράντα, για να με εισαγάγει στη συνέχεια στην ιερότητα του σηκού του γραφείου του, έτοιμος να μοιραστεί μαζί μου, με τον ενθουσιασμό και το πάθος που τον χαρακτήριζαν, τις νέες του πνευματικές ενασχολήσεις. Ακόμη και στις δύσκολες στιγμές, ο Σταυρίδης δεν εγκατέλειπε τον πνευματικό στίβο. Θυμάμαι, σε μια επίσκεψή μου στο νοσοκομείο, το πάθος με το οποίο ο Φοίβος Σταυρίδης μιλούσε για το τελευταίο βιβλίο που είχε διαβάσει στο κρεβάτι του πόνου. Ποτέ δεν έφευγα από το βιβλιοπερικλειστο σπίτι του Φοίβου Σταυρίδη χωρίς ένα, τουλάχιστον, βιβλίο στο χέρι, χαρισμένο με αγάπη από αυτόν. Ανείπωτη η χαρά μου, όταν μου χάρισε μια ολόκληρη σειρά του Κύκλου, ενός επικού για τα μεγέθη της Λάρνακας περιοδικού, που άλλο δεν γνώρισε έκτοτε η πόλη.

Για έναν πρόσφυγα, όπως ο γράφων, που αναζητούσε εναγωνίως να μάθει για τον νέο τόπο που τον φιλοξενούσε, δεν υπήρχε πολυτιμότερος οδηγός από τον Φοίβο Σταυρίδη, καθώς ήταν από τους καλύτερους γνώστες της ιστορίας, της αρχαιολογίας και της ανθρωπογεωγραφίας της γενέτειράς του. Τις ζωντανές αφηγήσεις του τις συμπλήρωνε σε αυτό μου το ταξίδι στον χωροχρόνο της Λάρνακας το αντίστοιχο ιστολόγιό του, που επισκεπτόμουν με αγωνία κάθε φορά για τις νέες αναρτήσεις του.

Προσηνής, πράος, αξιοπρεπής, χωρίς να υποβιβάζει ποτέ τη συζήτηση σε μικρότητες, εξέφραζε την ανησυχία του για τα κακώς κείμενα του τόπου, για την αδιαφορία της πολιτείας και των πολιτικών για τα γράμματα και τον πολιτισμό. Ο Φοίβος Σταυρίδης δεν ήταν απλά μια πνευματική προσωπικότητα, αλλά λειτουργούσε διά του έργου και προπάντων διά του βίου του ως ένα πρότυπο ηθικής.

Ο Φοίβος Σταυρίδης ήταν ένας άρχοντας της πόλης του. Η ευγενική του μορφή θα σεργιανά αενάως στα ερείπια του Κιτίου, στο Παγκύπριο Λύκειο, στο παλιό ΓΣΖ και θα καταλήγει στον Άγιο Λάζαρο. Θα πρέπει η πόλη να επιστρέψει ένα μέρος από τις οφειλές της σε έναν άνθρωπο που με τη ζωή και το έργο του την ανέδειξε. Είναι χρέος της Λάρνακας να ανταποδώσει στον εραστή της ελάχιστη από την αγάπη που της χάρισε.

Χρήστος Αργυρού

Μνήμη Φοίβου Σταυρίδη

Γνώρισα «προσωπικά» τον Φοίβο πριν από πενήνταπέντε και πλέον χρόνια σε μια εθνική εκδήλωση στη Λευκωσία. Μου τον σύστησε ο αδερφός μου, ο μακαριστός Χριστόφορος, ο κατοπινός επίσκοπος Τελμησσού, ο οποίος τότε «επιτοφορείτο» απλά Γιαννάκης. Μετά, για δεκαετίες δεν ιδωθήκαμε, λόγω της εγκατάστασής μου στο Λονδίνο. Είχαμε κάποιες επαφές τη δεκαετία του 1980, τότε που έβγαζε το ωραίο περιοδικό Ο Κύκλος. Το 1985, τη Λαμπρή, μετά δεκατεσσάρων χρόνων απουσία, γύρισα στη νήσο για λίγες μέρες και τον επισκέφθηκα στο φαρμακείο του, έναντι του καφενείου «Ακρόπολις», 2-3 ώρες κουβεντιάζοντας. Εκείνες τις μέρες έτυχε να παρεπιδημεί στη Λάρνακα και ο περισπούδαστος Γ. Π. Σαββίδης, που είχε πολύ φιλικές σχέσεις με τον Φοίβο. Με τη δική μου επίσκεψη, του ήρθε, ούτως ειπείν, διπλογύρτι.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι συναντήσεις μας στο Λονδίνο και στην Κύπρο πύκνωσαν κάπως. Συνήθως ερχόταν με τη Μιράντα κι άλλους και μ' έβλεπε στο χωριό μου, την Αναφωτία Λάρνακος. Πήγαινα κι εγώ στο σπίτι τους και μουσικοφρενόμενοι στη βιβλιοθήκη, με αναγνώσεις και ακροάσεις φωνογραφικών δίσκων. Θυμούμαι την απαγγελία εκείνου του καταπληκτικού ποιήματος «Ω, υπερωκεάνειον, τραγουδάς και πλέχεις...».

Η τελευταία φορά που είδα τον Φοίβο ήταν πέρσι (2011), λίγες μέρες «ξώλαμπρα», που ήρθαν με τη Μιράντα και το εγγονάκι τους σ' ένα «απογευματινό τέιον» που πρόσφερα στην παραλία της Λάρνακος, λίγο πιο κάτω από το κάστρο, στο Ατελιέ-Μπουρεκοποιείον της κυρίας Χριστίνας. Την ώρα που με αποχαίρετούσαν, έδωσα και στους τρεις από ένα τριαντάφυλλο.

Παραθέτω σπαράγματα επιστολών μου με σχόλια για δυο βιβλία του Φοίβου, που είχε εκδώσει προ δεκαετιών:

Επιστολή 9ης Μαΐου 1990: «... Ο Τσερκεζής σου είναι ένας Κυπριώτης Βενβενούτο Τσελλίνι (Benvenuto Cellini)... Η Φλωρεντία πριν πεντακόσια χρόνια θα ήταν χιλίες φορές πιο ενδιαφέρουσα από τους τόπους και τις συνθήκες ζωής που περιγράφει ο ήρωάς σου. Αναρωτιέμαι τι θα 'κανε στην τέχνη, αν είχε καλλιτεχνικές επιδιώξεις, αντί αυτής της δίψας για ταξίδια και μεροκάματα.

Τον Τσερκεζή τον διαβάζει η μητέρα μου, 82 ετών, και βρίσκω τις σηματοδούρες της ανάμεσα στις σελίδες σε μεγάλες αποστάσεις από τη μια μέρα στην άλλη. Η μόνη μικρή κριτική μου για τον πεινασμένο, διψασμένο (με πολλών λογίων δίψες) Δον Κιχώτη σου είναι το ότι δεν βρίσκονται στο ημερολόγιό του λεπτομερείς περιγραφές ανθρώπων, τόπων, σπιτιών, ενδυμάτων, κ.λπ. Μερικά κομμάτια του είναι «ξερά» – πήγα, ήρθα, δούλεψα δυο μήνες, έμεινα χωρίς δουλειά τρεις μήνες, πουλήσα παπαγάλους, αρρώστησα... Αλλού, ωστόσο, έχουμε σπουδαίους διαλόγους, περιγραφές καταστάσεων και μαχών, που θα ζήλευε ο καλύτερος πολεμικός ανταποκριτής εφημερίδας. Νομίζω είναι αξιόλογο έργο από κάθε άποψη, όχι απλώς φιλολογικής πλευράς: καλά έκανες και το εξέδωσες. Ο ηρωικός Τσερκεζής βγαίνει σηματοδεδωμένος, σκονισμένος, στραπατσαρισμένος αλλά ολοζώντανος και εφτάφυχος...».

Επιστολή 15ης Σεπτεμβρίου 1992: «Σ' ευχαριστώ που με θυμήθηκες και μου έστειλες το Τρίτο πρόσωπο... Παρά την απαισιοδοξία του «Ακροτελεύτιου», εσύ τύπωσες 18 τεμάχια. Εγώ, τότε, στη δική μου συλλογή του 1958, πρόφτασα όλα κι όλα 11 κομμάτια και τα 'χω κιάλας από πολλού καιρού αποκηρυγμένα, και τα 11. Πολλοί μου είχαν πει ότι απεραντολογούσα. Μάλιστα, ο αείμνηστος ζωγράφος Γ. Πολ. Γεωργίου εκτιμούσε βαθύτατα την πρώτη μετά το εξώφυλλο σελίδα, η οποία ήταν αθώοτερη χιόνος και λευκοτέρα περιστεράς...

Το ποίημα της συλλογής σου που πραγματικά με άγγιξε είναι το «Άδηλο». Από τ' άλλα 17, ξεχώρισα μεμονωμένους στίχους. Όλα τα ποιήματα είναι συμπυκνωμένα, ώστε κάθε στίχος θα μπορούσε να λειτουργήσει ως αυτοτελής, ολοκληρωμένο ποίημα. Ξέρεις την περίπτωση του γάλλου ποιητή που έγραψε μόνο ένα στίχο – όλο το ποιητικό του σενιτε ήταν ένας και μοναδικός στίχος – από όσο θυμούμαι, περίπου έτσι σε πρόχειρη μετάφραση: “Ω σελήνη, ακινητούσα πάνω στο καμπαριό, σαν την τελεία πάνω στο ωτά...” (το λατινικό ωτά βέβαια, το i).

Ο δικός μας ο ποιητής, ο απεραντολόγος Ανθίας, με τις εκατοντάδες χιλιάδες στίχους, έγραψε κι αυτός μόνο ένα «τέλειο» ποίημα, εκείνον τον «Επιλόγο» των Σφυριγμάτων...

Στο Τρίτο πρόσωπο μου άρεσαν οι εξής στίχοι:

1. τράβηξε το λουρί του πεθαμένου λόγου (ο λόγος, Φοίβο, είναι σκύλα ή σκύλος; Μπορεί να 'ναι λεοπαρδαλή).

2. περνούσαν από το περιβόλι του Θεού / ένα γλυκό πρωινό της αγιοσύνης του.

3. Ολόκληρο το ποίημα της Μιράντας μου αρέσει πολύ. Θα προτιμούσα να έλειπε ο φιλολογισμός «τα τρύπια μας όνειρα» δηλαδή το ποίημα να τέλειωνε: «Άφηση αμαρτιών δε δώσαμε / στον πολεοδόμο και στο χωρομέτρη, / δεν ορίσαμε λογιστές».

4. Ανεβαίνει ένα πουλί / σχεδόν δεν μπορώ να το περιγράψω.

5. Για να μη φοβάμαι τις σκιές στα μάτια σου... μεγαλώνω μαζί σου.

6. στηλώνοντας τ' αυτί / σε φτερουγίσματα πουλιών, στο πάτημα των γάτων.

Η έκδοση είναι (και πώς αλλιώς;) φροντισμένη. Το μπλε του εξωφύλλου σαν να μη μου άρεσε και τόσο. Άλλο χρώμα θα προτιμούσα, αλλά ποι; Όλες αυτές τις παρατηρήσεις τις έγραφα πρόχειρα πρόχειρα...».

Θα τελειώσω το παρόν μνημόσυνο μ' έναν όχι και τόσο πένθιμο διάλογό μου με τον Φοίβο. Πάντα με προσαγόρευε με τον τιμητικό τίτλο «παιδίν».

Ηλιάκης: Στο Θεό σου, Φοίβο, ξέρεις τι το αντιλυρικότερον από την εικόνα «ούλα τ' αρνίν εις τον τσοκκόν ο άχαρος επιάσθηκα, αντάν πιαστεί μες στην νομήν»; [B. Μιχαηλίδης, «Η Ανεράδα»]

Φοίβος: Τι σου έφταιξε ο Βασίλης, παιδίν;

Ηλιάκης: Το φόρτε μου είναι οι κατεδαφίσεις – κατεδαφίσεις ποιητών κυρίως. Θέλεις να ισοπεδώσω πάραυτα και τον Καβάφη;

Φοίβος: Όχι, παιδίν! Μας είναι χορταστική η κατολίσθησή σου ώς τον Βασίλη.

Αυτά τα ολίγα. Δεν χρειάζονται πολλά λόγια για τους διαλεχτούς.

Αττώνης Κωνστ. Ηλιάκης

Φοίβος Σταυρίδης – όπως τον γνώρισα

Παρόλο που εργαζόμουνα στη Λάρνακα για αρκετά χρόνια, χρειάστηκε να περάσουν ακόμη δύο χρόνια, αφού πήρα μετάθεση για τη Λευκωσία το 2009, για να με συστήσει στον Φοίβο ο κοινός μας φίλος, γατρός και συγγραφέας, Σωκράτης (Σώτης) Αντωνιάδης. Όλες οι συναντήσεις μας έγιναν στο σπίτι του Φοίβου στην Λάρνακα, τέσσερις ή πέντε το πολύ. Κι όμως ήταν αρκετές για να αναπτυχθεί μια αληθινή φιλία ανάμεσά μας. Βέβαια οι λιγοστές μας συναντήσεις πολλαπλασιάστηκαν με ανταλλαγές ηλεκτρονικών μηνυμάτων και επαφών μέσω του διαδικτύου. Στην αρχή ο Φοίβος άρχιζε τα διαδικτυακά του μηνύματα ακολουθώντας όλους τους τύπους της ευγενικής απόστασης: «Αγαπητέ κύριε Καλοτάρη...». Και του απαντούσα: «Αγαπητέ κύριε Σταυρίδη...». Ώσπου μια μέρα του ανταπάντησα: «Αγαπητέ Φοίβο...».

Ο Φοίβος ήταν ο άνθρωπος που δέχτηκε την κλήση για τη ζωή του πνεύματος από τα γεννοφάσκια του· ο μόνος από την γεννογένειά του, μου φαίνεται· και αφού ο πατέρας του ήταν γνωστός φαρμακοποιός, του έπεσε ο κλήρος να συνεχίσει την οικογενειακή πορεία και να σπουδάσει Φαρμακευτική στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυτού. Μέχρι τα 45 του χρόνια ήταν δημόσιος υπάλληλος στον σχετικό του τομέα, ώσπου μια μέρα είπε στο απόλυτο έτερό του ήμισυ: θα φύγω ή θα πεθάνω. Δεν ήταν η μονοτονία ή η ανάγκη για περιπέτεια που τον σκότωνε· μάλλον με παρέπεμψε, όταν τον ρώτησα σχετικά, σε καταστάσεις όπως αυτές της σπουδαίας ταινίας *Brazil* του Terry Gilliam. Κι έφυγε.

Άνοιξε φαρμακείο εξασφαλίζοντας τον βιοπορισμό του, και μαζί μ' αυτό άνοιξε και τα φτερά του γι' αυτό που αγαπούσε: τη φιλολογία. Ο Φοίβος ήταν ο αληθινός τύπος του διανοούμενου· όπως λέει κάπου και ο διαπρεπής Georges Florovsky για τον ιστορικό αδελφό του και τη γλωσσολόγο αδελφή του: «Ήταν ακαδημαϊκοί, αλλά όχι διανοούμενοι. Είχαν μια ιστορική περιέργεια και ενδιαφέρον για το τι συνέβη, αλλά όχι για το νόημα των πραγμάτων».

Το σπίτι του, όπως πληροφορήθηκα από τον ίδιο, ήταν τόπος συνάθροισης διανοουμένων, ποιητών, φιλολόγων: Από εδώ πέρασαν οι Γ. Π. Σαββίδης, Θεοδόσης Νικολάου, Ανδρέας Χριστοφίδης και τόσοι άλλοι.

Μια φορά μού ανέφερε ότι, μετά από φιλολογικές συζητήσεις και ένα συμπόσιο, «έπιασε» τον Α. Χριστοφίδη να κοιμάται στο καλντερίμι του σπιτιού του – αυτό που συνήθως περιβάλλει τα σπίτια της δεκαετίας του '60, όπως το δικό του. Ο Θ. Νικολάου ήταν στενός του φίλος και κουμπάρος, αλλά ποιος φιλόλογος δεν τον ήξερε από τις εκδόσεις και τα περιοδικά του;

Ο Φοίβος ήταν ο τύπος του διανοουμένου που αγαπούσε την παράδοση του τόπου μας και υπεραγαπούσε ιδίως τη Λάρνακα. Τελευταία προέτρεπε τον Σώτη και άλλους να δημιουργήσουν σχετικό «όμιλο» για την προβολή της. Δεν ήταν δηλαδή ο τύπος του ανθρώπου που είναι κλεισμένος στο καβούκι του, αλλά που επιδίωκε να «εξέλθει του οίκου του» για να συναντήσει ομότεχούς του και να παραγάγει έργο. Από συζητήσεις που είχα μαζί του, θεωρούσε ως κορυφαίους διανοούμενους του τόπου μας τον Α. Χριστοφίδη και τον αρχιμανδρίτη Παύλο (Βενέδικτο) Εγγλεζάκη. Αγαπούσε την ποίηση του Θεοδόση Νικολάου, του Παντελή Μηχανικού και άλλων. «Κοσμοπολίτης» στις αντιλήψεις, αγαπούσε τον Βασίλη Μιχαηλίδη, αλλά τον συνάρπαζε συνάμα και η ανάγνωση των *The Paris Review Interviews*. Αξιοπρόσεκτο ήταν το ευρύ του πνεύμα και η συνετή του σκέψη. Δεν πάθαινε αυτό που συμβαίνει σε πολλούς διανοούμενους: όταν συναντούν μια θεωρία που εξηγεί το Είναι, να θαμπώνονται από αυτή και αμέσως να την ασπάζονται. Γνώριζε δηλαδή την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας. Από την άλλη, οικονομούσε τον εαυτό του αποφεύγοντας τους έτερους σκοπέλους στους οποίους προσκρούουν πολλοί άλλοι: της υπερδραστηριότητας αλλά και της συνεχούς μεταλλαγής και εναλλαγής των αντιλήψεών τους. Από γεννησιμού του ο Φοίβος, ζώντας μέσα στην παράδοση του τόπου του, κατείχε τον πυρήνα της αλήθειας. Πάνω σε αυτόν θεμελίωσε και έκτισε.

Επιτέλους, ένας άνθρωπος πλατύς, ανοιχτός και έξυπνος, που ασχολείτο με τα χειρόγραφα του Κυριαζή, που τα διέσωσε, όπως μας είπε, την τελευταία στιγμή από τα χέρια του εργολάβου κατεδάφισης, αλλά και με τη μικρή αλλά κομψή Ευαγγελική εκκλησία στη Λάρνακα, που κατεδαφίστηκε με τόση βαναυσότητα, όσο και με το τελευταίο βιβλίο μιας Αγγλίδας για την περίοδο της αγγλοκρατίας στην Κύπρο, στο οποίο αναφέρονταν οι συχνές επιδρομές του «εθνικιστή» Δέρβη αντάμα με τον τότε βρετανό διοικητή της Κύπρου στα καταγώγια της Λευκωσίας προς άγραν γυναικών, θέμα για το οποίο μου μίλησε με έντονη δυσφορία λίγους μήνες πριν από τον θάνατό του.

Αυτό που μου έκανε πάντοτε εντύπωση, όταν πήγαινα στο σπίτι του, ήταν η προθυμία της κυρίας Μιράντας να μας φιλέψει με καφέδες και γλυκά αλλά και η ετοιμότητά της να συμβάλει στις συζητήσεις – ένας θηλυκός Φοίβος. Δώρο πιστεύω στον Φοίβο από τον Θεό, για να παραμείνει αυτό που ήταν ή μάλλον για να εφαρμόσει το πρόσταγμα του Νίτσε: «Γίνε αυτό που είσαι».

Κώστας Καλοτάρης

Μια μεγάλη καρδιά

Με τον Φοίβο Σταυρίδη είχα την καλή τύχη να έρθω σε επαφή μετά την Εισβολή του 1974, όταν ο Μυστακίδης εξέδωσε στα «Τετράδια του Ρήγα» ένα δικό του και ένα δικό μου βιβλίο. Στη συνέχεια συνεργάστηκα μαζί του για την έκδοση των *Ποιημάτων* (1982) του Παντελή Μηχανικού από τις εκδόσεις μου (τις «Εκδόσεις Χρυσοπολίτισσα»), όπου και ανακαλύψαμε τα κοινά μας ενδιαφέροντα και κυρίως την αγάπη μας προς την έρευνα και τα βιβλία.

Τον θαύμαζα και υπολόγιζα πολύ τη γνώμη του. Ποτέ δεν μου αρνήθηκε βοήθεια, όταν του τη ζήτησα: διάβαζε κείμενά μου και μου έκανε εύστοχες παρατηρήσεις στα πολλά χειρόγραφα μου που του έστελλα. Η συμβολή του ήταν ιδιαίτερα πολύτιμη στο βιβλίο μου *Κερύνηα - Άνθρωπος / Τόπος*, που όταν εκδόθηκε, έγραψε και λίγα λόγια στο οπισθόφυλλο.

Όταν συναντούσε στις έρευνές του κάτι για την Κερύνεια, μου το κοινοποιούσε είτε με φωτοτυπίες είτε με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Ο ίδιος μάς έφυγε, αλλά τα εξάιρετα ποιήματά του, το υπόλοιπο έργο του και η πλούσια κυπρολογική βιβλιοθήκη του μένουν, όπως μένει η καλοσύνη της μεγάλης του καρδιάς στις καρδιές όσων ευτύχησαν να τον γνωρίσουν.

Η μνήμη του θα τιμηθεί αντάξια, αν ό,τι χάρισε στην κυπριακή γραμματεία γίνει πλατύτερα γνωστό, ειδικά στη νέα γενιά του νησιού μας. Υπάρχει – εκτός από τις εκδόσεις του – αρκετό σκορπισμένο έργο του σε περιοδικά και εφημερίδες, που πρέπει να βιβλιογραφηθεί, να μελετηθεί και να εκδοθεί.

Ρήνα Κατσελλή

Μνήμη Φοίβου Σταυρίδη (1938-2012)

[...] Προσωπικά είχα τη χαρά και τη μεγάλη τύχη να γνωρίσω από κοντά τον Φοίβο Σταυρίδη και να μαθητέψω κοντά του ως μέλος της εκδοτικής ομάδας του περιοδικού *Ο Κύκλος* αλλά και για τη διοργάνωση διάφορων εκδηλώσεων του Δημητρίου Πολιτιστικού Κέντρου Λάρνακας, του Δήμου της πόλης και άλλων πολιτιστικών φορέων, όπως επίσης και στις εκδοτικές δραστηριότητες και πρωτοβουλίες του Δήμου Λάρνακας, όπου συμμετείχε και πρωτοστατούσε για πολλά χρόνια.

Όλοι όσοι τον γνωρίσαμε από κοντά θα θυμόμαστε έναν ευγενικό και γλυκομίλητο άνθρωπο, που διακρινόταν για τη σεμνότητα, την ανιδιοτέλεια, το ήθος και την εντιμότητα, ενώ ταυτόχρονα αγαπούσε με πάθος τη δημοκρατία, παθιαζόταν για το άδικο που συντελέστηκε σε βάρος της πατρίδας μας και εξέφραζε με παρρησία τις θέσεις και τις απόψεις του, πάντα με στοχαστική διάθεση και βαθύ προβληματισμό, χωρίς φόβο αλλά με το πάθος του λογοτέχνη - ερευνητή και του αληθινού πνευματικού ανθρώπου, που οφείλει να είναι πάντα σε εγρήγορση και να διαθέτει την αναγκαία γνώση και ευαισθησία για ό,τι συντελείται γύρω του.

Κυπριακή Βιβλιοφιλία 21 (Ανοιξη 2012) 6

Κώστας Κατσώνης

Φωτεινό παράδειγμα

Ο απρόσμενος θάνατος του Φοίβου Σταυρίδη (1938-2012) στερεί τη Λάρνακα, την Κύπρο και όλον τον ελληνισμό από έναν από τους σημαντικότερους, ανιδιοτελέστερους και ευεργετικότερους λογίους και πνευματικούς της ανθρωπότητας.

Επί δεκαετίες ολόκληρες «ευαίσθητος φαρμακοποιός που διανυκτέρευε» και διημέρευε για το καλό των συμπολιτών του και τη γνώση και απόλαυση όσων τον συντρόφευαν στο φιλολογικό του στέκι, ολιγογράφος αλλά καιρίαι ευαίσθητος και πυκνά δραστήσιος ποιητής, λιτός μα οξυδερκής και στερεότατος κριτικός, εκδότης λογοτεχνικών και αυτοβιογραφικών έργων σημαντικών μορφών του κυπριακού ελληνισμού, και θεμελιωτής και συνεκδότης μοναδικών και πάντα ανώτατου επιπέδου λογοτεχνικών και φιλολογικών περιοδικών, άφθαστος βιβλόφιλος και συλλέκτης, εργατικότητας και ακούραστος βιβλιολογικός μέσος και έξω από την Κύπρο, οργανωτής της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κύπρου και πολλών φορέων και εκδηλώσεων τεχνών και πολιτισμού στην πατρίδα του, την ιδιαίτερη και την ευρύτερη, με μια φράση αγαθή και πάντα αγαθοεργό «πνεύμα του τόπου» του (*genius loci*), ξεχώριζε πάντοτε και για τα σπανιότατα ανθρώπινα χαρίσματά του: την αταλάντευτη πίστη στη δημοκρατία, τον αστόμωτο ζήλο για την ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς και την πρόοδο της Κύπρου, τη θερμή συμπάρασταση στους φίλους του και την πρόθυμη στράτευση σε κάθε δίκαιη υπόθεση, τη φι-

λόξενη ανοιχτοχεριά, την ευγένεια των γραπτών, του λόγου και των τρόπων, την προσήνεια και το λεπτό όσο και καυστικό κάποτε χιούμορ, το απροσποίητο χαμόγελο και τα σπινθηροβόλα έξυπνα μάτια πίσω από τα αχώριστα γυαλιά του.

Ευτύχησε να τον συντροφεύει μια από τις πιο αφοσιωμένες και καλόψυχες συντρόφους, ευτύχησε να δει τα παιδιά του να αναδεικνύονται κορυφές στους τομείς των επιστημών και των γραμμάτων που διάλεξαν τιμώντας και το δικό του παράδειγμα, ευτύχησε ακόμη και να ακούσει το ωραίο μικρό του όνομα να δίνεται ως σφραγίδα δωρεάς σε εγγόνια του. «Πλήρη ημερών» θα τον λέγαμε, λοιπόν, αν δεν ήταν ακόμα τόσο νέος ψυχικά και πνευματικά και αν δεν είχε να δώσει κι άλλα, πάρα πολλά, μέσω της ανεξάντλητης ζωτικής του ορμής.

Ύστερα από τον θάνατο του Θεοδόση Νικολάου και του Γιάννη Κατσούρη μέσα στα λίγα τελευταία χρόνια, το ζωντανό, και αμώранτο ακόμα, άλας στην Κύπρο μειώνεται ακόμη πιο πολύ. Αλλά τέτοιοι θάνατοι δεν είναι μόνο μεγάλες και οδυνηρές απώλειες. Όσο θα μένει ζωντανή η μνήμη του Φοίβου Σταυρίδη και όσο το παράδειγμα της δικής του δουλειάς και προσφοράς θα μένει φωτεινό, «λύχνος φωτίζων το παρόν και το μέλλον», τότε θα δικαιούμαστε να λέμε γι' αυτόν όσα έγραψε κι ο καθαφικός Αχαιός για τους αγωνιστές του ημικατεχόμενου ελληνισμού του καιρού του:

Όταν θα θέλουν οι Κύπριοι να καυχηθούν,
«Τέτοιους βγάζει ο τόπος μας» θα λένε
για σε. Έτσι θαυμάσιος θα 'ναι ο έπαινός σου. –

Γιώργος Κεχαγιόγλου

Φοίβος Σταυρίδης Στιγμές μιας τριαντάχρονης φιλίας

Δεν μπορώ να ανακαλέσω στη μνήμη μου τότε ακριβώς γνωριστήκαμε με τον Φοίβο Σταυρίδη. Θυμούμαι όμως πολύ ζωηρά ότι συναντηθήκαμε και συνδεθήκαμε στενά σε ένα πλωτό συνέδριο που συγκάλεσε το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού επί υπουργίας της Μελίνας Μερκούρη τον Μάιο του 1982 με θέμα «Η Μεσόγειος του πάντα και του σήμερα». Στο συνέδριο είχαν προσκληθεί διάσημα ονόματα της ελληνικής και γαλλικής διανοήσεως και εκπρόσωποι άλλων Μεσογειακών χωρών για να συζητήσουν τα προβλήματα και τις προοπτικές των λαών της Μεσογειακής λεκάνης. Στο συνέδριο μετείχε και η Κύπρος με μια ολιγομελή αντιπροσωπεία, στην οποία θυμούμαι ότι μετείχαν ο Γιάννης Κατσούρης και ο Χριστάκης Γεωργίου – παλιός και αγαπητός μου δάσκαλος της ευρωπαϊκής ιστορίας στο GCE. Επίσης θυμούμαι τον Φοίβο με την Μιράντα. Στην κυπριακή αντιπροσωπεία η Μελίνα είχε συμπεριλάβει κι εμένα, νεοσσο τότε και άρτι εγκατασταθέντα στην Ελλάδα. Είχα γνωρίσει τη Μελίνα ως υπουργό πολιτισμού σε σχέση με τα ζητήματα του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, του οποίου υπήρξε ένθερμη συμπαράστατις. Έτσι χάρη στο προσωπικό ενδιαφέρον της Μελίνας, η Μαίρη κι εγώ προσκληθήκαμε στη λαμπερή εκείνη διοργάνωση, που αναχώρησε από το Φάληρο, συνεδρίασε στην Ύδρα και κατέληξε αργά το βράδυ στο αρχαίο θέατρο της Επιδάουρου όπου δόθηκε συναυλία με την Πέμπτη Συμφωνία του Μπετόβεν. Στην απογευματινή συνεδρία στην Ύδρα έκαναν την εμφάνισή τους ο πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας Francois Mitterand και ο πρωθυπουργός της Ελλάδος Ανδρέας Παπανδρέου. Ομολογώ ότι εκτός από τις εξωτερικές αυτές εντυπώσεις δεν θυμούμαι πολλά ούτε για το αντικείμενο των συζητήσεων ούτε για τα πορίσματα ή τις προτάσεις του συνεδρίου. Αντίθετα διατηρώ πολύ ζωηρή την ανάμνηση της γνωριμίας μου με τον Φοίβο και των συζητήσεών μας. Μας έφεραν πολύ κοντά οι κοινές εκτιμήσεις μας για πολλά ζητήματα, πολιτικά και πνευματικά, της κυπριακής πραγματικότητας.

Από τότε πέρασαν τριάντα χρόνια. Σ' αυτά τα τριάντα χρόνια η φιλία μας με τον Φοίβο

βάθιυνε και πλουτίστηκε. Τον έβλεπα συνήθως κατά τις επισκέψεις μου στην Κύπρο, πυκνότερες στην αρχή της τριακονταετίας, όλο και αραιότερες τα τελευταία χρόνια. Βλεπόμεσταν κάποτε και κατά τις επισκέψεις του Φοίβου και της Μιράντας στην Αθήνα. Θυμούμαι καλύτερα τις συναντήσεις μας στη Λάρνακα, όταν καθόμασταν στο χώρο της βιβλιοθήκης του στο βοηθητικό κτίριο πίσω από το σπίτι της οδού Κρήτης. Συζητούσαμε τα κοινά μας ενδιαφέροντα κυρίως για την πνευματική ιστορία της Κύπρου και πάντα μάθαινα από τον Φοίβο, ιδίως βιβλιογραφικά στοιχεία και πληροφορίες σχετικά με τις κυπριολογικούς περιεχομένου εργασίες που με απασχολούσαν κατά καιρούς.

Όμως πέρα από τη γνώση των βιβλίων, των φυλλαδίων και των περιοδικών, στον Φοίβο οφείλω και κάτι πιο ουσιαστικό, τη γνωριμία ανθρώπων και τόπων της Κύπρου. Οι επισκέψεις μου στη Λάρνακα του Φοίβου με έφεραν σε επαφή με τους πνευματικούς ανθρώπους της πόλης. Του οφείλω τη γνωριμία μου με τον αείμνηστο Θεοδόση Νικολάου, σημαντικό ποιητή και κριτικό στοχαστή, και με τον ιδιαίτερα αγαπητό μου πατέρα Σωφρόνιο Μιχαηλίδη. Με τον τρόπο και τη γραφή του ο καθένας, όπως και ο ίδιος ο Φοίβος με τα ποιήματά του, υπήρξαν για μένα τον απόδημο αυθεντικοί διερμηνευτές εκείνου που προσλάμβανα ως «φωνή πατρίδας».

Στις οφειλές μου στον Φοίβο ανήκουν και κάποιες σημαντικές γνωριμίες μου και με τους τόπους της πατρίδας. Μαζί του πρωτοεπισκεφθήκα το τσιφλίκι της Άρπερας στην Τερσεφάνου για να δω την τοιχογραφία της οικογένειας του δραγομάνου Χριστοφάκη στον ναό του Αγίου Γεωργίου. Για τον Χριστοφάκη είχα κάνει αρχαιακές ανακαλύψεις στη Βενετία, ήδη από την πρώτη ερευνητική μου διαμονή εκεί το 1976, και συνέχισα με τα χρόνια την έρευνα στο Παρίσι και στο Λονδίνο με σκοπό να γράψω τη βιογραφία του. Ο Φοίβος είχε ακούσει πολλά για το ενδιαφέρον μου για το ζήτημα αυτό και πρόθυμα ανταποκρίθηκε στην επιθυμία μου να δω από κοντά την απεικόνιση του ανθρώπου και της οικογένειάς του στην εκκλησία που είχε ιδρύσει για να ευχαριστήσει τον Άγιο Γεώργιο, που τον είχε σώσει από τον κίνδυνο να εξοριστεί από την Κύπρο. Ήταν μια σπάνια πηγή ευφροσύνης η επίσκεψη εκείνη, που με κατέστησε αυτόπτη του πιο συγκεκριμένου υλικού ίχνους που άφησε ο πάντα φευγαλέος για την ιστορική έρευνα άτυχος δραγομάνος.

Σχεδιάζαμε πάντα και μια επίσκεψη στην Κλαυδιά, το χωριό του μονόφθαλμου «Ξυλοφόρου της Κλαυδιάς», όπως τον αποκαλεί ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός, του δολοφόνου δηλαδή του Χριστοφάκη και μελλοντικού τυράννου της Κύπρου Χατζήμπακκή. Το λέγαμε αυτό το σχέδιο σε κάθε μας συνάντηση, όταν ο Φοίβος με ρωτούσε πώς πάει η δουλειά για τον Χριστοφάκη. Δυστυχώς, δεν το πραγματοποιήσαμε και, αν κάποια μέρα πάω στην Κλαυδιά, θα το κάνω πλέον για να συναντηθώ νοερά πάλι με τον Φοίβο.

Με τον Φοίβο επίσης επισκεφθήκαμε για πρώτη φορά τη Μονή του Αγίου Γεωργίου στο Μαυροβούνι, όταν μετά αιώνες εγκατάλειψης ξαναλειτούργησε το παλαιό μοναστήρι στην ωραία τοποθεσία που θυμίζει άσση. Και επίσης, για χάρη των αρχαιολογικών ενδιαφερόντων της Μαίρης Κωνσταντουδάκη, με τον Φοίβο και τη Μιράντα επισκεφθήκαμε τα δύο σημαντικότερα βυζαντινά μνημεία της περιοχής της Λάρνακας, την Αγγελόκτιστη στο Κίτι και τον Άγιο Αντώνιο στα Κελλιά. Η Μαίρη θυμάται πάντα με ευγνωμοσύνη αυτές τις επισκέψεις και ανακαλεί με συγκίνηση τις δικές της οφειλές στην καλωσύνη και την ανοιχτή καρδιά του Φοίβου.

Η φίλια μας με τον Φοίβο πήρε μερικές φορές και πιο συγκεκριμένες μορφές συνεργασίας με τις ποικίλες και καρποφόρες δραστηριότητες που ανέπτυξε στον χώρο της πολιτιστικής δημιουργίας. Το 1986 με κάλεσε να συμμετάσχω στο αφιέρωμα του περιοδικού Ο Κύκλος στον Γιώργο Φιλίππου Πιερίδη. Η πρόσκληση αυτή μου έδωσε την ευκαιρία να οργανώσω και να βάλω σε τάξη τις σχέσεις και τις κρίσεις μου για έναν πραγματικά σημαντικό και σπάνιας σοβαρότητας άνθρωπο, που είχε ποικιλότητα επηρεάσει την πνευματική μου διαμόρφωση από τα παιδικά μου χρόνια. Αργότερα, το 1994, ο Φοίβος είχε την πρωτοβουλία να προσκληθώ από τον Δήμο Λάρνακας να ανοίξω το Α΄ Κιτιακό Συμπόσιο, που είχε ως θέμα τις σχέσεις της Κύπρου με την Επτάνησο. Αυτό υπήρξε μια εξαιρετική ευκαιρία καλύτερης γνωριμίας με τη Λάρνακα, όπου έμεινα δυο τρεις μέρες, με τον πνευματικό της κόσμο και την ιστορική της φυσιογνωμία.

Θυμώμαι πάντα την καλωσύνη και την ευγένεια του δημάρχου Λάρνακας Γεωργίου Λυκούργου κατά την παραμονή μου στην πόλη του. Με την τρίτη σημαντική δραστηριότητα του Φοίβου, την έκδοση του περιοδικού *Μικροφιλολογικά*, δεν έτυχε να συνεργαστώ και με οδύνη αναλογίζομαι ότι η μόνη μου συνεργασία είναι αυτό το κείμενο ανάκλησης των στιγμών της τριαντάχρονης φιλίας μας. (Αναρωτιέμαι αν φτάνει σιγά σιγά η ώρα να επαναλάβω ό,τι λέγει ο Ευγένιος Βούλγαρης στο λυκόφως της ζωής του: «συνομιλώ το πλέον μετά των νεκρών».)

Όπως θα έχει διαπιστώσει ο αναγνώστης αυτών των γραμμών, η φιλία μου με τον Φοίβο, που αναπτύχθηκε και βάθυνε μετά την οριστική εγκατάστασή μου στην Ελλάδα, αποτέλεσε μια ιστορία τόνωσης και αναθέρμανσης των σχέσών μου με τη γενέθλια νήσο, απ' όπου με τα χρόνια μοιραία είχα αρχίσει να απομακρύνομαι. Ο Φοίβος με τη γνώση του, την ευαισθησία του και την αγάπη για τον τόπο ήταν ανάμεσα στους ελάχιστους πνευματικούς ανθρώπους της νησιωτικής κοινωνίας, που κρατούσαν τους δεσμούς μου με την Κύπρο ζωντανούς, με λεπτότητα πάντα και επιμονή. Με αφοπλιστική διαθεσιμότητα ήταν πάντα έτοιμος να συντρέξει όσες επιστημονικές προσπάθειες αφιέρωσα στην κυπριολογική έρευνα από το υστέρημα του χρόνου μου. Στις δυο σημαντικότερες από αυτές, τη σύνταξη της σχολιασμένης κριτικής βιβλιογραφίας *Cyprus* στη World Bibliographical Series (β' έκδοση 1996), την οποία συνεπιμελήθηκα με έναν άλλο ακάματο Λαρνακέα ερευνητή, τον Μάριο Λ. Ευρυβιάδη, και στην πολύχρονη εκπόνηση της *Κυπριακής λογοισύνης*, η βοήθεια του Φοίβου υπήρξε αδιάλειπτη και πάντα αποτελεσματική. Η *Κυπριακή λογοισύνη* βρέθηκε στο επίκεντρο της συζήτησης που είχαμε με τον Φοίβο κατά την τελευταία μας συνάντηση στις 15 Νοεμβρίου του 2011. Συναντηθήκαμε στο άνοιγμα της έκθεσης καλλιτεχνικών εξωφύλλων έργων της κυπριακής λογοτεχνίας από τις συλλογές του, που επιμελήθηκε ο Φοίβος στο Σπίτι της Κύπρου στην Αθήνα με τίτλο «Λογοτεχνία και εικαστική δημιουργία». Ήταν μια πολύ ωραία έκθεση, όπου έβλεπες το συνταίριασμα της λογοτεχνίας με τη ζωγραφική στην κυπριακή καλλιτεχνική δημιουργία. Έμαθα και θυμήθηκα πολλά από την επιλογή που παρουσίασε ο Φοίβος και με ευχαρίστηση η Μαίρη κι εγώ προσέξαμε ότι είχε συμπεριλάβει και την Άλλη εποχή της Μάγδας Κιτρομηλίδου με το υποβλητικό σχέδιο του Τηλέμαχου Κάνθου στο εξώφυλλο. Στη ρύμη της συζήτησής μας, που χωρίς να το καταλάβουμε άρχισε να γίνεται πραγματικά εκ βαθέων, είπα στον Φοίβο ότι, όπως αναλογίζομαι την πορεία της ζωής μου τώρα πια που βρίσκομαι κοντά στο τέλος της σταδιοδρομίας μου, με θλίβει η σκέψη ότι δεν είχα ευκαιρίες να προσφέρω στην Κύπρο όπως και όσο θα ήθελα. Δεν συμφώνησε μαζί μου, λέγοντας ότι και μόνη η εκπόνηση της *Κυπριακής λογοισύνης* θα έπρεπε να μου δίνει ικανοποίηση, γιατί «όλοι στρεφόμαστε προς αυτό το βιβλίο όταν θέλουμε να βεβαιωθούμε για κάτι ή για να βρούμε κάτι που φάχουμε». Του είπα ότι είχα την ελπίδα να μπορέσω μια μέρα να κάνω μια δεύτερη έκδοση, στην οποία να προσθέσω υλικό, προσωπογραφικά λήμματα και πληροφορίες που έχουν προκύψει στη δεκαετία από την αρχική έκδοση (2002). Του άρεσε η σκέψη και με ενθάρρυνε να την πραγματοποιήσω. «Κι εδώ είμαστε για να βοηθήσουμε», συμπλήρωσε. Ήταν, φευ, η τελευταία μας συνάντηση. Σε λιγότερο από τέσσερις μήνες, στις 6 Μαρτίου του 2012, ο Φοίβος μάς άφησε για πάντα, προσθέτοντας μια ακόμη πτυχή στο αίσθημα της απώλειας που σιάζει πια τη σχέση μου με την Κύπρο.

Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

Φοίβος Σταυρίδης (1938-2012)

Πάντα απορούσα για τη χρησιμότητα του *blogging*, αυτού του ευγενούς πνευματικού αθλήματος της εποχής μας. Παλαιότερα, όσες φορές αναζήτησα σχετική ενημέρωση στο διαδίκτυο, συνάντησα σελίδες και ανταλλαγές κειμένων που δεν με έπειθαν ότι είχαν κάποιο λόγο ύπαρξης εκτός από το να «σκοτώνει τον χρόνο του» ο συγγραφέας του και οι άλλοι συμμετέχοντες. Και βέβαια, στην ηλικία που έφθασα, ούτε λόγος να γίνεται για «σκό-

τωμα χρόνου», αφού ό,τι απομένει είναι ιδιαίτέρως πολύτιμο. Σκοπούω λοιπόν να ασχοληθώ σ' αυτή τη σελίδα κυρίως με θέματα που κατά καιρούς με απασχολούν, κυρίως από τον χώρο του βιβλίου (εκδοτικά, βιβλιογραφικά) και με γενικότερο προβληματισμό που απορρέει από αναγνώσεις και βιβλιοφιλικά ερεθίσματα, ευελπιστώντας ότι κάποιους τρίτους επίσης θα ενδιαφέρουν. Ίδωμεν!

Το πιο πάνω κείμενο αποτελεί την παρθενική καταχώριση στο ιστολόγιο «Retalia et alia» (Μάιος 2007). Ο διαχειριστής του ιστολογίου Φοίβος Σταυρίδης, ο οποίος έφυγε από τη ζωή τον περασμένο Μάρτιο, ανέβασε την πρώτη του ανάρτηση σε ηλικία εξήντα εννέα ετών... Μια τέτοια «λεπτομέρεια» στη νήσο Κύπρο δεν περνά απαρατήρητη. Είμαι βέβαιη ότι ακόμη και ο όρος «ιστολόγιο» αποτελεί για πολλούς νεαρούς Κυπρίους εξωτικό φρούτο, πόσο μάλλον για μεγαλύτερους σε ηλικία.

Ο Φ. Σταυρίδης δεν αντιμετώπιζε καμιά φοβία για την τεχνολογία – το μέλλον, αν θέλετε, σε μεταφορικά συμφραζόμενα – γιατί ακριβώς ήταν ένας άνθρωπος που δεν φοβόταν ούτε το παρελθόν. Αντίθετα, η μελέτη του παρελθόντος αποτελούσε για τον ίδιο όχι μόνο αυτοσκοπό, αλλά και στάση ζωής: μιας ζωής, αναπόσπαστο κομμάτι της οποίας ήταν η πίστη κι ο σεβασμός στη γνώση που ορίζεται αποκλειστικά και μόνο από πηγές, στοιχεία και δεδομένα κι όχι από θέσεις, ιδέες και θεωρίες χωρίς αντίκρισμα.

Γεννημένος στη Λάρνακα το 1938, σπούδασε και εργαζόταν ως φαρμακοποιός μέχρι το 1995. Η αγάπη του για τη λογοτεχνία, την ιστορία και τη μελέτη τους, καθώς και η αγάπη του για την Κύπρο και τη γενέτειρά του Λάρνακα ήταν έντονη σε καθετί με το οποίο καταπιανόταν. Εξέδωσε ποιητικές συλλογές, συμμετείχε σε έρευνες, καθώς και εκδόσεις που αφορούν την κυπριακή λογοτεχνία, εξέδωσε μελέτες για την ιστορία της Λάρνακας, υπήρξε εκδότης του περιοδικού τέχνης και προβληματισμού Ο Κύκλος και συνεκδότης του περιοδικού Μικροφιλολογικά, επιμελήθηκε εκδόσεις (βλ. <http://www.ekebi.gr>), και την τελευταία πενταετία της ζωής του διαχειριζόταν τρία στο σύνολο ιστολόγια: «Retalia et alia» (<http://kitieus.wordpress.com>), κείμενα, σχόλια και πληροφορίες βιβλιοφιλικού ή βιβλιογραφικού ενδιαφέροντος: «Λάρνακα, η πόλη του Ζήνωνα» (<http://larnaka.wordpress.com>) και «Η άλλη Κύπρος, μαρτυρίες ανθρώπων και τόπων» (<http://allikypros.wordpress.com>), αρχαιακό υλικό, κείμενα, ανθολογήσεις άλλων κειμένων, πληροφορίες, σχόλια και φωτογραφίες για τη Λάρνακα και την Κύπρο, αντίστοιχα.

Τα ιστολόγια του Φ. Σταυρίδη, με την προβολή αρχαιακού υλικού για την Κύπρο και τη Λάρνακα, ήταν και συνεχίζουν να είναι ιδιαίτερα δημοφιλή ανάμεσα στους αναγνώστες που διψούν (κυριολεκτικά) για την άλλη όψη της κυπριακής ιστορίας: αυτήν που επιμελώς ή αφελώς το εκπαιδευτικό σύστημα και η κυπριακή νοοτροπία αφήνουν στην άκρη.

Σε συνέντευξή του στο Χρ. Χρυσάνθου (Φιλελεύθερος, 18.1.2008) αναφέρει ειδικότερα για το ιστολόγιο «Λάρνακα, η πόλη του Ζήνωνα»: «Η δημιουργία της “ιστοσελίδας” (καλύτερα του “ιστολογίου”) για τη Λάρνακα μου δίνει τη δυνατότητα να δημοσιοποιήσω σταδιακά κάποιο μέρος από το αρχαιακό υλικό που έχω, το οποίο αλλιώς θα παρέμενε κρυμμένο και άχρηστο στο σκοτάδι κάποιας βιβλιοθήκης. Όμως, τότε, ποια χρησιμότητα θα είχε αυτό, πέραν της ικανοποίησης ενός συλλέκτη για την απόκτησή του; Πρέπει να καταλάβουμε ότι, όταν διασώζουμε κάποιο τεκμήριο που βοηθά να γνωρίσουμε πτυχές της ιστορίας ή της ζωής του τόπου, είναι αδικαιολόγητο να το κρύβουμε, σχεδόν τόσο κατακριτέο όσο και η πράξη καταστροφής του».

Η δική μου γνωριμία με το έργο και τα ιστολόγια του Φ. Σταυρίδη μετρά μόλις λίγες εβδομάδες. Αφορμή υπήρξε η ανάθεση εκ μέρους της αρχισυντάκτριας της AG της παρουσίασης του συγκεκριμένου θέματος. Διάβασα κυριολεκτικά ολόκληρο το ιστολόγιο του «Η άλλη Κύπρος...» μέσα σε μια μέρα. Προσωπικά, λάτρεψα και τα τρία ιστολόγια τόσο για τη σημαντικότητα και το ενδιαφέρον των πληροφοριών που παραθέτουν όσο και για τη σπουδαία αλλά ταπεινή προσωπικότητα του δημιουργού τους, η οποία διακρίνεται από τον σεβασμό και την απλότητα με την οποία καταθέτει μαρτυρίες και στοιχεία για τον τόπο του τόσο αγάπησε. Κυρίως όμως για ένα λόγο ξεχώρισα τα ιστολόγια του: Γιατί μου θύμισαν ότι ο τόπος μας δια-

θέτει ιστορία και πολιτισμό κι ότι όποιος υποστηρίζει το αντίθετο είτε έχει στραβώσει από την κυπριακή «πολιτική», που καταστρέφει συνειδήσεις, είτε απλά ζει στην άγνοια. Ευτυχώς για μας, άνθρωποι σαν τον Φοίβο Σταυρίδη μάς κληροδότησαν τα τεκμήριά τους. Εμείς θα τολμήσουμε να τα διασώσουμε και να τα μελετήσουμε;

Avant-Garde 26 (Σεπτ. 2012) 28

Κλειώ

Αναμνήσεις από τον Φοίβο Σταυρίδη

Γνωρίζομαστε από τα νεανικά μας χρόνια. Εις τας συναντήσεις, όταν ζούσα εις την Λάρνακα, μου διάβαζε ποιήματά του. Ήσαν καλογραμμένα, όπως θα έλεγε ο Oscar Wilde. Διελόγιζετο μεταξύ συναισθήματος και ανθρωπίνης αντιδράσεως. Εξελίχθη με το πέρασμα του χρόνου εις έναν ποιητή με αξιώσεις.

Διαχρονικά απέδειξεν ότι δεν ήτο μόνον ένας προικισμένος ποιητής, αλλά και ένας αξιόλογος ερευνητής της κυπριολογίας, με λογοτεχνικές προεκτάσεις. Ενεργούσε με μια μικρή ομάδα ερευνητών γύρω του, με ενθουσιασμό και αγάπη, εις την έκδοση περιοδικών. Πλειστάκις εξέδιδε έργα ξεχασμένων λογίων ή και ημερολόγια απλών ανθρώπων.

Μια ημέρα αποφάσισε να μετατρέψει την αποθήκη του σπιτιού του εις μίαν απέραντη βιβλιοθήκη, όχι μόνον βιβλίων αλλά και χειρογράφων, εφημερίδων, περιοδικών, σπανίων εκδόσεων και φωτογραφιών. Θυμάμαι τις ατέλειωτες ώρες που περνούσαμε εκεί, μιλώντας για θέματα γύρω από την έρευνα μέχρι πρωινών ωρών, θα έλεγα.

Η ίδρυσις της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών το 1989 δεν τον άφησε αδιάφορον. Ήτο ο πρώτος εις τον οποίον διεβίβασα το μήνυμα του τότε πρέσβευς της Ελλάδος μ. Γιάννη Φωτόπουλου – αργότερον εγνώσθη ότι η εισήγησις ήτο της ιστορικού, συμβούλου επί θεμάτων πολιτισμού, δρος Κατερίνας Μπούρα, νυν δε πρέσβευς της Ελλάδος εις Βηρυτόν. Ο Φοίβος ήτο εκ των πρώτων του πυρήνος που προσήρχετο εις τας συναντήσεις μας εις το Garden Café. Πάντα είχε εισηγήσεις και απόψεις.

Εις τις 4 Μαΐου 1989 εξελέγη το α' διοικητικό συμβούλιο της Εταιρείας, με πρόεδρο τον γράφοντα και αντιπρόεδρο τον Γ. Κιτρομηλίδη, γραμματέα τον Γλ. Παπαδούρη – ο οποίος συνεχίζει μέχρι σήμερα – την Μαρία Κοβότσου ταμία, και μέλη του: Σωτηράκη Γεωργιάδη, Φοίβο Σταυρίδη, Αλέξη Θεοδοσιάδη (μη αποδεχθέντα την εκλογήν) και δρα Κατερίνα Μπούρα κατ' εξαίρεσιν λόγω διπλωματικής ιδιότητος.

Λυπάμαι που δεν πληροφορήθηκα εγκαίρως τα του θανάτου του Φοίβου Σταυρίδη, διά να καταθέσω ένα στεφάνι εκτιμήσεως και αγάπης της Εταιρείας. Ας μου συγχωρεθεί. Νοερώς το πράττω τώρα, διά να τιμήσω την μνήμη ενός φίλου, που τον περικοιμούσαν τόσες αρετές. Αιωνία ας είναι η μνήμη του!

Αριστείδης Α. Κουδουνάρης

Πρόεδρος Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών

Φοίβος Σταυρίδης

Επεδίωκα να ασθενώ. Ελαφρώς, εννοείται. Κάνας πονοκέφαλος, κάνας λιγγος, κάνας πυρετός που αντιμετωπίζεται εύκολα και γρήγορα. Με ή χωρίς συνταγή, ανέβαινα την Ερμού, έτρωγα με τα μάτια τις βιτρίνες, χαιρετούσα γνωστούς και αγνώστους και όρμαγα σαν ταύρος στο φαρμακείο του Φοίβου Σταυρίδη. Απέναντι από την Ακρόπολη. Λες και με περίμενε, άφηνε στη μέση τους άλλους και με προσκαλούσε κοντά του.

Τον είχα γνωρίσει μέσω του Λούη Περεντού. Μα δεν ήθελα χάρες. Δεν βιαζόμουνα να φύγω. Βιαζόμουνα να μείνω! Πόσο μου άρεσαν ο τρόπος της ομιλίας του, ο λυρισμός της σκέψης του, η ταπεινότητα της έκφρασής του. Ανακάτευε αρμονικά την πεζότητα με την ποίηση, σηματοδύνοντας με το πλατύ του χαμόγελο όλες τις Μούσες της ιστορίας και της μυθολογίας. Καθόμουνα, λοιπόν, στην καρέκλα και τον άκουγα να μου αραδιάζει ονόματα ποιητών, να μου χαρίζει το περιοδικό που εξέδιδε, να με μωεί σε έναν κόσμο γοητευτικά κομψό και κομψά γοητευτικό.

Στο μεταξύ χτυπούσε τα πλήκτρα της ταμειακής, αντάλλαζε απόψεις με τους ασθενείς, άνοιγε σηματοδεδεμένες σελίδες για να μου χαρίσει το άρωμα των στίχων – δικών του και ξένων. Και, φυσικά, στο τέλος, κι αφού αναλύαμε την κατάσταση των ημερών, έπαιρνα τα φάρμακά μου, έλεγα «αντίο» και έβγαινα στο δρόμο με μια βαθιά καλλιέργεια στην ψυχή.

Πάντως, για χρόνια πολλά έχασα τα βήματά του. Και τώρα που μαθαίνω ότι μάζεψε τις συλλογές του και κάθεται κάτω από μια μουριά στον παράδεισο, ακολουθώ συγκινημένος τα παλιά μου αγνάρια. Τώρα πια μπορώ να εισχωρήσω στις φυλλωσιές της ποίησης – τότε τις έβλεπα από μακριά, όπως κοιτάζει κάποιος στο μουσείο τους πίνακες.

Όμως η Ακρόπολη κομματιάστηκε σε μικρά και καταθλιπτικά μαγαζιά. Οι ταβλαδόροι κούρνιασαν στα σπία τους. Η περιογή ερωτοτροπεί με την ανάπτυξη. Αλλά ένα μόνο πράγμα δεν έφυγε, και ούτε πρόκειται να φύγει. Το πλατύ χαμόγελο του Φοίβου Σταυρίδη. Σαν ήλιος ηλιάτορας...

Αλήθεια, 21.3.2012

Ανδρέας Κούνιος

Επικήδειος Φοίβου Σταυρίδη

Η Λάρνακα σήμερα περιλυπη φελλίζει εξόδιο χαίρε στον σεμνό, στον οραματιστή, στον ευπατρίδη φίλο της Φοίβο Σταυρίδη, καθώς ετοιμάζεται να τον δεχθεί στα σπλάχνα της για το αιώνιο ταξίδι της αθανασίας.

Τα Φοινικόδεντρα, το Κάστρο, οι Καμάρες προπέμπουν με δέος τον γνώριμο και φίλο τους στον κήπο του Θεού και έκθαμβα σωπαίνουν ενωτιζόμενα τα μεγαλυνάρια των αγγέλων και την εναρμόνια δοξολογία των Χερουβεϊμ για τον Φοίβο Σταυρίδη.

Πλημμύρα προσφοράς και συμμετοχής υπήρξε η ζωή του. Μεγάλο και πολυποικίλο το άθροισμα των δραστηριοτήτων του, έσκυψε με ιερή ευλάβεια να μελετήσει, να προστατεύσει την ιστορία της πόλης μας, ώστε εμείς οι επίγονοι να γνωρίσουμε, να κατανοήσουμε τις ρίζες μας, τους θρόλους, τις παραδόσεις μας και να διατηρήσουμε ψηλά το φρόνημα της υπερηφάνειας και της αξιοπρέπειάς μας για τούτο τον τόπο, για τούτα τα Φοινικόδεντρα.

Πηγή πλούτου η εργασία σου, τακτοποιημένη στις τρυφερής καρδιάς σου τις ευαίσθητες χορδές, την δώρισες με περισσή αγάπη στην πόλη σου, ώστε μαζί με το Δήμο της Λάρνακας, το Ίδρυμα Φοίβου Σταυρίδη να γίνει το ερέθισμα, το όραμα, μελωδία και ύμνος δοξαστικός, το βιολί του χρόνου.

Η Λάρνακα σήμερα φτωχαίνει για να πλουτίσει τους ουρανούς. Φτωχαίνει από φιλοπολίδα προσφορά, φτωχαίνει από αρετή και ποιότητα ζωής. Φτωχαίνει, επειδή ένας από τους γνήσιους πνευματικούς ανθρώπους, καύχημα και σέμνωμα της Λάρνακας, φεύγει.

Μακαρίζουμε την οικογένειά σου για την κληρονομιά του ερευνητικού σου έργου που κληροδότησες. Σε προσφωνούμε άξιο τέκνο της Λάρνακας.

Σε κατευοδώνουμε με της γλυκόπνοης αγάπης μας το ύστατο αντίο για ό,τι έδωσες στην πόλη μας, στους ανθρώπους της και στην οικογένειά σου. Αναγγέλλουμε Φιλολογικό Μνημόσυνο στην μνήμη σου.

Ευγνωμονούσα η Λάρνακα συμπάλλει εις το εσαεί ΑΙΩΝΙΑ ΣΟΥ Η ΜΝΗΜΗ, ΦΟΙΒΟ ΣΤΑΥΡΙΔΗ. Αιώνια διανθισμένη με την εκτίμησή μας και αγέραστη θα μείνει για πάντα.

Λάρνακα, 7.3.2012

Ανδρέας Λουρουτζιάτης
Δήμαρχος Λάρνακας

Για τον Φοίβο Σταυρίδη

Δεν θυμάμαι πώς πρωτοσυνάντησα τον Φοίβο Σταυρίδη. Στη δεκαετία του '80 ξεκίνησαν οι συχνές επισκέψεις μου στη Λάρνακα, στην ομάδα του Κύκλου, που άρχιζαν πάντα από το φαρμακείο. Εκεί, ανάμεσα στα φάρμακα και τις συνταγές, υπήρχαν πάνω σ' ένα πάγκο βιβλία, και νομίζω από εκεί είναι που πρωτοδιάβασα τον Λεύκιο Ζαφειρίου και άλλους, ποιητές κυρίως.

Η δεύτερη στάση μετά το φαρμακείο ήταν πάντα η βιβλιοθήκη του Φοίβου. Είχε μετατρέψει το γκαράζ του σπιτιού του σε βιβλιοθήκη, κι εκεί συναντιόμασταν ο Φοίβος, η Μιράντα, ο Θεοδόσης Νικολάου, ο Νίκος Νικολάου, η βασική ομάδα που εξέδιδε το περιοδικό Ο Κύκλος. Εκατοντάδες βιβλία, και μια τεχνολογία άγνωστη τότε σε εμάς, πριν από την εποχή των υπολογιστών – ο Φοίβος ήταν πρωτοπόρος σε αυτά με έναν τρόπο που δεν πολυκαταλάβαινα. Μαγνητοφωνούσε διάφορα, ακούγαμε μουσική, στίχους.

Όταν έρχονταν από την Ελλάδα φίλοι, άνθρωποι των γραμμάτων, χτυπούσε συναγερμός και βρισκόμασταν όλοι στη βιβλιοθήκη για να γνωρίσουμε ή να χαιρετίσουμε παλιούς φίλους.

Τακτικός επισκέπτης ήταν ο Γ. Π. Σαββίδης, που μια δυο φορές τον χρόνο ερχόταν στη Λάρνακα, έμενε συχνά στο ξενοδοχείο Athene, και ξεκινούσαν οι εκδρομές και οι συναντήσεις στου Φοίβου. Η μια επίσκεψη ήταν συνήθως το φθινόπωρο, όταν έβγαιναν τα αμπελοπούλια. Του έπαιρνα πάντα μαρμελάδα από μόσφιλο και αναφωνούσε: «δηλώνω μοσφιλόφιλος!» Συχνά μας διάβαζε διάφορα στη βιβλιοθήκη.

Θυμάμαι ένα βράδυ που μας διάβασε από τα «Εντεψίζικα» που επρόκειτο να εκδώσει μια παραλλαγή του Έρωτόκριτου και της Αρετούσας, που έγραψε ο Σεφέρης με το ψευδώνυμο Μαθιός Πασχάλης:

*Φιδ' ήτανε τό που 'πιασα κ' εστιάχτην να τ' αφήσω,
μη με δαγκώσει τη φτωχιά και κακοθανάτισω...*

Μια άλλη φορά, θυμάμαι, όταν είχε κυκλοφορήσει η ποιητική συλλογή του Θεοδόση Νικολάου *Το σπίτι*, είδαμε ένα λάθος στο τελευταίο ποίημα της συλλογής. Ο Θεοδόσης ήταν για όλους μας ένα υπόδειγμα φιλόλογου, ένα υπόδειγμα ζωής, μας στεναχώρησε όλους πολύ το λάθος και σκεφτόμαστε με ποιο τρόπο να το πούμε στον Θεοδόση, και δεν ξέραμε αν ο ίδιος το είχε προσέξει.

Είχαμε μάλευτεί στη βιβλιοθήκη, κι όταν έφτασε ο Θεοδόσης, κομπιάζοντας και με δυσκολία τού το μολογήσαμε.

– Μα εγώ το έβαλα, είπε ο Θεοδόσης, πρέπει πάντα να υπάρχει κάποιος λάθος, η τελειομανία είναι έργο του διαβόλου.

Οι συναντήσεις στη βιβλιοθήκη τέλειωναν πάντα με έξοδο σε μια ταβέρνα. Στου Πέπη ή στου Ηράκλη. Λίγοι διαλεκτοί μεζέδες, ο Θεοδόσης παράγγελλε κονιάκ απάγωτο κι έβαζε ένα δάκτυλο στο κάθε ποτήρι.

Δεν υπάρχει περίπτωση να φτάσω στον κυκλικό κόμβο έξω από τη Λάρνακα και να μην σκεφτώ τον Φοίβο και τον Θεοδόση. Πόσο λείπουν από τη ζωή μου και πόσο παρόντες όμως είναι την ίδια ώρα!

Νίκη Μαραγκού

Ο διανοούμενος Φοίβος Σταυρίδης

Ο διανοούμενος Φοίβος Σταυρίδης αναδύεται από το σύνολο των δραστηριοτήτων και του συγγραφικού του έργου. Όλα σχετίζονται με τη στοχαστική διάθεση του πολίτη, την δημοκρατική υπευθυνότητα και το συλλεκτικό πάθος του λογίου, τη φιλέρευνη και ευαίσθητη φύση

του ανθρώπου, την κοινωνική και κριτική – την εξόχως ποιητική! – παρέμβαση: Η ολιγαρχική και μεστή τριμερής ποιητική κατάθεση· η επιλογή του να στηρίξει σε δύσκολους καιρούς μετά την τουρκική στρατιωτική εισβολή τη δημοκρατική πατριωτική ανασυγκρότηση στα θέματα πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας γράφοντας κριτική λογοτεχνία στην εφημερίδα *Τα Νέα* (με το ψευδώνυμο Μ. Παλαιός) ή μετέχοντας στην ίδρυση και στελέχωση της Ένωσης Λογοτεχνών Κύπρου (1978), όπως λίγο αργότερα και της Εταιρείας Συγγραφέων (Αθήνα)· η επιμονή στην κυκλοφορία στη Λάρνακα και όχι στο «κέντρο», στη Λευκωσία, ενός εντύπου σημαντικού για τις τοπικές και για τις πανελλήνιες υποθέσεις του πολιτισμού και της λογοτεχνίας ειδικότερα, δηλαδή του περιοδικού *Ο Κύκλος* (1980-1986)· η μελέτη της κυπριακής λογοτεχνίας μα και οι σχετικές με αυτή φιλολογικές επιμέλειες εκδόσεων ή βιβλιογραφικές έρευνες ή/και οι συνεργασίες λογοτεχνικής κριτικής σε ελλαδικά και κυπριακά περιοδικά· η προσεκτική ανασύσταση κεμένων και η εκδοτική επιμέλεια έργων (ιδίως των Π. Μηχανικού, Σ. Τσερκεζή, Επ. Φραγκοϋδή, Α. Μεσεβρινού, Γ. Φ. Πιερίδη, Θ. Νικολάου)· ακόμη, η σύμπραξη στην έκδοση των *Μικροφιλολογικών* και η ώριμη διαδικτυακή παρουσία με τα τρία ιστολόγια. [...]

Γιώργος Κ. Μύαρης

Μικρό αντίδωρο στον Φοίβο

Όταν συλλογίζομαι τον Φοίβο Σταυρίδη, έρχεται στον νου μου η εντύπωση που άφησε στον Σεφέρη ο δικός μας πεζογράφος Νίκος Νικολαΐδης, μετά τη συνάντησή τους στο Κάιρο τα χρόνια του πολέμου: «... Έτσι όπως τον είδα, μου άφησε την εντύπωση ενός “κληρικού του πνεύματος”». Μέσα στην απερίγραπτη ακαταστασία του καιρού μας, υπηρετεί το θεό και προσπαθεί να κρατήσει αναμμένο το καντήλι στο ξωκλήσι που τον έριξε η τύχη...».

Τον φαντάζομαι, λοιπόν, μέσα στην ευρυχωρία του γκαράζ του σπιτιού του στη Λάρνακα (που το μετέτρεψε μεθοδικά σ' ένα άριστα οργανωμένο ιστορικοφιλολογικό αρχείο - βιβλιοθήκη), να σκύβει στα χαρτιά του, να φάχνει, να μελετά, να τακτοποιεί. Εκεί τον συναντούσε μια πλειάδα ντόπιων λογοτεχνών και ερευνητών, καθώς και μερικοί σημαντικοί νεοελληνιστές του ευρύτερου εθνικού χώρου. (Εκεί κατάληγε, για παράδειγμα, ο Γ. Π. Σαββίδης στις επισκέψεις του στην Κύπρο.) Ο Φοίβος δάνειζε απλόχερα σ' όλους ό,τι κι αν του ζητούσαν. Το στήσιμο αυτού του αρχείου - έργου ζωής κι η έκθυμη συνδρομή του στους ομοτέχνους του είναι, βέβαια, σπάνια δείγματα αφοσίωσης στην τέχνη και ευγένειας ψυχής.

Ο Φ. Σταυρίδης έχει πολυδιάστατη παρουσία στα κυπριακά γράμματα. Μεθοδικός καλλιεργητής της αφανούς αλλά σημαντικότητας βιβλιογραφικής επιστήμης, με κορυφαία δείγματα τη *Βιβλιογραφία Κυπριακής Λογοτεχνίας* (2001), έργο συλλογικής δουλειάς (με τους Α. Παπαλεοντίου και Σ. Παύλου), και τη *Βιβλιογραφία κυπριακής λαϊκής ποίησης 1884-1960* (2002). Ιερούργος στον τομέα της φιλολογικής και εκδοτικής επιμέλειας βιβλίων άκρας καλαισθησίας· μεταξύ άλλων πρωτοπαρουσίασε στο πανελλήνιο κοινό τον άγνωστο λαϊκό αφηγητή Σάββα Τσερκεζή (*Ημερολόγιον του βίου μου*, 1988, 2007). Πρωθιερέας της έκδοσης λογοτεχνικών περιοδικών: του υψηλής αισθητικής και λογοτεχνικής στάθμης *Ο Κύκλος* (Λάρνακα, 1980-1986) και του πανελλήνιας εμβέλειας και συμμετοχής *Μικροφιλολογικά* (1997 κ.ε.).

Ο καλλιεργημένος και καλά ζυγισμένος κριτικός του λόγος διαμορφωνόταν οιονεί από περίσσεια μελέτης και γνώσης του κρινομένου. Δεν νόθευε την άποψή του με όποια προκατάληψη, θετική ή αρνητική, αισθητική ή ιδεολογική, και δεν έγραφε ποτέ βεβια-

σμένα ή επιπόλαια. Και μέρος μόνο από όλη αυτή τη δουλειά, ως αξία και μέγεθος, ικανοποιεί, πιστεύω, όλα τα κριτήρια μιας «ζωής κερδισμένης».

Θα σταθώ περισσότερο στην ποίηση του Φ. Σταυρίδη. Με την πρώτη ποιητική συλλογή του (*Ποιήματα*, 1972), αν και λιγότερο σπουδαία από τις δύο επόμενες (*Απομυθοποίηση*, 1978, και *Τρίτο πρόσωπο*, 1992), θα κερδίσει το κρατικό βραβείο ποίησης.

Στα δέκα χρόνια μετά την Εισβολή θα συγκλονιστεί και θα αγανακτήσει για το αναποδογύρισμα του κόσμου του, του κόσμου της Κύπρου, σε τόνους ωστόσο ηπιότερους, χωρίς π.χ. την εκρηκτικότητα του παλαιότερου του Παντελή Μηχανικού και χωρίς τον «βλάσφημο» ποιητικό λόγο του νεότερου του Λεύκιου Ζαφειρίου, του πιο χαρακτηριστικού, ίσως, εκπροσώπου της λεγόμενης «Γενιάς του 1974». Έτσι θα δώσει την πρωτοκαθεδρία, προσώρας, στην αγωνιστική – αντιστασιακή – και άρα πολιτική διάσταση της ποίησης, χωρίς ωστόσο να υποβαθμίσει ή να αδιαφορήσει για την αισθητική αναγκαιότητα. Εδώ ακριβώς θα συναντηθεί με τον Δώρο Λοΐζου· οι στίχοι του τελευταίου από το ποίημα «Ξεχείλισμα»: «Ε, κοπέλλα μου, / εδώ τσακίζουν τα χέρια για ένα όνειρο, / μνουχιζούν για ένα φυλλάδιο, / σπάζουν δόντια για ένα τραγούδι, / εδώ σκοτάνουν για ένα χαμόγελο. / Και συ, ω εσύ / τομάς και μιλάς / για πεταλούδες και πράσινα άλογα;» θα μπορούσαν να διαβαστούν παράλληλα με το ποίημα «Θερμοπύλες» από την *Απομυθοποίηση*: «... Μη φοβηθείς / το λόγο, έστω και τσαλακωμένο, έστω άσκημο / εδώ σκάζει το ρόδι της υπομονής κι εσύ μιλάς για ποίηση; // Λοιπόν, όσο κρατούν τα δόντια, όσο έχουμε νύχια, / κοντά σύνθημα και παρασύνθημα, / κι ορθοί ως το τέλος / να χτενίζομαστε με φαγωμένα νύχια».

Εν ολίγοις ο Φ. Σταυρίδης θα συναιρέσει εδώ την ποιητική με την πολιτική ηθική του, για να διαλεχθεί εμφανώς και γονίμως με τον Μανόλη Αναγνωστάκη, ιδιαίτερα στα ποιήματα «Graffiti», «Επιτύμβιο», «Απολογία», «Αιτιολογικό». Παραθέτω το πρώτο προς επιβεβαίωση: «Για να 'σαι αληθινός μες στον καιρό σου / ρίξε την ποίηση στα σκυλιά. / Από τις λέξεις κράτησε μονάχα / όσες φωτίζουν ως την άκρη της οργής. / Κι αν πούνε πως την ποίηση πρόδωσες / μη φοβηθείς όσο θα λες την αλήθεια. / Αυτός που πνίγεται δεν τραγουδά· / ουρλιάζει».

Ως άνθρωπος ο Φ. Σταυρίδης υπήρξε ολιγόλογος. Ως ποιητής ήταν ολιγογράφος. Ο ποιητικός του λόγος κινείται μονίμως στο εκκρεμές μεταξύ ήχου και σιωπής. Ακόμη, η σιωπή θεματοποιείται πυκνά στην ποίησή του. Σε λιτότητα και πυκνή ποιητική ουσία συναγωνίζεται τους επίσης εξαιρετικά ολιγογράφους ομοτέχνους του Θεοδόση Νικολάου και Ανδρέα Παστελλά. Στο έσχατο ποίημα της τρίτης και τελευταίας συλλογής του, με τον εύγλωττο τίτλο «Ακροτελεύτιο», θα διαπιστώσει με πίκρα σεφερικής ποιότητας και, ίσως, αφετηρίας (πρβλ. τον σεφερικό στίχο: «Η ζωή μας κάθε μέρα λιγосτεύει»): «Ολοένα λιγосτεύουν οι στίχοι / όπως οι επιθυμίες / όπως τα όνειρα / όπως κι οι μέρες μας / με κάθε χτύπο της καρδιάς».

Γενικά, ο Φ. Σταυρίδης υπήρξε ένας κατά κυριολεξία «λογιότατος». Κουβάλησε για δεκαετίες στους ώμους του τη βαριά κληρονομιά μιας κάποτε ανθηρής και πρωτοπόρας πνευματικά Λάρνακας, συνεπικουρούμενος από δύο σημαίνοντες Αμμοχωστιανούς: Τον ποιητή Π. Μηχανικό (στα πρώτα πέντε χρόνια μετά την Εισβολή) και τον ποιητή και δάσκαλο Θ. Νικολάου. Τους τρεις τους χώρισε – ίσως και τους επανένωσε πια – ο θάνατος. Πρώτος αναχώρησε ο Παντελής (1979). Ακολούθησε ο Θεοδόσης (2004) και τέλος, πρόσφατα, ο Φοίβος. Μαζί του πήρε και το τελευταίο αγκωνάρι της πνευματικής Λάρνακας· και ένα ήθος που θα ψάχνουμε για πολύ ανάμεσα σ' όσους άφησε πίσω του.

Κώστας Νικολαΐδης

Μια περιδιάβαση στην Ελευσίνα

Στον Φοίβο άρεσε πολύ να επισκέπτεται την Ελλάδα – συστηματικά μια και δυο φορές τον χρόνο. Τα καλοκαίρια τον γοήτευαν τα νησιά μέσα στο φως, ιδιαίτερα τα μοναδικά νησιά με τους «έρημους ταρσανάδες» και «τα πόσιμα γαλάζια ηφαιστεια» στο «ανθισμένο» Αιγαίο πέλαγος.

*Μες του Αιγαίου τα νησιά / αγγέλοι φτερουγίζουν
και μέσα στο φτερούγισμα / τριαντάφυλλα σκορπίζουν.*

Κάθε χρόνο επισκεπτόταν με τη γυναίκα του και πολλές φορές και με φίλους από ένα νέο νησί, προσδοκώντας να προφτάσει να δει τα περισσότερα. Σε μεγάλο βαθμό το πέτυχε.

Στα χειμωνιάτικα ταξίδια του τα ενδιαφέροντα άλλαζαν και τότε είχαμε την ευκαιρία να επισκεφτούμε μαζί αρχαιολογικούς χώρους. Τα «σπασμένα μάρμαρα και οι κολόνες οι τραγικές» μέσα στο λυρικό ελληνικό τοπίο τον συγκινούσαν. Αυτές οι περιηγήσεις στα συντρίμια του αρχαίου κόσμου μάς έδιναν την αφορμή όχι μόνο να «επικοινωνούμε» με τον κόσμο αυτό συζητώντας για τα σχετικά μυθολογικά, αρχαιολογικά και ιστορικά θέματα, αλλά και να αναφερόμαστε στη μεγάλη αρχαία και νεοελληνική ποίηση, τη μουσική και την αδιάσπαστη συνέχεια των παραδόσεων στην Ελλάδα και στην Κύπρο – ό,τι πολυτιμότερο έχει ο ελληνισμός που τον ενώνει απανταχού της γης – «το μεγάλο μας καμάρι και το στήριγμά μας».

Θυμούμαστε μια συγκινητική εμπειρία σ' ένα από τα ταξίδια μας στην Κύπρο. Ένα μεσημέρι, περνούσαμε με τον Φοίβο και άλλους φίλους έξω από την παλιά εκκλησία της Φανερωμένης στη Λευκωσία, όταν ακούσαμε απ' τ' ανοικτά παράθυρα παιδιά να τραγουδούν. Κοντοσταθήκαμε και διαπιστώσαμε πως μάθαιναν τον *Ερωτόκριτο*. «Εδώ είναι το σχολείο για τα παιδιά των οικονομικών μεταναστών», μας εξήγησε ο καλός φίλος από τη Λευκωσία που ήταν μαζί μας, «και μαθαίνουν και ελληνικά δημοτικά τραγούδια». Η συγκινητική φροντίδα για τη διαφύλαξη της παράδοσης.

Με τον Χρήστο Παπάζογλου
Αρχαιολογικό Μουσείο Ελευσίνας (2008)

Πριν κάμποσα χρόνια, ο Φοίβος είχε δει την πολύ αξιόλογη ταινία του Φίλιππου Κουτσαφτή, «Αγέλαστος πέτρα», τον είχε συγκινήσει η ευαισθησία της και ήθελε πολύ να επισκεφτούμε την Ελευσίνα και το Ιερό της Δήμητρας και της Περσεφόνης. Μια ηλιόλουστη χειμωνιάτικη Κυριακή, τρεις φίλοι με τις γυναίκες μας ξεκινήσαμε «για το προσκύνημα τούτο». Το μυθολογικό πλαίσιο ήταν γνωστό από τον ομηρικό ύμνο, και ο Φοίβος είχε σχηματίσει μιαν εικόνα στο μυαλό του για το Ιερό και τη λατρεία που είχε να κάνει με τη ζωή και τον θάνατο. Ωστόσο, η ολοσχερής καταστροφή αυτού του άλλοτε περιλαμπρου Ιερού από το μένος και τον φανατισμό της νέας θρησκείας, καθώς και από άλλες, κάθε λογής επιδρομές και καταστροφές, του προξένησαν μεγάλη στενοχώρια και τον έβαλαν σε σκέψεις. Θυμηθήκαμε το άλλο περιλάλητο αρχαίο Ιερό της Αφροδίτης, στην Πάφο, που είχε την ίδια μοίρα. Όμως, και στις δύο περιπτώσεις, «οι χειρονομίες της λατρείας» δεν χάθηκαν – αντίθετα, αφομοιώθηκαν και διατηρήθηκαν μέχρι τις ημέρες μας.

Στο λιθόστρωτο δρόμο προς το *Τελεστήριο* μέσα στο Ιερό, η «Αγέλαστος Πέτρα» όπου η απορροφανή θεά Δήμητρα κάθισε, όπως λέει η παράδοση, θλιμμένη να θρηνησει τη χαμένη της κόρη, τον απο-

γότηυσε. Αλλιώς την είχε φανταστεί: δεν πίστευε πως τούτη εδώ η ταπεινή χαμηλή μικρή πέτρα, κάτω απ' την αγριελιά, ήταν η μυθική «Αγέλαστος Πέτρα» της παράδοσης και της φαντασίας του. Τη φωτογράφησε από πολλές πλευρές – ίσως θέλοντας με διαφορετική οπτική να της προσδώσει μεγαλύτερο μέγεθος – και αργότερα μας έστειλε τις φωτογραφίες.

Μέσα στα ερείπια του Τελεστηρίου, μπροστά στα υπολείμματα της πύλης του Άδουτου, ήρθε μια ευχάριστη έκπληξη. Από την πύλη αυτή, μέσα στο κατασκότεινο Τελεστήριο, γινόταν η συμβολική επιφάνεια της Περσεφόνης με τη μορφή μιας εκτυφλωτικής φωτιάς που καταύγαζε όλο το κτίριο. Αυτή η επιφάνεια της θεάς του κάτω κόσμου ήταν η υπόσχεση της ανάστασης, της αιώνιας ζωής μέσα στο θάνατο. Ένας γνωστός θρησκευολόγος έχει παρατηρήσει μια συγγένεια ανάμεσα σ' αυτήν την τελετουργία της φωτιάς και την εμφάνιση του φωτός της Ανάστασης στην Ορθόδοξη Λειτουργία, μέσα στην σκοτεινή εκκλησιά. Η συνέχεια της λατρείας εξέπληξε τον Φοίβο. Αναζητήσαμε άλλες αντιστοιχίες συνέχειας της λατρείας με την Παναγιά Γαλαταρκώτισσα και την Παναγιά Αφροδίτισσα στην Πάφο. Οι ιέρειες στο Ιερό της Ελευσίνας αποκαλούνταν Παναγίες.

Σταθήκαμε σε πολλές άλλες λεπτομέρειες στο Ιερό. Αργότερα, στο αρχαιολογικό Μουσείο, του προξένησαν μεγάλη χαρά ένα πρωτότυπο ακέφαλο και ακρωτηριασμένο άγαλμα μεγάλης τέχνης της θεάς Δήμητρας, του Αγοράκριτου, καθώς και η χαριτωμένη «Φεύγουσα Κόρη».

Ύστερα από πολλές ώρες περιδιάβασης και περισυλλογής στο Ιερό της αρχαίας λατρείας της ζωής και του θανάτου, η συζήτηση συνεχίστηκε σε παραλιακή ψαροταβέρνα στην Ελευσίνα. Πυρίσαμε στην Αθήνα αργά το απόγευμα. Η επίσκεψη στο Ιερό μάς έδωσε περισσότερα από όσα προσδοκούσαμε.

Περσέφασσα και φίλα / Δαμάτηρ θεά, / πάντων ἄνασσα

Περσεφόνη και αγαπημένη / θεά Δήμητρα / Παντάνασσα, όπως τραγουδούσε ο Ευριπίδης.

Φοίβε, καλέ μας φίλε, «ο ὕπνος σε τύλιξε, σαν ένα δέντρο, με πράσινα φύλλα». «Η μνήμη όπου και να την αγγίξεις πονεί».

Θα θυμούμαστε με συγκίνηση τη φιλία σου, την αρχοντιά σου, τις πολλές αρετές σου, την καλλιέργειά σου και τη βαθιά αγάπη και αφοσίωσή σου στον ελληνικό πολιτισμό.

Εμείς που ξεκινήσαμε για το προσκύνημα τούτο

κοιτάξαμε τα σπασμένα αγάλματα

ξεχαστήκαμε και είπαμε πως δεν χάνεται η ζωή τόσο εύκολα

πως έχει ο θάνατος δρόμους ανεξερεύνητους

και μια δική του δικαιοσύνη.

Γιώργος Δ. Παναγιώτου - Χρήστος Παπάζογλου

Υπόδειγμα ήθους

Δεν είναι σχήμα λόγου ούτε υπερβολή να πούμε ότι η Κύπρος είναι πια πολύ φτωχή σε πνευματικούς ανθρώπους, από τη στιγμή που έφυγαν και ο Θεοδόσης Νικολάου (1930-2004), ο Γιάννης Κατσούρης (1935-2010) και ο Φοίβος Σταυρίδης (1938-2012). Διερωτώμαι αν είναι τυχαίο το γεγονός ότι κανένας από τους τρεις ξεχωριστούς αυτούς ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών δεν έχει τιμηθεί με το αντίστοιχο «Αριστείο» της κυπριακής πολιτείας. Μήπως γιατί αυτοί δεν είχαν διαπρέψει στις κοινωνικές σχέσεις και συναλλαγές;

Αναγνωρίζουμε ότι ο Φοίβος Σταυρίδης ήταν και παραμένει αξιόλογος ποιητής, ερασιτέχνης φιλόλογος («ερασιτέχνης» με την αρχική σημασία του όρου), δεινός βιβλιόφιλος και συλλέκτης, ενημερωμένος λόγιος και βιβλιογράφος, αφοσιωμένος ερευνητής και μελετητής, εύστοχος κριτικός και προσεχτικός αναγνώστης, απαιτητικός εκδότης περιοδικών, κτλ. Όλα αυτά, όμως, αποκτούσαν νόημα και σχήμα, καθώς συνενώνονταν στο πρόσωπο ενός γλυκομίλητου, ευαίσθητου, διακριτικού αλλά και παθιασμένου ανθρώπου, που ήταν πάντα πρόθυμος να βοηθήσει

κάθε νέο ερευνητή, που διψούσε να αναδείξει την κυπριακή γραμματεία (χωρίς να περιχαράκωνεται σε κενά σχήματα και σε στείρες ιδεοληψίες) και, το σημαντικότερο, που μας πρόσφερε απλόχερα μαθήματα ήθους, ανιδιοτέλειας και αξιοπρέπειας.

Ο Φοίβος Σταυρίδης εμφανίστηκε επίσημα στα γράμματα το 1972 με την ποιητική συλλογή *Ποιήματα*, για να ακολουθήσουν άλλες δυο ποιητικές συλλογές του στα επόμενα είκοσι χρόνια: *Απομωθοποίηση* (1978), *Τρίτο πρόσωπο* (1992). «Γαλήνια οικονομημένο ξεκαθάρισμα ωριμότητας» χαρακτήρισε ο Γ. Π. Σαββίδης το τελευταίο βιβλίο του. Βέβαια, ο «λογιότατος φαρμακοποιός» είχε διευρύνει τα ενδιαφέροντά του κατά τη δεκαετία του 1980, όταν εξέδωσε το καλό περιοδικό *Ο Κύκλος* (1980-1986), με το οποίο απέβλεπε να προαγάγει κυρίως την έρευνα και τη μελέτη γύρω από θέματα του κυπριακού χώρου. Δέκα χρόνια ύστερα από τη διακοπή του *Κύκλου*, ο ίδιος υπήρξε ο εμπνευστής και ενορχηστρωτής ενός δεύτερου φιλολογικού περιοδικού (*Μικρο-φιλολογικά*, 1997 κ.ε.).

Δεν υπάρχει εδώ περιθώριο να αναφερθούμε σε βασικά δημοσιεύματα του Φοίβου Σταυρίδη. Όμως αξίζει να μνημονευθούν τρεις τουλάχιστον ερευνητικές εργασίες του: το *Ημερολόγιον του βίου μου του Σάββα Τσερκεζή* (1988, 2007), η ογκωδέστατη *Βιβλιογραφία κυπριακής λαϊκής ποίησης* (2002), αλλά και η πολύ μεγάλη συμβολή του στην κατάρτιση της *Βιβλιογραφίας κυπριακής λογοτεχνίας* (2001).

Είναι πολύ δύσκολο να σκιαγραφηθούν μέσα σε λίγες αράδες το πρόσωπο και η ευγενική φυσιογνωμία ενός ξεχωριστού πνευματικού ανθρώπου, που συνδέθηκε με στενή φιλία με τον Παντελή Μηχανικό και με τον Θεοδόση Νικολάου. Επανειλημμένα μιλούσε για το μεγάλο κενό που του άφησε η απουσία και των δύο· πολλές φορές έλεγε ότι του ήταν πολύ επώδυνο να αγχίζει τα χαρτιά τους, τις επιστολές ή άλλα ιδιόχειρα κείμενά τους, τα οποία φύλαγε με αγάπη και ευλάβεια στο αρχείο του.

Από το φιλολογικό στέκι του Φοίβου Σταυρίδη έχουν περάσει δεκάδες και εκατοντάδες συγγραφείς, νέοι ερευνητές, καταξιωμένοι μελετητές και πανεπιστημιακοί, όπως οι Γ. Π. Σαββίδης, Νάσος Βαγενάς, Γιώργος Κεχαγιόγλου κ.ά. Ο καθένας έχει να πει τα καλύτερα λόγια για το ήθος και την ευγένεια του φιλόξενου οικοδεσπότη, για τη σεμνή και διακριτική παρουσία της συντρόφου του.

Τους τελευταίους μήνες, ακόμα και τις τελευταίες μέρες της ζωής του, ο Φοίβος Σταυρίδης είχε μια μεγάλη έγνοια: να αφήσει κάπου το αρχείο και την πλουσιότατη βιβλιοθήκη του, ώστε να είναι προσιτά σε κάθε ερευνητή. Αφού χτύπησε διάφορες πόρτες χωρίς να εισακουστεί, τελικά ο Δήμος Λάρνακας ανέλαβε να οργανώσει ένα λειτουργικό Ίδρυμα Φοίβου Σταυρίδη στη γενέθλια πόλη του συγγραφέα. Ευχόμαστε η προσπάθεια αυτή να ευοδωθεί.

Ας κλείσουμε τη σύντομη αυτή αναφορά στον Φοίβο Σταυρίδη με το ποίημά του «Ακροτελεύτιο», με το οποίο ολοκληρώνεται η τρίτη και τελευταία συλλογή του. Θα έλεγε κανείς ότι με το ευσύνοπτο αυτό ποίημα προμηνύονται ή σφραγίζονται η ποιητική σιωπή της τελευταίας εικοσαετίας, η συρρίκνωση πόθων και οραμάτων, όπως και το ξόδεμα των σωματικών αντοχών στην επέλαση του αδίσταχτου χρόνου:

«Ολοένα λιγροστεύουν οι στίχοι / όπως οι επιθυμίες / όπως τα όνειρα / όπως κι οι μέρες μας / με κάθε χτύπο της καρδιάς».

Ο Φιλελεύθερος, 11.3.2012

Λευτέρης Παπαλεοντίου

Φοίβος Σταυρίδης – Ανυποψίαστα σωστός

Από τις αρχές του '70 είχα ξεχωρίσει τον Φοίβο Σταυρίδη ανάμεσα στους δραστήριους ανθρώπους της πόλης του Ζήνωνα. Με την εγκατάστασή μου στη Λάρνακα αναζήτησα τα άτομα εκείνα που είχαμε κοινά ενδιαφέροντα και μπορώ να πω οράματα. Στεγνά χρόνια, με την εσωτερική πολιτική ανωμαλία, το πραξικόπημα και την Τουρκική εισβολή που ακολούθησε.

Η διαφορά ηλικίας δέκα χρόνων που είχαμε δεν ήταν εμπόδιο να αναπτυχθεί μια φιλία που κράτησε μέχρι τη φυγή του. Πήρα πολλά και έμαθα να καταλαβαίνω τις εμμονές του σε θέματα ποιότητας και ακρίβειας. Μου πήρε χρόνια να κατανοήσω τον χαρακτήρα αυτού του ανθρώπου που, ενώ μπορούσε πολλά, η ταπεινοφροσύνη του δεν του επέτρεπε να τα φέρει στην επιφάνεια και να διεκδικήσει δάφνες. Σπάνια μιλούσε για τη δική του ποίηση, και αρκετές φορές αρνήθηκε τιμητικές εκδηλώσεις για το άτομό του.

Όλοι τον ξέρανε σαν ένα μελίχιο φαρμακοποιό, που φρόντιζε να έχει στον πάγκο του καταστήματός του βιβλία κυπρίων, κυρίως, συγγραφέων για να τους βοηθά στην πώλησή τους. Οι συζητήσεις στα κατάρτημά του ήταν κάθε άλλο παρά επαγγελματικές. Ήταν ενήμερος για το καθετί. Πολλοί ήταν οι επισκέπτες που ζητούσαν πληροφορίες, γνώμη και συμβουλή από τον Φοίβο, που ήταν πάντα πρόθυμος να δώσει τα φώτα του. Τις βασικές διορθώσεις στην τελευταία ποιητική μου συλλογή, που είναι αφιερωμένη στη μνήμη του, ο ίδιος τις έκανε.

Στις προσπάθειές του για την προώθηση της κυπριακής λογοτεχνίας και γενικά του πολιτισμού, μας μάζευε τους φίλους του πάντα με αγάπη, κι ας έκανε εκείνος την πολλή δουλειά. Μια τέτοια περίπτωση ήταν και η έκδοση του περιοδικού *Ο Κύκλος* (1980-86), αφού σήκωνε στους ώμους του όλο το βάρος της ετοιμασίας και της διεκπεραίωσής του.

Πολλές φορές μού γνώρισε αξιόλογους ανθρώπους, Κύπριους και κυρίως Ελλαδίτες. Ήθελε πάντα να δημιουργεί σχέσεις που θα βοηθούσαν στην προώθηση του κυπριακού πολιτισμού. Είναι σε όλοιο γνωστό ότι για όλα αυτά η ιδιοτέλεια ήταν κάτι άγνωστο στον ίδιο και στην οικογένειά του.

Το εντευκτήριό του στην οδό Κρήτης 7 ήταν ανοιχτό για όλους. Άπειρες φορές, ακόμη κι άγνωστοι φοιτητές, καθηγητές, μελετητές, του χτύπησαν την πόρτα για ενημέρωση και βοήθεια. Είχε τον τρόπο του να δίνει στον καθένα ξεχωριστά τα απαραίτητα εφόδια για να μπορεί να ετοιμάσει μια μελέτη ή μια παρουσίαση.

Από πολύ νωρίς είχε ζυμωθεί με τη νέα τεχνολογία και μόνος του μελετούσε και έβρισκε λύσεις που τον βοηθούσαν να ενημερώνεται, να καταγράφει και να ταξινομεί το αρχείο του. Στον τομέα της βιβλιογραφίας πρόσφερε πολλά, με αποκορύφωμα την έκδοση της *Βιβλιογραφίας της Κυπριακής Λογοτεχνίας*, που εξέδωσε με τον Λευτέρη Παπαλεοντίου και τον Σάββα Παύλου το 2001. Μεγάλο μέρος του αρχείου του το έχει ο ίδιος μηχανογραφήσει.

Πολλά από τα πιο πάνω είναι και γνωστά και καλύτερα αξιολογημένα από άλλους φίλους του και ειδικούς. Η παραμονή μου στη Λάρνακα για επαγγελματικούς λόγους και η γειτονία μου με τον Φοίβο μού έδωσαν την ευκαιρία να γνωρίζω τον χαρακτήρα του και σε πολλές άλλες παραμέτρους, πέραν της λογοτεχνίας.

Είχε πολύ λεπτή αίσθηση του χιούμορ και του αυτοσαρκασμού. Στα μηνύματα που ανταλλάσσαμε μέσω διαδικτύου, κυρίως τους τελευταίους μήνες, και παρά το γεγονός ότι βλέπαμασταν καθημερινά, χρωμάτιζε συχνά τις λιτές του προτάσεις με επίθετα και εικόνες που μόνο ο ίδιος ήξερε να σμιλεύει. Φρόντιζε επίσης να μου στέλλει αποσπάσματα από το διαδίκτυο που είχαν ενδιαφέρον, όπως φιλμάκια, μουσική, απαγγελίες καθώς και ποιήματά του.

Τα τελευταία τέσσερα χρόνια κατάφερα να συγκεντρώσω κάπου 25 000 ασπρόμαυρες φωτογραφίες από διάφορα σπίτια, εκπαιδευτήρια και σωματεία της Λάρνακας, και πολλές φορές καθόμασταν με τις ώρες για να αναγνωρίσουμε προσωπικότητες και περιστατικά σχετικά με την ιστορία της πόλης. Ήταν μια συνεχής και έντονη διαδικασία, που χάριζε και στους δυο μας εξαιρετική ικανοποίηση.

Κάναμε ταξίδια στην Κύπρο και στο εξωτερικό. Βολικός σε τέτοιες καταστάσεις και οργανωμένος. Με τη φωτογραφική του έτοιμος να απαθανατίσει με τον δικό του τρόπο περιοχές και ανθρώπους. Συχνά με αποκαλούσε το «σύγχρονο αεικίνητο» και προσπαθούσε να με επαφέρει σε κανονικούς ρυθμούς.

Τον τελευταίο χρόνο δημιουργήσαμε την ομάδα «Φίλοι της Λάρνακας». Με προσοχή καρτίσαμε έναν κατάλογο ενδιαφερομένων και αρχίσαμε δειλά μηνιαίες παρουσιάσεις μελετών, φωτογραφιών και περιστατικών σχετικών με την ιστορία της Λάρνακας και γενικά της Κύπρου. Σκοπός μας ήταν να δίνουμε την ευκαιρία σε πολλούς να παρουσιάζουν σύντομα (πεντάλεπτα

κυρίως) θέματα. Μέσα σε έναν χρόνο έγιναν κάπου σαράντα τέτοιες παρουσιάσεις και το ενδιαφέρον των «Φίλων της Λάρνακας» συνεχίζεται, πάντα με τη μνήμη του Φοίβου.

Εδώ και χρόνια είχε αποσυρθεί από τις πολλές εκδηλώσεις, κάτι που δεν καταλάβαινα, και πολλές φορές το συζητούσαμε. Με τις ώρες καθότανε στο γραφείο του και έψαχνε στο διαδίκτυο για οτιδήποτε είχε σχέση με την Κύπρο, μάζευε και κατέγραφε τα βιβλία και όλο το αρχαιολογικό υλικό με λεπτομέρεια και αγάπη. Αγόραζε συνεχώς βιβλία (ακόμη και μετά που μας άφησε, παραλάβαμε μέσω ταχυδρομείου βιβλία που είχε παραγγείλει). Ήθελε να είναι όλα στην εντέλεια για να μπορεί ο καθένας να μελετήσει με άνεση και σιγουριά. Διάλεξε τη σιωπή για να μπορεί να αφήσει έργο με αξία.

Τους τελευταίους μήνες οι δυνάμεις του τον κατέβαλλαν μέρα με τη μέρα. Με δυσκολία έκανε τις περιορισμένες μετακινήσεις του. Ακόμη και η συζήτηση με τους αγαπημένους του συγγενείς και φίλους τον κούραζε. Τα εγγονάκια του, που τίποτα δε ξέρουν από κούραση κι αρρώστια, χοροπηδούσαν στα γόνατά του κι αυτός χαμογελούσε υπομονετικά.

Είχε αποφασίσει να παραχωρήσει το αρχείο του στον Δήμο Λάρνακας με την προοπτική να συσταθεί ένα ερευνητικό Ίδρυμα Φοίβου Σταυρίδη. Με λεπτομέρεια κατέγραψε τον τρόπο μεταφοράς και παράδοσης του υλικού, την κατανομή του στις αίθουσες του κτιρίου που θα το φιλοξενούσε και τους κανονισμούς λειτουργίας του Ιδρύματος. Αγωνιούσε για τον χρόνο ολοκλήρωσης όλης αυτής της διαδικασίας. Ήξερε, φαίνεται, καλύτερα από εμάς ότι άλλα λογάριαζε ο χρόνος.

Μου είχε εμπιστευτεί το φωτογραφικό υλικό του αρχείου του για σάρωση και ταξινόμηση, έτσι ώστε να είναι έτοιμο για τακτοποίηση στο Ίδρυμα. Με ενημέρωνε για λεπτομέρειες σχετικές με την καλύτερη τύχη του αρχείου του. Είχε μεγάλη γνώση της ευθύνης για ένα τόσο σοβαρό τόλμημα.

Φέτος οι μέρες των Χριστουγέννων θα είναι πολύ διαφορετικές από τις προηγούμενες δεκαετίες. Ξεχωριστή θέση είχε για μένα η παραμονή της Πρωτοχρονιάς, που για αρκετά χρόνια την περνούσα παρέα με το Φοίβο και τη Μιράντα. Κάθε παραμονή η Μιράντα έστρωνε το απλό χαμηλό τραπέζι με τα νόστιμα μεζεδάκια της. Κάποτε στην παρέα, για χρόνια, ήτανε και ο αγαπητός μας Θεοδόσης Νικολάου.

Μοναδικός όρος της βραδιάς αυτής ήταν να μην ανάβουμε την τηλεόραση. Μιλούσαμε ασταμάτητα και νιώθαμε τη μοναδική ικανοποίηση ότι ο χρόνος μας ήταν αποκλειστικά δική μας υπόθεση. Έτσι, κάθε παραμονή της Πρωτοχρονιάς η νύκτα περνούσε ήρεμα και ανθρώπινα, όπως θα πρέπει να είναι όλες οι νύκτες του κάθε ανθρώπου. Όπως θα πρέπει να τελειώνει η κάθε μέρα που βασανίστηκε από τη ρουτίνα και το τρέξιμο. Όπως πρέπει να είναι η κάθε στιγμή, στα πραγματικά μέτρα του ανθρώπου.

Από τότε που έφυγε, έχοντας πολλές φορές απορίες για νέες φωτογραφίες που έρχονται στο αρχείο μου, αυθόρμητα σκέφτομαι: «αύριο να ρωτήσω τον Φοίβο» και μέσα σε δευτερόλεπτα συνειδητοποιώ το κενό της απουσίας του· μιας απουσίας που με τους μήνες μεγαλώνει και με φέρνει πιο κοντά στον τρόπο σκέψης αυτού του ακούραστου ερευνητή· μιας απουσίας που μας φορτώνει ευθύνες για την καλύτερη τύχη του αρχείου του.

Λούης Περεντός

Κεχυρμμένος δίκαιος

Ο Φοίβος Σταυρίδης ενσάρκωσε στη ζωή του τον κεχυρμμένο δίκαιο, τον άνθρωπο που γεωργεί τα таланτά του προς όφελος του κοινού καλού. Έδειξε έτσι ότι ένας τόπος επιβιώνει και προοδεύει, όταν καθένας, με το δικό του τρόπο, συνεισφέρει στην ανάδειξη του εμείς, στη δημιουργία συνεκτικών υπαρκτικών δεσμών. Η διακονία στην καλλιέργεια της συλλογικής ταυ-

τότητας, η θητεία σε έργα που φανερώνουν το αληθές, το καλό και το εύμορφο, υπήρξε το έργο που ανιδιοτελώς ανέλαβε. Με την υψηλή ευθύνη του ευπατριδη καθόρισε το προσωπικό του χρέος, υπηρετώντας το πολυμερώς και πολυτρόπως. Αποδεικνύοντας ότι η ύπαρξη των κεκρυμμένων δίκαιων σώζει «ένα χωριό. Μια πολιτεία. Ολόκληρο τον κόσμο».

Σταύρος Σ. Φωτίου

ϐ

Φοίβος Σταυρίδης

Για τον Φοίβο Σταυρίδη, τον ποιητή και τον εκδότη, θα γράψουν πολλοί. Και αυτό είναι φυσικό και αναμενόμενο. Γιατί ο φίλος που χάσαμε, και ως ποιητής και ως εκδότης, σφράγισε με την παρουσία του και την προσφορά του τα κυπριακά γράμματα μιας εποχής.

Όσο για μένα, θα γράψω για τον Φοίβο Σταυρίδη τον άνθρωπο. Ο Φοίβος υπήρξε ένας άριστος άνθρωπος. Ιδιότητα που καλύπτει και φωτίζει όλες τις άλλες: του οικογενειάρχη, του πνευματικού ανθρώπου, του φίλου, του πολίτη.

Δεν θα ξεχάσω τον ενθουσιασμό του, όταν (πριν πολλά χρόνια) του είπα την σκέψη μου για ένα βιβλίο με μεταφράσεις ποιημάτων ευρωπαίων και αμερικανών ποιητών για την Ελλάδα. Για τον ίδιο θα ήταν ένα μάλλον εύκολο εγχείρημα. Στο παραδοσιακό του σπίτι στη Λάρνακα είχε μια πολύ πλούσια βιβλιοθήκη. Δεν ήταν το ίδιο με μένα, που η ζωή μου απλώθηκε σε τόσες χώρες: Κύπρο, Ιταλία, Αφρική, Αγγλία, Ελλάδα. Τα βιβλία έχουν και υλικό βάρος – δεν μπορείς να κουβαλάς ολόκληρες βιβλιοθήκες. Παίρνεις τα απαραίτητα και τα πιο αγαπημένα σου.

Μια μέρα που ήλθε με τη Μιράντα να μας δουν (και θα θυμάμαι πάντα αυτή τη στιγμή), είχε μαζί του μια τσάντα με μεταφράσεις ποιημάτων για την Ελλάδα ευρωπαίων και αμερικανών ποιητών. Χωρίς αυτό το υλικό, το βιβλίο μου *Η Ελλάδα στην ξένη ποίηση* (Αθήνα, Παρασκήνιο, 2005) θα ήταν σχεδόν το μισό. Ναι, ο φίλος που χάσαμε, ο Φοίβος Σταυρίδης, ήταν ένας άριστος άνθρωπος.

Γιώργος Ζ. Χριστοδουλίδης

Με τον Γιώργο Δ. Παναγιώτου (Ελευσίνα, 2008)

Παρενίδιμος

Καχόγερος ή ισοροπιστής το ίδιο δά'ναι.

Σαν θα μετρά το χρόνο χωρίς ηυξίδα μεταγωγής

σαν θα χτυπά τον τοίχο

τάτσια περιφέροντας να τ' απαντήσει

η περιώδουνη σιωπή

πότε θα φτάνει σε παρθένο δάσος

πότε δ' αμρόπρωρο θα υγέβει τη φωνή που κάνεται,

τη φευγαλέα ματιά θα σικονοφεί και τον φαχτό

της άλλης μέρας.

άλλοτε μάχι μυστιούχ ινδουοικεύστis

θα ηεριδίνετα αναζυτώντας ζρόχο της ψυχής

δοξοργώντας την απόδειξη, που μαρτυρεί

πως είναι παρενίδιμος του υόστου τούτου.

Φοίβος Γαυείδης

